

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

UK Government

Ovaj projekt je podržao Vlada Ujedinjenog Kraljevstva.

Strpci 1993

Mučenik 1991

Olujia 1995.

Srebrenica 1995.

**Nastava kontroverzne istorije
za odgovorno obrazovanje**

- 15 RADIONICA -

NASTAVA KONTROVERZNE ISTORIJE ZA ODGOVORNO OBRAZOVANJE

– 15 radionica –

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Za izdavača:

Daliborka Uljarević

Urednici:

Miloš Vukanović

Igor Radulović

Autori/ke:

Marija Vujošević

Lazar Aranitović

Vukadin Nišavić

Filip Kuzman

Tatjana Šaletić

mr Vesna Kovačević

Violeta Stojkanović

Ljubica Vučinić

Ljiljana Bajčetić

Rade Vujović

Radomir Radonjić

Miloš Mrvaljević

Ana Vukosavović Ćetković

Milosava Mrdak-Mitrović

Zvezdana Lakić

Dizajn i produkcija:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

ISBN 978-9940-44-043-5

COBISS.CG ID 21360644

Publikacija je dio aktivnosti projekta "Nastava kontroverzne istorije za odgovorno obrazovanje" koji sprovodi Centar za građansko obrazovanje (CGO), a podržan je od strane Regionalnog projekta o ratnim zločinima (RWC), koji implementira Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) uz podršku Vlade Ujedinjenog Kraljevstva

Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost autora/ki i ni na koji način ne može biti interpretiran kao kao zvaničan stav Vlade Ujedinjenog Kraljevstva, Program Ujedinjenih nacija za razvoj ili CGO-a.

Nastava kontroverzne istorije za odgovorno obrazovanje

- 15 radionica -

Sadržaj

Predavanje kontroverznih i osjetljivih tema 90ih u Crnoj Gori.....	5
Marija Vujošević: Tragom Srebrenice	8
Lazar Aranitović: Logori tokom ratova devedesetih	15
Vukadin Nišavić i Filip Kuzman: Život pod opsadom – Sarajevo 1992 – 1996	27
Tatjana Šaletić i mr Vesna Kovačević: Nasilje nad djecom	41
Violeta Stojkanović: Rat iz dječije perspektive	48
Ljubica Vučinić i Violeta Stojkanović: Priče iz rata	58
Ljiljana Bajčetić: Note VS mec i.....	65
Rade Vujović: Kulturocid – uništavanje kulturnih dobara u Dubrovniku, Mostaru i Sarajevu	72
Radomir Radonjić: Ratom protiv kulture	80
Vukadin Nišavić i Filip Kuzman: Dubrovnik - zločin nad kulturom	85
Vukadin Nišavić i Filip Kuzman: Kulturocid na primjeru Starog mosta u Mostaru ..	93
Miloš Mrvaljević: Sportom protiv nacionalizma	100
Ana Vukosavović Ćetković i Milosava Mrdak-Mitrović: Zloupotreba medija i propaganda u sukobima 90ih	106
mr Vesna Kovačević i Zvezdana Lakić: Ekonomija Jugoslavije u periodu građanskog rata (1992-2000)	116
Lazar Aranitović: Fudbal i rat	122

Predavanje kontroverznih i osjetljivih tema 90ih u Crnoj Gori

Više od dvije decenije nakon završetka konflikta na prostoru bivše Jugoslavije, u crnogorskom društvu, ali i obrazovnom sistemu, i dalje postoji određeni otklon ka redovnom i detaljnem predavanju ovih tema. Iako su lekcije koje govore o periodu 1991-2001. zastupljene u našem obrazovnom sistemu, već duže od deceniju, istraživanja sprovedena kod svršenih srednjoškolaca/ki, ali i nastavnika/ca, ukazuju da se o ovim temama ili ne predaje ili da se predaju samo osnovne informacije.

Uz to, u našem društvu postoji opšteprihvaćena norma da nije adekvatno govoriti o osjetljivim i kontroverznim temama, a i dalje su zastupljeni glasovi da je prerano govoriti o njima. Poredjenja radi, 2022. godine će se navršiti 27 godina od kraja rata u Bosni i Hercegovini, a govoriti da se 1972. godine nije govorilo i učilo o Drugom svjetskom ratu je suludo.

Pored ovih nepovoljnih društvenih normi, izdvajaju se i drugi razlozi zašto nastavnici ne predaju 90e. Lekcije koje o ovim događajima predaju se u završnom periodu završnih razreda osnovne škole i gimnazije, uz napomenu da nastavnici/e često period kraja školske godine koriste za druge aktivnosti. U srednjim stručnim školama fond časova nastave istorije je toliko skraćen da suštinski nema prostora za detaljno predavanje skoro nijedne teme. Dalje, ne postoji dovoljno dobro razumijevanje ovih tema kod nastavnika/ca, a ni poznавање raspoložive literature i izvora, prvenstveno onih kreiranih u poslednjih 10 godina. Postoji i suzdržanost nastavnika od predavanja osjetljivih tema koji kod učenika/ca mogu da izazovu emotivnu reakciju. Konačno, ne postoji motivacija nastavnika/ca od strane obrazovnih institucija da se aktivnije bave 90im.

Posljednji razlog suštinski je i najrelevantniji. Apatija najviših državnih institucija i nepostojanje decidnog stava o ovom periodu su onemogućili razvoj sistema koji bi osigurao nastavnicima/cama kako motivaciju, tako i dodatnu obuku i prijeko potrebna nastavna pomagala.

Nakon više projekata koji su se bavili relativno pristupačnijim temama, smatrali smo da je vrijeme da primijenimo znanje i iskustvo u razvoju materijala ka događajima koji su ključni za oblikovanje savremenog crnogorskog i regionalnog društva, a prije svega jer opterećuju međunacionalne i međuvjerske odnose.

Dodatno smo bili motivisani *Preporukama za odgovorno predavanja o ratovima u Jugoslaviji i države-nasljednice* (naslovljene *Davati smisao prošlosti koja odbija da prođe*), bazom podataka i setom radioni-

ca koje su nastale u sklopu regionalne inicijative *Učenje istorije koja to nije*, a koju sprovodi Evropsko udruženje istorijskih edukatora (EUROCLIO) sa regionalnim strukovnim udruženjima. S ponosom ističemo da je značajan broj autora ove publikacije dio ove regionalne inicijative koja će oblikovati nastavu o 90im u period koji dolazi.

Ovom publikacijom nudimo nastavnicima/cama 15 gotovih, pilotiranih i primjenjivih radionica u formi pristupačne alatke za rad. Smatramo da je produkcija ovakve vrste materijala preduslov za veću angažovanost nastavnika/ca da se bave ovim temama. Proces kreiranja samog materijala bio je iscrpan, a zasnovan na metodologiji i iskustvu kako koordinatora, urednika, tako i samih autora/ka. Tokom perioda rada na materijalu, pored autora/ki, dodatnih 15 nastavnika/ca je učestvovalo u finalizaciji radionica, a samim tim i na jačanju svojih kapaciteta u razvoju sličnih aktivnosti.

Jedan od ključnih metodoloških aspekata rada na ovim radionicama je uključivanje kolega/nica iz drugih predmeta društvene grupe, poput sociologije i književnosti. Oni su dali novi, svjež i izuzetno važan pogled na ove teme. Zadovoljstvo je bilo kako sarađivati, tako doći i do saznanja da je materijal primjenjiv i poželjan u tim predmetima.

Teme koje publikacija obrađuje su iz različitih društvenih aspekata konflikta, kako uzroka tako i posljedica, ali u nekoj mjeri izbjegava ključne događaje 90ih. Ovaj pristup je odabran na osnovu procjene da je potrebno obogatiti i dopuniti trenutnu ponudu nastavnog i pomoćnog nastavnog materijala, ali i da se kroz ove teme mogu otvoriti vrata za kasniju veću integraciju osjetljivih tema, poput najtežih kršenja ljudskih prava i posljedica koje su ostavile na naše društvo i region.

Ovim putem se zahvaljujemo autorima/kama koji su radili na publikaciji, jer je urađena u trenutku kada je klima ka ovim temama u našem društvu bila objektivno nepovoljna. Posebna zahvalnost ide Programu Ujedinjenih nacija za razvoj i Vladi Ujedinjenog Kraljevstva zbog prepoznavanja značaja ovih tema za budućnost crnogorskog društva.

01

NASTAVNIK/CA	Marija Vujošević	
NASTAVNA JEDINICA	Tragom Srebrenice	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Dva školska časa (90 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Istorija	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Nestanak Jugoslavije i građanski rat	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> Unaprijediti nivo znanja učenika/ca o ratovima na prostoru bivše Jugoslavije; Povećati interesovanje učenika/ca da koriste materijal MSKJ i sudski utvrđene činjenice; Osnaziti dijalog i multiperspektivni pristup učenika/ca u vezi sa ovom temom. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> Prepozna faktore koji su doveli do raspada i razbijanja SFRJ, kako na međunarodnom tako i unutrašnjem planu. Interpretira na multiperspektivan način pojedina dešavanja u ratu u Bosni i Hercegovini tokom 90-ih godina prošlog vijeka Identificuje šta genocid odvaja od drugih zločina Analizira različite stavove o ovoj temi Vrednuje materijal na osnovu kojega vodi dijalog 	
OBLICI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> frontalni, individualni; dijaloški, rad sa materijalom dostupnim preko MSKJ i MRMKS, rad sa audio-vizuelnim materijalom. 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> udžbenik, tekstovi, fotografije, filmski materijal, laptop, tabla, projektor 	
LITERATURA	<p><i>Istorijski časopis za 4. razred gimnazije</i>, Milan Šćekić, Živko Andrijašević, Vanja Vukotić, ZUNS, Podgorica 2016.</p> <p><i>Veliki rečnik stranih reči i izraza</i>, Ivan Klajn, Milan Šipka, Novi Sad, 2007.</p> <p><i>Srebrenica kroz oči žena</i>: https://youtu.be/cOOV5YO8pqA (pristupljeno 30.11.2021.)</p> <p>Amel Emrić – <i>Izložba fotografija povodom 25.godišnjice genocida u Srebrenici</i>: https://youtu.be/TFFwiJJ-TR4 (pristupljeno 30.11.2021.)</p> <p><i>Izložba povodom obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta</i>: https://youtu.be/qWAK1BwxEYM (pristupljeno 30.11.2021.)</p>	

	<p>Direktiva 7: https://youtu.be/Nwe_idI1ebc (pristupljeno 30.11.2021.)</p> <p>MRMKS – pamti Srebrenica 25: https://www.irmct.org/specials/srebrenica25/index-bcs.html#page-top (pristupljeno 30.11.2021.)</p>
KORELACIJA	<p><i>Sociologija</i> – da objasne tekovine savremene demokratije i pogubno djelovanje svih oblika mržnje i diskriminacije; istraže mehanizme i posljedice destruktivnog ponašanja i urušavanja društvenog poretku; prepoznaju značaj borbe protiv govora mržnje</p> <p><i>Građansko obrazovanje</i> – da upoznaju načine zloupotrebe moći (autoritarnost, mito, korupcija, nepotizam, nasilje, diskriminacija, segregacija...)</p>

PLAN TOKA ČASA

FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost	<p><i>U ovom dijelu časa nastavnik/ca učenicima/cama postavlja nekoliko pitanja koja su uvod u temu.</i></p> <p><i>Uvodna pitanja za učenike/ce:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Koji su uzroci ekonomске krize u SFRJ?</i> - <i>Objasnji suštinu spora između pojedinih jugoslovenskih republika.</i> - <i>Šta su donijeli prvi višestranački izbori u SFRJ?</i> 	<p><i>Učenici/e na osnovu prethodno stečenog znanja daju odgovore na postavljena pitanja</i></p>	<p>Očekivani odgovori učenika/ca:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Međunarodna situacija početkom 90ih godina prošlog vijeka, poput sloma socijalističkih sistema uticala je i na ekonomsku situaciju u Jugoslaviji.</i> - <i>Republička rukovodstva su imala oprečne stavove oko načina rješavanja političke i ekonomске krize, koji su se ogledali u težnjama Slovenije i Hrvatske za nekom vrstom konfederacije, dok je Srbija zagovarala povećanu centralizaciju.</i> - <i>Višestranački izbori 1990. godine donijeli su pobjedu strankama koje su zagovarale nezavisnost, izuzev u Crnoj Gori i Srbiji, gdje su pobijedili komunisti.</i>
Glavni dio časa	<p><i>U ovom dijelu časa, nastavnik učenicima/cama predviđava najznačajnije karakteristike rata u BiH – objašnjava da je BiH bila u nacionalnom smislu heterogenog etničkog sastava (Bošnjaci/Muslimani), Srbi i Hrvati); da su na prvim višestranačkim izborima u BiH stvorene koalicije tri nacionalne stranke (SDA, HDZ i SDS); da je februara 1992. godine u BiH održan referendum na kome je proglašena nezavisnost BiH; zatim početak borbi, Vens-Ovenov plan, Oven-Stoltenbergov plan.</i></p>	<p><i>U ovom dijelu časa učenici/e mogu napraviti u svojim sveskama i traku vremena, kojoj kasnije mogu dodati i neke svoje sugestije</i></p>	

	<p>Takođe, nastavnik/ca učenicima/cama daje informacije koje će im pomoći da steknu uvid u terminološke razlike koje se tiču rata na prostoru BiH (da je to bio vojni sukob na području BiH koji je trajao od 1. marta 1992. do 14. decembra 1995. godine; da se za ovaj rat koristi i termin Građanski rat u Bosni i Hercegovini, ali i Odbrambeno-otadžbinski rat ili Agresija na Bosnu i Hercegovinu, kao i Domovinski rat).</p> <p>Nakon ovog uvoda nastavnik učenicima daje osnovne smjernice o onome što se dogodilo u Srebrenici, i pušta im kratak filmski isječak – Srebrenica kroz oči žena (Prilog br. 1)</p> <p>Nakon odgledanog prvog priloga nastavnik/ca učenicima/cama preko video bima daje objašnjenje pojma genocid:</p> <p>“Genocid je zločin počinjen u cilju istrebljenja određene grupe stanovništva na rasnoj, vjerskoj ili nacionalnoj osnovi.”</p> <p>Svima najpoznatiji genocid je holokaust, koji je sprovodila Njemačka, sa svojim saveznicima, tokom Drugog svjetskog rata kada je masovno ubijala jevrejski narod.</p> <p>Nakon objašnjenja pojma genocid, učenici/ce će dobiti priliku da pogledaju dva seta fotografija vezanih za genocid u Srebrenici i nekoliko fotografija vezanih za holokaust. (Prilog br. 2 i 3)</p> <p>Završni dio časa je predviđen za tumačenje izvora, preuzetih iz dokumenta – „Direktiva 7 (Prilog br. 4)</p>	<p>Aktivnost učenika vezana za prilog br. 1:</p> <ul style="list-style-type: none"> - daju svoj stav o odgledanom prilogu; - na ljepljivom papiru pišu koje emocije je ovaj prilog izazvao kod njih i lijepe ih na čartabli, nakon čega kratko komentarišu; - odgovaraju na pitanje nastavnika - O čemu ste razmišljali dok ste gledali ovaj prilog? <p>Aktivnosti učenika/ca vezane za priloge br. 2. i 3:</p> <ul style="list-style-type: none"> - odgovaraju na nastavnikova/cina pitanja - Kako shvatate pojam genocida? Da li možete da uporedite ova dva seta fotografija koje ste pogledali? Šta ste osjetili dok ste gledali ova dva priloga? Zašto takav osjećaj? <p>Aktivnosti učenika/ca vezane za Prilog br. 4</p> <p>Nakon što nastavnik/ca podsjeti učenike/ce na imena tvoraca Holokausta, učenici/ce će dobiti tekst vezan za dokument „Direktive 7“, koji treba da pročitaju i prokomentarišu.</p> <p>Takođe, dobiće uputstvo kako mogu da saznaju više činjenica o ovom dokumentu.</p>	<p>Dodatne sugestije za ovaj dio časa – nastavnik kratko upoznaje učenike/ce i sa pojedinim članovima Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka (Rim, 4.11.1950.)</p> <p>S obzirom na osjetljivost teme, očekivan je i izvjestan otpor učenika prema istoj, pa je akcenat časa na emotivnom doživljaju koji se planira postići preko poređenja sa holokaustom, kroz video priloge, fotografije i pitanja predmetnog nastavnika/ce.</p> <p>Ovdje treba biti posebno oprezan, dati učeniku/ci vrijeme da iskaže svoj stav, kakav god on bio, ali insistirati na obrazlaganju stava i navođenju perspektive iz koje stav proizilazi.</p> <p>Ova pitanja proizilaze iz iskustva nastavnika/ce da učenici/e ovakve teme još uvjek ne doživljavaju emotivno, već kao nešto daleko, što se dogodilo nekom drugom, i da nemaju još potrebnu empatiju da sagledaju iz pravog ugla pojma rata i svih strahota koje rat i njegovi vinovnici nose.</p>
--	---	--	--

Završna aktivnost	<p><i>Nastavnik/ca će kratko podsjetiti učenike/ce na činjenicu ko su bili arhitekte Holokausta, da bi time skrenuli pažnju na pojedince, a ne narode, koji kreiraju ovakve užase.</i></p> <p><i>Dokument poznat pod nazivom „Direktiva“ predstavljao je uvod u zločine koji će biti počinjeni u julu 1995. godine. Drinskom korpusu Vojske Republike Srpske (VRS) naređeno je sljedeće:</i></p> <p><i>„Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnog opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.“</i></p>	<p><i>Nakon toga, nastavnik/ca učenike/ce uvodi u završnu diskusiju. Učenici/e diskutuju o tome da li smatraju da je na našem prostoru sazrela svijest čovjeka o tome da se veliki zločini, bilo da su u pitanju etnička čišćenja ili genocidi, ne trebaju postovajeći sa narodom ili državom, već sa pojedincima koji u datom trenutku imaju moć u svojim rukama!?</i></p> <p><i>Učenici/e prave poređenje Nirnberškog procesa i Haških procesa vezanih za Srebrenicu.</i></p> <p><i>Završna pitanja na koje učenici/e odgovaraju : Da li smatrate da ste danas bili izloženi korisnim informacijama i koliko se vaš stav promijenio ili je, pak, ostao isti? Da li ćete potražiti više činjenica, dokaza vezanih za današnju temu?</i></p>	<p>U ovom dijelu časa nastavnik/ca pravi jednu digresiju kojom učenicima predočava da se, iako za holokaust pojedini naučnici odgovornost stavljuju na cio njemački narod, na Nirnberškom procesu ipak sudilo pojedincima, te da iz toga ugla treba posmatrati i ličnosti koje su odgovorne za Srebrenicu.</p>
--------------------------	--	--	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA

Učenici dobijaju domaći zadatak – Uraditi referat na temu „Rat u BiH iz ugla ljudskih prava“, koji će biti pregledan i ocijenjen.

PRILOZI

- **Prilog broj 1**

[Srebrenica kroz oči žena](https://youtu.be/cOOV5YO8pqA), pristupljeno 30.11.2021, na: <https://youtu.be/cOOV5YO8pqA>

- **Prilog br. 2**

Fotografije (printscreen), pristupljeno 30.11.2021, na: <https://youtu.be/qWAK1BwxEYM>

Не смејте да се борите са болестима, ве молим да отворите вратите на своите животни и умствене двери и да ги отворите на светот.

REFERENCES *Journal of Education* 100, available by writing Superintendent of Secondary Education, 1201 Locust Street, Philadelphia, Pa. 19107. *Journal of Education* 100, available by writing Superintendent of Secondary Education, 1201 Locust Street, Philadelphia, Pa. 19107.

ДЕСИЛО СЕ,
МОЖЕ СЕ ЗАТО
ДЕСИТИ ПОНОВО.

**ТО ЈЕ СУШТИНА
ОНОГА ШТО МОРАМО
ДА КАЖЕМО.**

Панко Рике

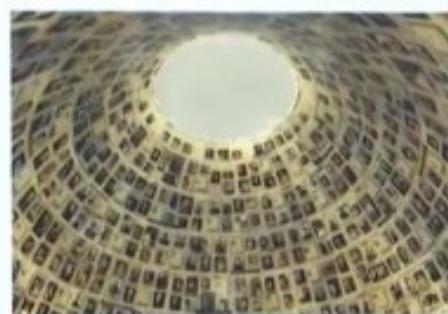
Одна из самых распространенных причин заболевания — болезни, связанные с инфекциями, особенно вирусными. Вирусы могут вызывать различные заболевания, включая простуду, грипп, герпес, герпесвирусную инфекцию, а также некоторые виды рака.

and, however, different processes of regulation have different strengths. This research reveals that, while the government's regulatory instruments are relatively strong, market forces are relatively weak.

КАКО ЈЕ ТО ЉУДСКИ БИЛО МОГУЋЕ?

Јад Вашин - Светски центар за сејане на Колоксус
Јад Вашин је основан 1953. као светски центар за документацију и истраживање, едукацију и комеморацију Колоксуса. Као трајни меморијални центар унапред људства, Јад Вашин чува сејане на прошлост и преноси њеној јединичној баштини и генезисима.

Дворана имена Јад Вашем музей, Јерусалим, Израел
Дворана имена је место на којем су имена жртава Холокоста традицијом сачуване
Од времена свог оснивања Јад Вашем испољава намештај да ће жртвама

Холмогорский областной краеведческий музей им. А.С.Пушкина
Изложено и проиллюстрировано Администрацией музея под руководством
Директора Татьяны Вадимовны
Председателя Михаила Геннадьевича
Коркунова. Редактор Надежда Баранец
Техническое редактирование Елена Красильщикова

• Prilog br. 4

Direktiva br. 7, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30670363.html>, pristupljeno 30.11.2021.

**ВРХОВНА КОМАНДА ОС
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Дт. бр. 2/2- 11

08.03.1995. године

**НАРОДНА ОДБРАНА
ДРЖАВНА ТАЈНА**

ВРЛО ХИТНО

**КОМАНДИ 1. и 2. КК, СРК, ИБК, ХК, ДК, ВиПВО и ЦВШ ВРС
ДИРЕКТИВА
ЗА ДАЉА ДЕЈСТВА ОП. БР. 7**

1. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ МЕЂУНАРОДНЕ ВОЈНО-ПОЛИТИЧКЕ СИТУАЦИЈЕ

ДРИНСКИ КОРПУС: Крајње упорном и активном одбраном, а у садејству са делом снага СРК, на с/з делу ратишта и око енклава, спречити продоре непријатеља на изабраним оперативно-тактичким правцима. Демонстративним и активним б/д уз примену мера оперативно-тактичког маскирања, везивати што јаче снаге за себе, на с/з делу ратишта, а према енклави Сребреница и Жепа што пре извршити потпуно физичко одвајање Сребренице од Жепа, чиме спречити и појединачно комуницирање између ових енклава. Свакодневним планским и осмишљеним борбеним активностима створити услове totalне несигурности, неподношљивости и бесперспективности даљег опстанка и живота мјештана у Сребреници и Жепи.

02

NASTAVNIK/CA	Lazar Aranitović		
NASTAVNA JEDINICA	Logori tokom ratova devedesetih		
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Dva školska časa (90 minuta)		
NASTAVNI PREDMET	Istorijski	RAZRED	IV
NASTAVNA TEMA	Nestanak Jugoslavije i građanski rat		
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Unaprijediti nivo znanja i razumijevanja učenika/ca o sadržaju članova IV Ženevske konvencije, kao i važnosti poštovanja Ženevskih konvencija i posljedica njihovog nepoštovanja; ✓ Povećati nivo informisanosti učenika/ca o logorima kao karakteristici ratova 90ih, kao i zločinima koji su u logorima počinjeni; ✓ Razviti načela humanosti, saosjećanja sa žrtvama i ljudskom patnjom, vaspitanja u duhu tolerancije, poštovanja nacionalnih, vjerskih i drugih različitosti, njegovanja ideala mira i pacifizma. 		
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ analizira sadržaj članova IV Ženevske konvencije i znaju značaj istih; ✓ analizira kompleksnost ratnih sukoba koji su se dešavali tokom raspada Jugoslavije; ✓ razumije razmjere zločina koji su se dogodili tokom ratova 90ih; ✓ navede postojanje logora kao jednu od karakteristika ratova 90ih i posljedice logora za civile i ratne zarobljenike; ✓ afirmiše načela humanosti, saosjećanja sa žrtvama i ljudskom patnjom, vaspitanje u duhu tolerancije, poštovanje nacionalnih, vjerskih i drugih različitosti, njegovanje ideala mira i pacifizma; ✓ navede ratne strahote i prave otklon od ratnih politika. 		
OBLICI I METODERADA	<ul style="list-style-type: none"> • frontalni, monološki; • dijaloški, grupni, rad sa tekstrom, istorijskim izvorima, fotografijama, video materijalima i filmovima. 		
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> • udžbenik, navedeni prilozi i literatura, laptop računari za svaku grupu po jedan (4), projektor. 		

LITERATURA	<p><i>Istorijski materijal za nastavnike istorije</i>, Milan Šćekić, Živko Andrijašević, Vanja Vukotić, ZUNS, Podgorica, 2016.</p> <p><i>Istorijski materijal za nastavnike istorije</i>, Ž. M. Čalić, CLIO, Beograd, 2013.</p> <p><i>Ratovi, podele, integracija (1990–2008)</i>, Nastava savremene istorije jugoistočne Evrope, materijal za nastavnike istorije, knjiga 2, grupa autora, CDRSEE, Beograd, 2018.</p> <p><i>Proces suočavanja sa prošlošću u Crnoj Gori</i> slučaj Morinj, Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2014.</p> <p>UN Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, https://www.icty.org/bcs/o-mksj</p> <p>IV Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata, Ženeva, 12. avgust 1949. godine</p>		
KORELACIJA	<p>Građansko vaspitanje – da objasne cilj IV Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata; dokažu značaj koji IV Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata ima; objasne mehanizme zaštite ljudskih prava; obrazlažu svoju odgovornost za zaštitu i unapređivanje društvene pravde i prava čovjeka.</p> <p>Geografija – da primijene načine određivanja lokacije nekog istorijskog događaja; uz pomoć karte određuju i utvrđuju lokaciju navedenih događaja.</p>		
PLAN TOKA ČASA			
FAZA/OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/sugestije
Uvodna aktivnost	<p>Nastavnik/ca upoznaje učenike/ce sa pojmom i definicijom Ženevske konvencije. Zatim, nastavnik/ca učenicima/cama predstavlja odjeljke IV Ženevske konvencije (prilog br. 1)</p> <p>Pitanja za analizu i diskusiju:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Navedi lica koja štiti IV Ženevska konvencija za vrijeme rata - Koje su osnovne odredbe koje sukobljene strane moraju da poštuju? - Šta podrazumjevaju teške povrede Konvencija? - Izvedi zaključak o značaju poštovanja Ženevske konvencije. 	<p>Učenici/ce prate izlaganje nastavnika/ce i čitaju odjeljke iz IV Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine.</p> <p>Odgovaraju na pitanja za analizu i razvijaju diskusiju.</p>	<p>Učenici/e će na osnovu teksta doći do traženih odgovora. Očekivani tok diskusije je da učenici/e istaknu značaj poštovanja Ženevske konvencije, da razumiju posljedice nepoštovanja istih, da pravilno rezonuju obaveze Međunarodnog krivičnog suda.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Koje su posljedice nepoštovanja Ženevskih konvencija? - Izvedi zaključak o obavezama i nadležnostima Međunarodnog krivičnog suda u slučaju nepoštovanja Ženevskih konvencija za vrijeme rata. <p><i>Nastavnik/ca učenicima/cama predstavlja logore kao jednu od karakteristika ratova 90ih i navodi egzaktne podatke. Nastavnik/ca dijeli učenike/ce u četiri grupe – logori u Prijedoru, logor Čelebići, logor u Dretelju, logor Morinj. Zatim, učenicima predaje materijale i određuje vrijeme za rad. Tokom rada grupa, nastavnik/ca prati rad grupa, odgovara na nedoumice članova grupe, pruža pomoć ukoliko grupa naiđe na poteškoće prilikom analize.</i></p> <p><i>Materijali:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - prilog br. 2. za sistem logora u Prijedoru - grupa I; - prilog br. 3. za logor Čelebići – grupa II; - prilog br. 4. za logor u Dretelju – grupa III; - prilog br. 5. za logor Morinj – grupa IV. <p>Analiza materijala je podijeljena na dva dijela:</p> <p>1. pojedinačna analiza izvora: Na koji period istorije te podsjećaju scene u filmu? Obrazloži svoj odgovor.</p>	<p><i>Učenici prate izlaganje nastavnika/ca i slijede uputstva. Zatim se raspoređuju u grupe. Svaka grupa radi sa svojim materijalima. U grupama učenici prate isječke iz filmova i čitaju date tekstove. Nakon ovih aktivnosti odgovaraju na pitanja za pojedinačnu i opštu analizu izvora. Tokom rada članovi/ce grupe razmjenjuju informacije, daju svoje gledište, diskutuju o datim izvorima i konsultuju se sa nastavnikom/com.</i></p> <p><i>Nakon što grupe završe sa pregledom i analizom materijala, članovi/ce grupe predstavljaju svoj rad u grupi, svoje odgovore na pitanja, svoja zapažanja i osjećanja. Kada grupa završi sa predstavljanjem svoje teme i rada, članovi/ce preostalih grupa iznose svoje utiske i stavove. Uz sugestije nastavnika/ca nadograđuju svoja gledišta i stavove.</i></p> <p>Napomena za nastavnike/ce: Nije neophodno koristiti sve navedene izvore u prilozima. Nastavnik može odabratи one koje procijeni da su najadekvatniji.</p>
--	--	---

Glavni dio časa

	<p>zatvorenike prikazane u filmu. Šta možemo zaključiti o njima? Opiši i objasni reakciju javnosti na logore. Analiziraj sadržaje presuda i svjedočanstva žrtava. Identifikuj počinjene zločine. Navedi osjećanja i patnje bivših zatvorenika i logoraša.</p> <p>2. opšta analiza izvora: Obrati pažnju na glavni cilj izvršilaca zločina. Navedi razloge zbog kojih je dehumanizacija “neprijatelja” toliko zastupljena u ratu. Iz kojih razloga je ljudski život toliko degradiran? Koji motivi pokreću izvršioce teških zločina nad civilima? Na osnovu datih izvora izvedi zaključak da li je rat devedesetih bio totalni rat.</p>	<p><i>Učenici razvijaju završnu diskusiju i ističu načela humanosti, saosjećanja sa žrtvama i ljudskom patnjom, vaspitanja u duhu tolerancije, poštovanja nacionalnih, vjerskih i drugih različitosti, njegovanje ideala mira i pacifizma.</i></p>	
--	--	--	--

Završna aktivnost

Nastavnik/ca prati izlaganje i analizu svake grupe, analizira njihove odgovore, pruža sugestije i sl. Kada grupe završe sa predstavljanjem svog rada, nastavnik/ca razvija završnu diskusiju. Nastavnik/ce upućuje učenike/ce da na osnovu datih materijala opišu i iznesu svoje gledište, utiske i osjećanja koja su se kod njih razvila.

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Učenici pišu esej na temu *Tragika ratova devedesetih i ideal mira*. Nastavnik/ca ocjenjuje radove učenika.

U toku samog časa, nastavnik/ca prati svakog učenika/ce, bilježi njihov rad u grupi, njihovu aktivnost u grupi, učešće u diskusiji, pomoći i podsticaj koji pruža drugim članovima grupe, učešće u prezentovanju po završetku rada u grupi, učešće u analizi i diskusijama vezanim za materijale drugih grupa.

PRILOZI

• Prilog br. 1

IV Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata, Ženeva, 12. avgust 1949. godine

Član 3. U slučaju oružanog sukoba koji nema karakter međunarodnog sukoba i koji izbjegne na teritoriji jedne od Visokih strana ugovornica, svaka od Strana u sukobu biće dužna da primjenjuje bar sledeće odredbe:

1. Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumjevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu usled bolesti, rane*, lišenja slobode, ili iz kojeg bilo drugog uzroka, postupaće se u svakoj prilici, čovječno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, vjeri ili ubjedjenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili kome bilo drugom sličnom mjerilu.

U tom cilju, zabranjeni su i u buduće se u svako doba i na svakom mestu, prema gore navedenim licima sledeći postupci: (a) povrede koje se nanose životu i tjelesnom integritetu, naročito sve vrste ubistva, osakaćenja, svireposti i mučenja; (b) uzimanje talaca; (c) povrede ličnog dostojanstva, naročito uvrjedljivi i ponizavajući postupci; (d) izricanje i izvršavanje kazni bez prethodnog suđenja od strane redovno ustanovljenog suda i propraćenog svim sudskim garancijama koje civilizovani narodi priznaju za neophodne.

2. Ranjenici i bolesnici biće prihvaćeni i njegovani. Svaka nepristrasna humanitarna organizacija, kao što je Međunarodni komitet crvenog krsta, može da ponudi svoje usluge Stranama u sukobu. Strane u sukobu će se truditi s druge strane, da stave na snagu putem posebnih sporazuma jedan dio ili i sve ostale odredbe ove konvencije.

Član 4. Ova konvencija štiti lica koja se, u bil kom trenutku i na koji bilo način, nađu, u slučaju sukoba ili okupacije, u vlasti jedne Strane u sukobu ili jedne okupacione Sile čiji nisu državljeni. Konvencija ne štiti državljane države koja nije vezana Konvencijom. Državljani neutralne države koji se nalaze na teritoriji jedne zaraćene države i državljani države koja saučestvuje u ratu neće se smatrati kao zaštićena lica dokle god država čiji su oni državljani ima redovno diplomatsko predstavništvo kod države u čijoj se vlasti oni nalaze

Član 16. Ranjenici i bolesnici, kao i nemoćni i bremenite žene biće predmet naročite zaštite i obzira. Ukoliko to vojnički razlozi budu dozvoljavali, svaka Strana u sukobu će pomagati mjeru preduzete u cilju pronalaženja poginulih i ranjenih, pružanja pomoći brodolomnicima i drugim licima izloženim ozbiljnoj opasnosti i uzimanja svih njih u zaštitu protiv pljačke i rđavih postupaka.

Član 32. Visoke strane ugovornice se uzajamno odriču preuzimanja svih mera koje su u stanju da prouzrokuju bilo tjelesne patnje ili istrebljenje zaštićenih lica koja se nalaze u njihovoj vlasti. Ta zabrana obuhvata ne samo ubistvo, mučenje, tjelesne kazne, osakaćenja i medicinske ili naučne opite koje ne zahtjeva lečenje zaštićenog lica, nego i sve ostale surovosti, bilo da ih čine civilni službenici ili vojna lica.

Član 147. Teške povrede koje se imaju u vidu u prethodnom članu jesu povrede koje obuhvataju jedno od sljedećih djela, ako su ona izvršena protiv lica ili dobara koje štiti Konvencija: hotimično ubistvo, mučenje ili nečovječno postupanje, podrazumevajući tu i biološke opite, namjerno prouzrokovanje velikih patnji ili nanošenje ozbiljnih povreda tijelu ili zdravlju, nezakonita progonstva i preseljenja, protivzakonita zatvaranja, prisiljavanje zaštićenog lica da služi u oružanim snagama neprijateljske Sile, ili njegovo lišavanje prava da bude redovno i nepristrasno suđeno prema odredbama ove konvencije, uzimanje talaca, uništavanje i prisvajanje imovine koje nije opravdano vojnim potrebama i koje se vrši u velikom obimu na nedopušten i samovoljan način.

• Prilog br. 2

Logori u Prijedoru – Omarska, Trnopolje, Keraterm – osnovne informacije

Logori uspostavljeni od strane srpskih vojnih i policijskih vlasti opštine Prijedor. Logor Trnopolje je bio aktivan od maja do novembra 1992. godine. U svakom momentu svoga postojanja u njemu je bilo između 4000 i 7000 Bošnjaka i Hrvata. Logor Omarska je takođe bio aktivan tokom 1992. godine i u njemu je bilo zatvoreno više hiljada Bošnjaka i Hrvata. Kroz logore Keraterm je takođe prošlo više hiljada zatvorenika bošnjačke i hrvatske nacionalnosti.

Dokumentarni film *Crimes before the ICTY: Prijedor*, Nerma Jelačić, Petar Finci, Outreach programme – ICTY, 2013.

<https://www.youtube.com/watch?v=OrRgPy7Shgl> pristupio 26. 11. 2021.

Uvodni dio filma, isječak 0:00 do 4:57

Kadrovi:

Sažetak presude Pretresnog vijeća II u predmetu Tužilac protiv Dr. Milomira Stakića

....12. Civilni život u Prijedoru se nakon preuzimanja vlasti promijenio na mnogo načina. U gradu je zamjetno porastao broj vojnih lica i pokrenut je propagandni rat protiv nesrba. Na osnovu odluke Kriznog štaba, krenulo se s oružanim napadima na nesrpsko stanovništvo širom opštine. Stvaranje atmosfere straha u Prijedoru kulminiralo je dogовором članova prijedorskog Kriznog štaba da se osnuju logori Omarska, Keraterm i Trnopolje.

13. Pretresno vijeće je konstatovalo da su u logorima ubistva bila česta. Ne može biti nikakve razumne sumnje o tome da je počinjeno više masakara, između ostalog u prostoriji br. 3 u logoru Keraterm 24. jula 1992. ili oko tog datuma. Krajam jula 1992. u logoru Omarska je ubijeno više od sto ljudi, a 5. augusta 1992. iz Omarske je autobusima odvedeno i pobijено oko 120 ljudi. Dana 21. augusta 1992. pripadnici prijedorskog interventnog voda koji je pratilo deportacijski konvoj ubili su na planini Vlašić oko 200 ljudi iz tog konvoja. Još je mnogo više ljudi ubijeno tokom napada vojske bosanskih Srba na pretežno bosanskomuslimansku

selu i gradove širom opštine Prijedor - Kozarac, Hambarine, Bišćane, Ljubiju, da pomenemo samo neke - a počinjeno je i više masakara nad Muslimanima. Pretresno vijeće je konstatovalo da je lišeno života više od 1.500 osoba, od kojih je bilo moguće identifikovati 486 žrtava.

14. U logorima su činjena djela silovanja i seksualnog nasilja, a hiljade ljudi su podvrgnute nehumanom i ponižavajućem postupanju koje je uključivalo rutinska premlaćivanja i mučenje. Zatočenici su živjeli u nehigijenskim uslovima, a hrana koju su dobijali bila je jedva dovoljna za preživljavanje.

15. Bosanski Muslimani koji su čitav život proživjeli u opštini Prijedor izbacivani su iz svojih domova i deportovani u velikom broju, često u konvojima koje su organizovale i nadzirale srpske vlasti iz Prijedora. Pretresno vijeće je saslušalo iskaze mnogih svjedoka koji su 1992. bili prisiljeni da bježe sa teritorije opštine Prijedor, najčešće u Travnik ili u Hrvatsku, kako bi se sklonili sa teritorije pod srpskom kontrolom. Egzodus uglavnom nesrpskog stanovništva iz Prijedora počeo je već 1991., ali je poprimio veće razmjere neposredno prije preuzimanja vlasti, da bi vrhunac dosegao tokom nekoliko mjeseci nakon preuzimanja vlasti. Žrtvom te kampanje progona bilo je više od 20.000 osoba. Većina je otišla nekim od konvoja autobusa i kamiona koji su svakodnevno napuštali to područje.

16. Kuće nesrba bile su određene za uništenje, a u mnogim slučajevima su stvarno i razorene, kao i džamije i katoličke crkve.

17. Pretresno vijeće ne želi da žrtve postanu puke statističke brojke. Žrtve su bile ljudi - muškarci i žene, svaki sa svojom porodičnom istorijom, životnom pričom i ličnošću....

Izvor: https://www.icty.org/x/cases/stakic/tjug/bcs/030731_summary_bcs.pdf, pristupljeno 24. 11. 2021.

Svjedočanstva žrtava:

Pismo koje je Muhamed Ćehajić napisao svojoj ženi Minki: ".... Draga Minka, Amira i sine moj, vi najbolje znate koliko vas ja sviju volim, da zbog te ljubavi nikada nisam, niti bih ikada učinio bilo šta čime bi vama nanio bol. Ja znam da vi znate da ovo što se meni želi natovariti nema sa mnom veze ni jednog promila. Pitam se samo kome sam se i sa čim tako zamjerio da moram proći kroz sve ovo. Ali, ja ipak vjerujem u pravdu, istinu i to da će se sve razjasniti.

Inače neprestano mislim na vas. Vaša lica su mi stalno pred očima. Moram priznati da mi Amirov lik najčešće iskršava, a onda potekne i poneka suza. Znam kako će on ovo teško podnijeti jer znam koliko me voli. Tebe Minka osobito molim, ukoliko se čujete, pokušaj ga utješiti. Vrijeme mi očajno sporo prolazi i jedva čekam dan kada ću opet biti sa vama, a vi ćete mi biti dovoljni za sav drugi svijet. Bio bih najsretniji kad bih sa vama mogao otići tako daleko gdje nema nikoga drugoga....

Ako budeš mogla nabavi mi negdje cigareta, sapun, pastu za zube, dvoje-troje gaćica i potkošulju, trenerku, aparat za brijanje i pastu za brijanje. Hrane mi nemoj slati jer ionako ne mogu da jedem. Pošalji mi, ako imaš, mljevene kafe. Amiru reci neka ostane kod Orhana, a kad se ako Bog da, ovo smiri, onda mu otidi. Reci mu neka samo uči i po stotinu puta mu reci da ga tata voli mnogo, mnogo više od sebe samoga. Za sebe više i ne mislim, ali neka on bude pošten i častan čovjek.

..... Nepojmljivo mi je šta se sve ovo događa sa svima nama. Zar je život tako nepredvidiv i tako surov? Sjećam se kako smo se prošle godine u ovo vrijeme radovali građenju kuće, a vidiš sada. Osjećam se tako prazan, kao da nikada nisam ni bio živ. Pokušavam se tome oduprijeti sjećanjem na ono što je bilo lijepo s tobom, djecom i onima koje volim. Ovog puta toliko, jer nemam više ni snage. Pozdravi sve koji pitaju za mene, a tebe i djecu mnogo, mnogo volim."

Izvor: <https://www.icty.org/bcs/content/minka-%C4%8Dehaji%C4%87>, pristupljeno 24. 11. 2021.

Emir Beganović: "... Bilo je bezakonje ... Ako je neko nešto imao prije rata, nekakve verbalne duele, ako se ljudi nisu podnosili, dolazili bi ubijali, tražili po Omarskoj."

"Nas su tukli, psihički zlostavljeni, izgladnjivali i ostavljali žedne." Gospodin Beganović kasnije objašnjava: "To je jednostavno nemoguće opisati." Nekada bi stražari ulazili u prostorije pune zatočenika nasumično

premlaćivali svakoga ko bi im pao šaka."

Izvor: <https://www.icty.org/bcs/content/emir-beganovi%C4%87>, pristupljeno 24. 11.2021.

Samir Poljak: "Znam to, baš to prvo veče [u logoru Omarska], dva momka su se ugušila ... na podu, mrtvi ... Niko se nije osvrtao na njih ... svako se za sebe samo brinuo."

"Samir Poljak nikada nakon toga nije video svoje rođake koji su držani u logoru Omarska. On je svjedočio: "Nema ih. Nikad se nisu vratili. Ja čisto ne vjerujem da su živi, posle deset godina, jednostavno nema ih."

Izvor: <https://www.icty.org/bcs/content/samir-poljak>, pristupljeno 24. 11. 2021.

Ante Tomić: "...jednom su me pretukli tako da sam četiri dana bio u komi. Bio sam izbačen na hrpu leševa i tu me je našao jedan od kolega."

"Gospodin Tomić je svjedočio da se u logoru Omarska prema njima postupalo na "zvјerski način. Nije bilo nikakvih pravila. Nije uopšte bilo ljudskog dostojanstva. Ubijali su nas. Radili su šta kod su htjeli."

Izvor: <https://www.icty.org/bcs/content/ante-tomi%C4%87>, pristupljeno 25. 11. 2021.

• Prilog br. 3

Logor Čelebići – osnovne informacije

Logor "Čelebići" u Konjicu bio je logor za civile srpske nacionalnosti u periodu od maja do decembra 1992. godine. Procjenjuje se da je u logoru život izgubilo više stotina ljudi.

Kratki dokumentarni filmovi:

Pamtimo zločine u Čelebićima, UN Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove, Program Mehanizma za informisanje, objavljeno 10. 12. 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=kdHAcfQgrXc>, pristupljeno 09. 12. 2021.

Pamtimo žrtve Čelebića, UN Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove, Program Mehanizma za informisanje, objavljeno 10. 12. 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=89Ck03CwAVk>, pristupljeno 09. 12. 2021.

Kadrovi:

Tužilac protiv Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića, Esada Landže zvanog Zenga

PRESUDA

....13. hotimično ubistvo devetorice zatočenih i hotimično nanošenje teške patnje ili ozbiljne ozljede, Zatočenici su preminuli uslijed premlaćivanja od strane stražara. U jednom slučaju premlaćivanje je opisano kao divljačko, a trajalo je tokom više sati; u drugom slučaju žrtva je pokušala pobjeći, no ubijena je pucnjem iz vatrenog oružja; u trećem slučaju žrtva je u logor stigla već ozlijedena, da bi potom bila podvrgнутa daljnjem premlaćivanju.

14. mučenje šestorice zatočenih... Utvrđeno je da je jedna žrtva bila zatvorena "u šahtu najmanje jednu noć i jedan dan bez hrane ili vode", a da je potom "pretučena raznim predmetima, uključujući lopate i komad električne žice"...

15. (hotimično nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede trojici zatočenika i nečovječno postupanje sa jednim drugim zatočenikom, osuđujuća presuda prema članu 7(3)). Trojica zatočenika podvrgnuti su namjernom zlostavljanju od strane stražara: jedan je bio prisiljen da radi sklekove, pri čemu je udaran nogama i predmetima.... Nalaz o nečovječnom postupanju donesen je u vezi sa jednim zatočenikom za kojeg je ustanovljeno da je u vrijeme kada je doveden u logor Čelebići bio toliko teško ozlijeden da nije mogao stajati. Utvrđeno je da je po svom dolasku u logor nekoliko puta udaren.

16. nečovječno postupanje sa šestoricom zatočenika, osuđujuća presuda prema članu 7(3)). Četvorica zatočenika izvrgnuta su nečovječnom postupanju od strane Landže: Za ta zlostavljanja, kao i za zlostavljanja nanesena dvojici zatočenika kao što je opisano u vezi sa tačkom 42 u odnosu na Delićovo ponašanje, ustanovljena je Mucićeva odgovornost na osnovu njegovog položaja nadređenog.

17. hotimično nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede tijela ili zdravlja uslijed nečovječnih uslova u logoru, osuđujuća presuda prema članu 7(1) i (3)). Pretresno vijeće je zaključilo da su zatočenici "bili izloženi uslovima u kojima su živjeli u stalnoj strepnji i strahu da će biti podvrgnuti fizičkom nasilju. Čestim surovim i nasilnim djelima počinjenim u zatvoru/logoru, otežanim time što su stražari ta djela i pretnje činili nasumice, na zatočenike je vršen ogroman psihički pritisak koji se može precizno okarakterisati kao 'atmosfera terora'". Pretresno vijeće je nadalje zaključilo da je zatočenicima bila uskraćivana adekvatna hrana, da nisu imali pristupa vodi, da su bili bez medicinske njegе, uslova za spavanje i WC-a. Za Mucića je ustanovljeno da je "učestvovavo u održavanju nehumanih uslova koji su vladali" u logoru, a utvrđeno je i da je kriv na osnovu njegovog de facto položaja nadređenog u logoru.

18. protivzakonito zatočavanje civila, osuđujuća presuda prema članu 7(1)). Pretresno vijeće je zaključilo da "zatočavanje civila u zatvoru/logoru Čelebići nije bilo u saglasnosti sa relevantnim odredbama Ženevske konvencije IV" i ustanovilo da je Mucić bio "lice sa prevashodnom odgovornošću za nastavljeno zatočeništvo civila u zatvoru/logoru i sa mogućnošću da na njega utiče".

Izvor: <https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/bcs/cel-ajsj011009b.pdf>, pristupljeno 26. 11. 2021.

Predmet tužilaštva BiH protiv Ese Macića

...3) Neutvrđenog datuma u prvoj polovini juna mjeseca 1992. godine zajedno sa više čuvara logora Čelebići, ispred objekta označenog brojem 22 sudjelovao u nečovječnom postupanju i namjernom nanošenju snažnog tjelesnog i duševnog bola i patnje oštećenim, tako što je oštećene M. M. i V. M. udarao vojničkom čizmom i šakama, nakon čega su natjerani da uđu u kanalizacioni šaht dimenzija 2x2 metra gdje su bili zatvoreni više od 9 sati zajedno sa više zatvorenika, među kojima je bio i V. K. a što je za posljedicu imalo nanošenje fizičkog i psihičkog bola. (sudbih.gov.ba)

Ratovi, podele, integracija (1990–2008), Nastava savremene istorije jugoistočne Evrope, materijal za nastavnike istorije, knjiga 2, grupa autora, CDRSEE, Beograd, 2018. str. 65.

• Prilog br. 4

Logor Dretelj – osnovne informacije

Dretelj 1992 bio je logor za Srbe iz Mostara i okoline, koji su vodile Hrvatske oružane snage (HOS). Dretelj

1993 bio je logor za Bošnjake iz šire Hercegovine, a vodilo ga je Hrvatsko vijeće odbrane (HVO). Početkom oktobra 1993. godine, kada je logor zatvoren, zatvorenici su prebačeni u logore u Gabeli i Heliodromu.

Dretelj 92 i Dretelj 93

U maju 1992. godine, HOS su u Dretelju formirale logor za civile Srbe iz Mostara i okolnih mjesta. Od početka maja do 18. avgusta 1992. godine, kroz logor je prošlo najmanje 224 Srba. U logoru je ubijeno ili je umrlo od povreda zadobijenih od premlaćivanja, najmanje pet zatvorenika. Vrhovni sud Kraljevine Norveške je 13. aprila 2011. osudio bivšeg pripadnika HOS-a, Mirsada Repka na osam godina zatvora.

Skladište bivše JNA je ponovo aktivirano kao logor u aprilu 1993. godine. Tada je HVO počelo da hapsi i masovno zatvara Bošnjake sa šireg područja Hercegovine. Sredinom jula 1993. godine u logoru Dretelj bilo je zatvoreno 2270 Bošnjaka, od kojih su neki bili maloljetni, a mnogi stariji od 50 godina. U logoru je ubijeno ili umrlo od povreda zadobijenih od premlaćivanja najmanje šest zatvorenika. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju izrekao je 29. 05. 2013. godine prвostepenu presudu šestorici bivših čelnika Hrvatske zajednice, a kasnije Republike Herceg-Bosne, za zločine počinjene nad Muslimanima i drugim nehrvatima od 1991. do 1994. godine. Jednoglasnom odlukom sudija, bivši premijer Herceg-Bosne Jadranko Prlić osuđen je na 25 godina zatvora, ministar odbrane Bruno Stojić i komandiri HVO Slobodan Praljak i Milivoj Petković na po 20, komandir Vojne policije Valentin Čorić na 16, a šef Kancelarije za razmjenu zarobljenika Berislav Pušić na 10 godina zatvora. (Centar za demokratiju i tranziciju pravdu, cdtp.org)

Ratovi, podele, integracija (1990-2008), Nastava savremene istorije jugoistočne Evrope, materijal za nastavnike istorije, knjiga 2, grupa autora, CDRSEE, Beograd, 2018. str. 65.-66.

TV prilog: *Logor Dretelj*, Mirna Buljagić, TV Justice, objavljeno na yt kanalu BIRN Balkans, objavljeno 24. 11. 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=zRuv4C5zLRY>, pristupljeno 08. 12. 2021.

Kadrovi:

• **Prilog br. 5**

Logor Morinj - osnovne informacije

- operacije JNA na hercegovačkom i dubrovačkom ratištu
- počinjeni ratni zločini

- logor u Morinju – za zarobljenike hrvatske nacionalnosti
- oktobar 1991 – avgust 1992. godine
- kroz logor je prošlo između 250 i 300 ljudi
- česta mučenja, troje ljudi preminulo
- VDT je 2008. godine pokrenulo postupak protiv šest lica
- za kršenje pravila Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima osuđena su četvorica bivših rezervista JNA na ukupno 12 godina zatvora
- država Crna Gora je 2018. godine isplatila nadoknadu za zlostavljanje i mučenje u visini od 1,43 miliona eura.

Svjedočanstvo:

Obrad Pavlović: "Kad je taj nesretni 'rat za mir' počeo, ja sam bio na brodu. Došao sam nešto kasnije, kada je logor već bio formiran", priča Pavlović.

"Ono po čemu je ljudima koji tamo žive moralo biti poznato da je to logor je što je, naročito u večernjim satima, bilo krikova, pa podsticanja na pjevanje nekih pjesama, pa opet krikova. Bilo je tu starijih ljudi koje sam poznavao, a koji su teško podnosili sve što se čulo", kaže on.

U blizini se nalazila kafana, navodni Obrad Pavlović, u koju bi dolazili ljudi iz logora i "nalivali se alkoholom".

"Kasnije sam čitao publikaciju gdje su zapisana sjećanja ljudi iz Konavla koji su tu zatvarani. U njoj se pominju i ljudi koji su bili prema njima dobri i humani, ali to je bila kap u moru u odnosu na ono što se dešavalo", riječi su Pavlovića.

"Mislim da nismo napravili dovoljan otklon od svega što se tu dešavalo. Mi sami bi trebali da probudimo ljudsku savjest i da se o tome glasnije govoriti. Nije slučajno izabrana takva lokacija, koja je prilično izdvojena. Takođe, mislim da postoji još jedan nivo te priče. Mislim da nije slučajno izabrano da to bude u Boki Kotorskoj, poznatoj po vjerskoj i međunacionalnoj toleranciji. To je namjerno urađeno kao mrlja na obrazu Boke", mišljenja je Obrad Pavlović.

Izvor: <https://www.slobodnaevropa.org/a/morinj-logor-crna-gora/28884396.html>, pristupljeno 08.12.2021.

Dokumentarni film – *Logor Morinj*, Marko Stojanović, NTV Montena, 2006, Uvodni dio filma, svjedočanstva žrtava, isječak od 0:00 do 4:12, <https://www.youtube.com/watch?v=vdgyIVSvvMI>, pristupljeno 09. 12. 2021.

Kadrovi:

Fotografije: Zatvorenici neposredno nakon oslobođenja

Pruzeto sa: [http://www.radiodux.me/naslovnica/4171-nvo-anima-danas-22-godine-od-formiranja-logora-morinj pristup 16.12](http://www.radiodux.me/naslovnica/4171-nvo-anima-danas-22-godine-od-formiranja-logora-morinj-pristup-16.12). 2021.

03

NASTAVNIK/CA	Vukadin Nišavić i Filip Kuzman	
NASTAVNA JEDINICA	Život pod opsadom – Sarajevo 1992 – 1996	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Jedan školski čas (45 min)	
NASTAVNI PREDMET	Istorija	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Crna Gora u Jugoslaviji i obnova nezavisnosti Crne Gore	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> Obrazovni: učenici stiču znanje o opsadi Sarajeva; upoznaju se sa životom sarajevskog stanovništva za vrijeme četvorogodišnje opsade grada; razumiju važnost sarajevskog aerodroma, „tunela spasa“, kao i sa svakodnevnicu pod opsadom; informišu se o kulturnom životu pod opsadom i načinima na kojima su Sarajlje pokušavale da unesu vedrinu u svojim životima; Vaspitni: učenici razvijaju empatiju i solidarnost prema drugim ljudima; Funkcionalni: učenici razvijaju pamćenje i kroz analizu tekstualnog materijala vježbaju kritičko razmišljanje i zaključivanje, vježbaju interpretatorske vještine. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> prepozna kontekst opsade Sarajeva; identificira neophodnost kulture za život čovjeka, pa čak i ljudi koji se svakodnevno susreću sa opasnošću da izgube život; analizira teškoće sa kojima se susreću ljudi u ratom obuhvaćenim zemljama na primjeru opsade Sarajeva; donosi sopstvene zaključke preko kritičke analize izvora i tekstova. 	
OBLICI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> Frontalni, individualni, grupni Dijaloški, monološki, demonstrativni, dokumentacioni 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> PowerPoint prezentacija, audio-vizuelni materijal, karta, udžbenik, projektor, laptop 	
LITERATURA	<p>Šerbo Rastoder, Dragutin Papović, Sait Šabotić, <i>Istorija za četvrti razred gimnazije</i>, ZUNS, Podgorica, 2009.</p> <ol style="list-style-type: none"> Milan Šćekić, Živko Andrijašević, Vanja Vuković, <i>Istorija udžbenik za četvrti razred gimnazije</i>, ZUNS, Podgorica, 2021. Kristina Kulupi, Božo Repe, ured. <i>Nastava savremene istorije Jugoistočne Evrope, Ratovi, podele, integracije (1990-2008)</i>, Knjiga 2, Beograd, 2018. Azerina Muminović, Asmir Hasičić, <i>Nastavni materijal za izučavanje opsade Sarajeva i zločina genocida počinjenog u BiH u periodu od 1992. do 1995. godine u osnovnim i srednjim školama u kantonu Sarajevo</i>, Sarajevo 2018. 	

	<p>Web stranice:</p> <p>https://tunelspasa.ba</p> <p>https://www.slobodnaevropa.org</p> <p>https://balkans.aljazeera.net</p> <p>https://radiosarajevo.ba</p> <p>http://opsadasarajeva.blogspot.com</p>		
KORELACIJA	<p>Geografija II razred opšte gimnazije – da prepoznačaju regiju Jugoistočne Evrope i na karti pokažu zemlje koje pripadaju regiji; da odrede razlike i sličnosti u istorijskim zbivanjima i ekonomskom razvoju zemalja Jugoistočne Evrope</p> <p>Muzička umjetnost I ili II razred opšte gimnazije – da objasne vezu između istorijskih dešavanja i muzike određenih epoha, kao i uticaj istorijskih događaja na kompozitore/muzička djela</p> <p>Sociologija III razred opšte gimnazije – da uporede različita određenja pojma kulture, funkcije kulture, kao i suštinske razlike osnovnih elemenata kulture; da objasne pojam slobodnog vremena i osmislite načine ispunjavanja dokolice</p> <p>Psihologija II razred opšte gimnazije – da objasne proces socijalizacije i analiziraju ulogu pojedinih agenasa socijalizacije (ulogu porodice, ulogu vršnjaka, škole i sl.) u vlastitom razvoju (npr. kako je opsada uticala na socijalizaciju)</p>		
PLAN TOKA ČASA			
FAZA/OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika	Aktivnosti učenika	Dodatne napomene/sugestije
Uvodna aktivnost	<p><i>Nastavnik/ca traži od učenika/ca da se prisjeti marta i aprila 2020. kada je vladao strogi karantin zbog COVID – 19 infekcije.</i></p> <p><i>Pita ih kako su se osjećali, kako su to podnijeli, da li im je teško pao ograničenje izlaska i što im je sve pomoglo da pređuraju taj period.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca zatim nastavlja sa pitanjem: Kako bi to podnijeli da nijesu imali:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. internet 2. računar 3. mobilni telefon 4. televizor 5. struju 6. redovno grijanje 7. dovoljno hrane i vode <p><i>Traži od učenika da pojmove poređaju po značaju.</i></p>	<p><i>Učenici/ce opisuju svoja iskustva iz vremena karantina.</i></p> <p><i>Učenici/ce redaju pojmove po značaju i obrazlažu svoje odgovore.</i></p>	<p>Očekivani ishodi:</p> <p><i>Učenici/e će moći objasniti sa kojim su se sve problemima susreli kada im je bilo ograničeno kretanje tokom pandemije COVID-19 i kako su brojne zabrane i ograničenja uticale na njih.</i></p>

	<p><i>Nastavnik zatim objašnjava da su ljudi u modernim opsadama gradova živjeli u mnogo gorim uslovima. Pita učenike/ce da nabroje neke opsade iz 20. vijeka. Ako ne navedu Sarajevo, nastavnik/ca ih sam uvodi u priču i opisuje kao najdužu opsadu u modernom vremenu.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca na geografskoj karti Bosne i Hercegovine pokazuje gdje se nalazi Sarajevo. Na drugoj karti, na kojoj je prikazana opsada Sarajeva, u kratkim crtama opisuje tok opsade. (Prilog 1, A i B).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca odgovara na pitanja u vezi geografskog položaja grada.</i></p> <p><i>Zatim dijeli učenike u pet grupa i određuje predstavnika/cu svake grupe. Grupe dobijaju ranije pripremljeni materijal, sa pet pitanja na koja moraju kroz timski rad da odgovore. Odgovore prezentuje predstavnik/ca grupe.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca ide od grupe do grupe i prati njihov rad. Pomaže učenicima ako postoji neki nejasni dio. Nakon završenih zadataka, nastavnik/ca poziva jednu po jednu grupu da prezentuju svoje odgovore, i komentariše odgovore sa učenicima/cama.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca pita da li je sve jasno i odgovara na potencijalna pitanja. Na kraju pušta pjesmu Zabranjenog pušenja „Boško i Admira“ (Prilog 3) Nastavnik/ca postavlja pitanja:</i></p>	<p><i>Učenici/e nabrajaju opsade iz XX vijeka.</i></p> <p><i>Učenici/e posmatraju dvije karte. Postavljaju pitanja u vezi geografskog položaja grada.</i></p> <p><i>Učenici/e pažljivo slušaju izlaganje nastavnika/ce i u sveskama zapisuju osnovne podatke o opsadi Sarajeva.</i></p> <p><i>Zatim se dijele u grupe i dobijaju zadatke: Grupa I radi na prilogu 2 – Sarajevski aerodrom Grupa II radi na prilogu 3 – Tunel spasa Grupa III radi na prilogu 4 – Život pod opsadom Grupa IV radi na prilogu 5 – Kultura i humor Grupa V radi na prilogu 6 – Boško i Admira</i></p> <p><i>Učenici/e timskim radom pokušavaju da odgovore na zadata pitanja. Kritički se postavljaju prema tekstovima koje su dobili. Učenici/e prezentuju odgovore i komentarišu radove drugih grupa.</i></p> <p><i>Učenici/e postavljaju pitanja nastavniku/ci u slučaju da postoje nedoumice. Slušaju pjesmu. Učenici ukazuju na dijelove pjesme koji su im se najviše dopali.</i></p>	<p>Očekivani ishodi:</p> <p><i>Učenici/e će moći objasniti sa kojim su se sve problemima susreli kada im je bilo ograničeno kretanje tokom pandemije COVID-19 i kako su brojne zabrane i ograničenja uticale na njih.</i></p>
Glavni dio časa			
Završna aktivnost			

1. Koji dio pjesme vam se najviše dopao?
2. Koja je univerzalna poruka pjesme?

Domaći rad – Napisati esej ma temu „Jedna priča iz Sarajeva pod opsadom“. Učenik/ca ima zadatak da istraži i napiše neku priču iz opsade Sarajeva.

Sa nastavnikom/com komentarišu univerzalnu poruku pjesme.

Zapisuju domaći zadatak.

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Postignuća se mogu pratiti na osnovu aktivnosti učenika/ca i njihovih odgovora na času, kao i kvalitetom urađenih eseja.

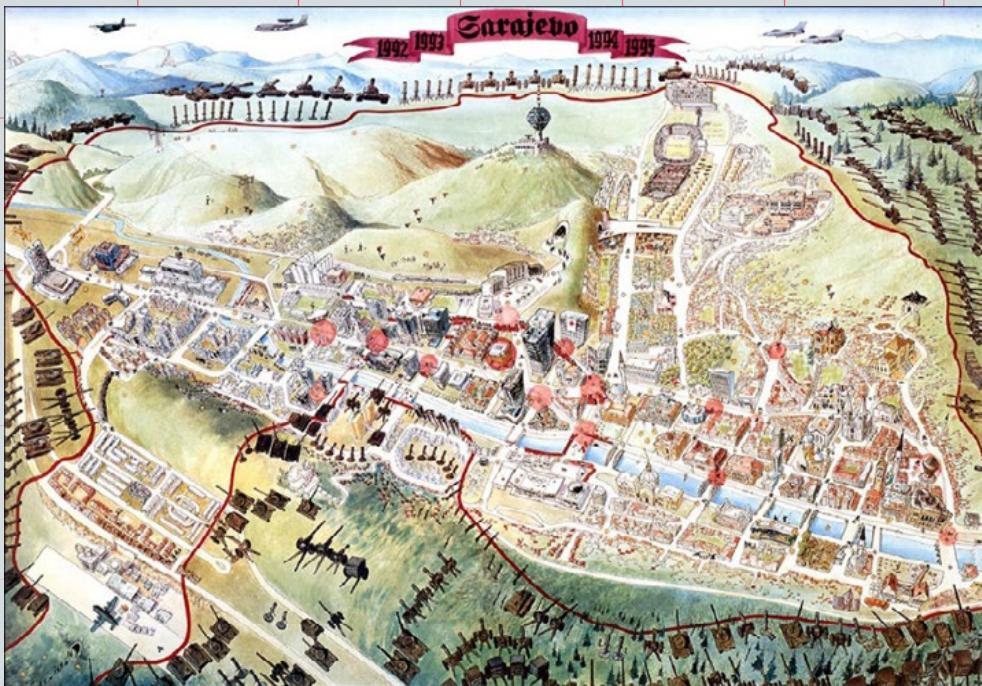
PRILOZI

• Prilog broj 1

A - Karta Bosne i Hercegovine sa prikazom Sarajeva

https://www.magazininfo.club/wp-content/uploads/2017/01/bosna_i_hercegovina_auto_karta.jpg, pristupljeno 7.12.2021.

B - Sarajevo pod opsadom.

<https://pescanik.net/wp-content/uploads/2016/11/Suada-Kapic-Sarajevo-Survival-Map-1992-1996.jpg> ,
pristupljeno 7.12. 2021

• **Prilog broj 2**

Grupa I – Učenici/e dobijaju tekst o Sarajevskom aerodromu i njegovoj ulozi u toku rata

Sarajevski aerodrom

Značaj aerodroma

„Situacija u glavnom gradu BiH bila je vrlo teška. Srpska vojska potpomognuta Jugoslovenskom narodnom armijom zauzela je bez većih problema naselja oko Sarajeva: Iliđu, Hadžiće, Vogošću, Ilijaš i Grbavici. Okupacija Sarajevskog aerodroma je odsekla grad od slobodnih teritorija. Sarajevo je bilo opkoljeno bez vode, hrane, lekova, struje i gasa. Ono malo naoružanih ljudi koncentrisalo se u užem središtu grada. [...] Ipak, Ujedinjene nacije su u julu 1992. uradile jednu pozitivnu stvar. Preuzimanje Sarajevskog aerodroma od srpske vojske omogućilo je dostavu hrane za građane Sarajeva putem vazdušnog mosta. Međutim, u sporazumu potpisanim između UN-a i srpske strane, koja je već tada bila pod komandom generala Ratka Mladića, Srbi su zahtevali da se taj aerodrom može koristiti samo za potrebe UN- a. Aerodrom je bio od strateškog značaja za bosansku vojsku i za građane Sarajeva, jer se nalazio između grada i slobodnih teritorija. Vojnici UN-a poštovali su sporazum sklopljen sa Srbima. Bosanci, koji su noću pokušavali da pređu aerodrom da bi se spojili sa svojim porodicama, ili da bi došli do neophodne hrane i municije, sprečavani su. [...] Srpski snajperisti koji su se nalazili u neposrednoj blizini aerodroma, takođe su pokušavali da spreče ljudе u nameri da pretrče pistu. Način na koji su to radili bio je koban za nekoliko stotina ljudi. Zbog velikog broja ubijenih morao se tražiti novi izlaz.“

Edis i Bajro Kolar, Tunel, Brošura: Muzej Tunel spaša: Dobrinja–Butmir, (izdanje autora).

Tekst preuzet iz: Nastava savremene istorije Jugoistočne Evrope, Ratovi, podele, integracije (1990-2008), Knjiga 2, Beograd 2018 str. 60-61

Osnovne informacije o aerodromu

“Aerodrom je bio otvoren ili zatvoren u zavisnosti od srpskog granatiranja i njihovih garancija sigurnosti koje su obično bile posljedica političkih ili vojnih ciljeva u tom trenutku. Na aerodrom će, uglavnom,

većim dijelom opsade, slijetati 30 do 40 aviona dnevno. Koristio ih je UNPROFOR, UNHCR i Crveni krst, a, pored njih, avionima su putovali diplomati, novinari, humanitarci i poneki domaći srećković koji bi došao u posjed UN ili UNHCR kartice. U periodu 1992-1995. trajao je vremenski najduži humanitarni zračni most za opskrbu jednog opkoljenog grada. Sa blizu 13.000 obavljenih letova i trajanjem dužim od tri godine, uveliko su premašeni obim i vrijeme zračnog mosta koji su zapadni saveznici poslije Drugog svjetskog rata uspostavili za opskrbu Zapadnog Berlina. Zbog granatiranja često u dužim periodima avioni nisu polijetali iz Sarajeva.

Red letenja bio je takav da su se ove linije nosile ime „Maybe airlines“. Pojam „Maybe Airlines“ je po prvi put je upotrijebljen tokom opsade Sarajeva, a kasnije će se isti koristiti u nekim drugim ratnim područjima. Osnovni princip Maybe Airlines-a bio je da se nikad ne zna hoće li avion poletjeti ili ne. Postojao je i poseban pečat sa znakom 'Maybe Airlines' koji bi dobili u pasoš prilikom propuštanja na pistu, gdje su svi, često kroz snajpersku vatru, morali utrčati u avion.

Tekst preuzet sa sajta: <https://tunelspasa.ba/#sarajevska-aerodomska-pista>, pristupljeno 7.12.2021

Sarajevo Landing

„Nakon opsade Sarajeva (1992-1996) na letačkim akademijama širom svijeta uči se poseban manevar kada se avion s velike visine, pod oštrim uglom, naglo strmoglavljuje prema pisti na koju će slijetjeti s ciljem da izbjegne neprijateljsku paljbu sa zemlje. Ovaj manevar je nazvan „Sarajevo landing“ (Sarajevsko slijetanje) nakon široke operacije dopremanja humanitarne pomoći u Sarajevo zračnim putem.“

Tekst preuzet iz: Azerina Muminović, Asmir Hasičić, *Nastavni materijal za izučavanje opsade Sarajeva i zločina genocida počinjenog u BiH u periodu od 1992. do 1995. godine u osnovnim i srednjim školama u kantonu Sarajevo*, Sarajevo 2018, str. 17

Sarajevski aerodrom i pomoć EU, februar 1995, https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/04/h_51060520-1536x1024.jpg, pristupljeno 7.12.2021.

Pitanja za grupu:

1. Ko je sve imao kontrolu nad Sarajevskim aerodromom?
2. Obrazloži značaj aerodroma i njegove glavne funkcije za grad pod ospadom.
3. Koji su bili problemi za slobodan let aviona?
4. Objasni kakav je bio red letenja aviona. Po vašem mišljenju, zašto je srpska strana nekada granatirala, a nekada dozvoljavala slijetanje aviona.
5. Što je manevar „Sarajevo Landing“?

• Prilog 3

Grupa II – Učenici/e dobijaju tekst o Tunelu spasa i njegovoj ulozi u toku rata

Tunel spasa

„Kada se rodila ideja o izgradnji tunela ispod piste sarajevskog aerodroma, kako bi se opkoljeno Sarajevo povezalo sa ostatkom bosanskohercegovačke teritorije, mnogima se dojmila čudnom. Međutim, bilo je to vrijeme kada je sve bilo i više nego čudno. Sam grad se na kraju 20. stoljeća našao u klasičnoj srednjevjekovnoj

opsadi. U vojnoj teoriji se baš za taj period, tačnije rani srednji vijek, vezuje pojava tunela kao fortifikacijskih objekata. Nerijetko se u tom periodu upravo tunel smatrao odlučujućim faktorom u ostvarenju ratnih ciljeva. Tunelima su se služili i Vijetnamci, a sličan model podzemnih komunikacija koriste pojedine oružane skupine na Bliskom Istoku. Tuneli su igrali posebno važnu ulogu u Bejrutu. Palestinci imaju svoje tunele u Gazi koji ih povezuju sa Egiptom. Posebno zanimljivi su bili tuneli koji su prokopavani u doba Hladnog rata u Berlinu. Prepostavlja se da i danas ispod Berlina postoji oko 30 tunela koji su služili za bjekstvo iz Istočnog u Zapadni Berlin, a da ih je desetak poslužilo svrsi. Osim običnih ljudi, u Berlinu su tunele kopali i špijuni, a najpoznatiji tunnel te vrste bio je američko-britanski projekat vrijedan oko 30 miliona dolara, koji je trebao povezati jedan američki radar sa sovjetskim telefonskim linijama. Pri samom kraju radova Sovjeti su ga otkrili.

Kako je u zoni aerodroma prsten opsade bio najtanji i kako je jedina prepreka između linija odbrane Armije Bosne i Hercegovine na Dobrinji i Butmiru bio prostor aerodromske piste, ovaj put nametao se za korištenje sam od sebe. Stavljanjem aerodroma pod kontrolu UN-a, aerodromska pista postala je jedina zona preko koje su građani imali priliku da, rizikujući život, pretrče s jedne na drugu stranu i stignu do slobodne bh. Teritorije. Ali taj put, tačnije pretrčavanje tih 450 metara – koji će postati gotovo sportska disciplina, i nakon preuzimanja od strane UN-a ostat će pun neizvjesnosti i opasnosti. Na suprotnim stranama uz bokove aerodromskog prostora posjedale su snage Vojske Republike Srpske. Širina dviju poletno-sletnih staza koje su činile tih 450 metara međusobne udaljenosti linija Armije BiH bilo je iznimno teško neopaženo i bezbjedno preći. Četiri uzdužna niza bodljikave žice između kojih su bili postavljeni senzori pokreta. Duž prostora su neprekidno patrolirali oklopni transporeteri UN, a noću, kada je prelazak jedino i bio moguć, pistu su osvjetljavali reflektori i svjetleće rakete. Svjetleće rakete su ispaljivali i vojnici VRS na svaku sumnju u kretanje pistom, nakon čega su otvarali i ubitačnu mitraljесku vatru u ravni piste. Tražen je drugi način za izlazak i nađen je u vidu tunela.

Za razliku od svih pobrojanih, sarajevski tunel, od ideje do realizacije, a prevashodno po funkciji, bio je po mnogo čemu jedinstven objekat ove vrste na svijetu. Ta ručno prokopana rupa u zemlji, duga približno 800 m, sa prosječnom visinom od 1,6 m i širinom od 1 m, podsjećala je na sve drugo osim na tunel ali će zbog značaja za Sarajevo i BiH postati veća od La Manche-a. Izgradnja je završena u julu 1993. godine odnosno druge godine opsade.

U toku radova na izgradnji tunela bezbroj problema će svakodnevno otežavati ionako težak posao. Osigurati izabrani pravac gradnje bez mogućnosti praćenja radova s polja, voditi računa da tunel bude dovoljno dubok, da je dovoljno ispod površine zemlje kako se ne bi urušio, očuvati nivo zraka u tunelu kako bi se moglo normalno disati, borba sa podzemnim vodama i povremeno bombardovanje piste – sve su to bili problemi s kojim su se graditelji suočavali. Postojao je i strah od urušavanja tunela, a pogotovo zbog činjenice da su iznad te rupe ispod piste slijetali veoma teški transportni avioni.

Dašak slobode dospio je kroz tunel do grada koji se gušio i bio je dovoljan da ljudima podari novu snagu za opstanak u godinama rata koje će uslijediti. Zbog vojnog, političkog, psihološkog značaja i značaja za snabdijevanja grada koji je imao, bio je najstrožije čuvana tajna – „tunel kojeg nema“. U nekim slučajevima prolazak kroz tunel je trajao gotovo 2 sata. U prosjeku ga je koristilo 4000 ljudi, a vlada Njemačke je poklonila strujni kabel za tunel. Danas je tunel turistička atrakcija.“

Tekst preuzet sa sajta: <https://tunelspasa.ba/#tuneli-kroz-historiju>, pristupljeno 7. 12. 2021

Tunel spasa

<https://www.researchgate.net/profile/LukaLucic/publication/308736667/figure/fig5/AS:415418415108100@1476054876394/Adult-walking-through-the-tunnel-attempting-to-stand-up-straight-The-built-structure.png>, pristupljeno 7. 12. 2021.

Grafički prikaz Tunela spasa

Nastava savremene istorije Jugoistočne Evrope, Ratovi, podele, integracije (1990-2008), Knjiga 2, Beograd 2018 str. 61

Pitanja za grupu:

1. Obrazloži zašto je bila potrebna izgradnja tunela? Navedi primjere sličnih tunela.
2. Sa kakvim su se problemima susrijetaliijudi koji su željeli da izađu iz Sarajeva prelaskom preko piste?
3. Koje su dimenzije tunela i koliko je trajao prolaz? Po vašem mišljenju kako su se ljudi osjećali dok su prolazili kroz tunel? Uporedi visinu tunela sa visinom najvišeg učenika/ce u odjeljenju.
4. Koji su se problemi morali riješiti da bi se tunel prokopao i funkcionalisao?
5. Zašto je tunel bio najstrože čuvana tajna?

• Prilog 4

Grupa III – Učenici/e dobijaju tekst o životu u Sarajevu tokom opsade, koji se sastoji od četiri kraća svjedočanstva: upitnik za opstanak, srpski izvor o životu u gradu pod opsadom, recept za „šnicle od hljeba“ i izvor o školstvu u gradu

Život pod opsadom

Upitnik za opstanak

„Kako ste dolazili do vode, struje, cigareta, itd ...?

– Pravili smo nekakve uljanice, zavijali smo čaj umesto duvana, vodu smo uzimali iz cisterni, a hrana se sastojala od pasulja i smrdljive ribe;

– Živeo sam na frontu, koji je bio prioritetska oblast. Imao sam struju, vodu i grejanje. Cigarete sam dobijao od Armije BiH;

– Po vodu sam išla kod Pionirske doline. Bilo je opasno, jer je snajper pucao stalno. Donosila sam je u kanisterima, dva puta po dva litra. Hranu sam dobijala iz humanitarne pomoći i ni od kog više. [...]

– Kako smo opstali? Pa, mislim da svaka osoba u BiH može napisati podebelu knjigu o opstanku u ratu. Vodu smo pronašli po bunarima i barama, struju nismo mogli ni pronaći ni pozajmiti. Grejanje – stara garderoba i poneko drvo sa Žuči (brdo Žuč). Cigarete – čaj od nane zamotan u novinu.

– [...] naložio sam i jedan kauč, regal i fotelju. Ne pušim;

- [...] Ložili smo drva (sekli voćke iz bašte);
- Pošto sam pušač, vrlo često sam ulje ili neku drugu namirnicu menjala za cigarete;
- Po vodu sam išao, kao ostali građani. Struju u većini slučajeva nisam imao, a inače sam je dobavljaо tako što sam se tankim žicama kačio na jedan verski objekat (džamija). Grejao se nisam nikako, cigarete sam nabavljao pomoću trikova (mislim... radio pa dobijao cigare, menjao hranu...);
- Cigare dobijao iz jedinice, a za ostalo sam se snalazio. Struju kralo, vodu na Pivari, a grejao se nisam.“

Tekst preuzet iz: *Nastava savremene istorije Jugoistočne Evrope, Ratovi, podele, integracije (1990-2008)*, Knjiga 2, Beograd 2018 str. 62

„Kako izaći iz grada pakla“ - Srpski izvor o prezivljavanju

„Sarajevo je grad - pakao. U njemu vladaju glad, žed, zima i kožne i stomačne bolesti. Zahvaljujući muslimanskim vlastima, muslimansko stanovništvo ne oseća toliko glad, dok su Srbi i ostali prinuđeni da za kilogram krompira plaćaju 30 maraka, kilogram pirinča 25, kafe 50, list kupusa 10 maraka. [...] Nada Radosavljević (52), koja je pre petnaestak dana izašla iz Sarajeva, tvrdi da je za sedam meseci primila od međunarodne pomoći manje od litra ulja i da joj nije bilo prijatelja, među njima i Muslimana, koji su joj pritekli u pomoć, umrla bi od gladi. Njena doskorasnja sugrađanka Milena Pandurović (52) takođe je puna negativnih utisaka. Kaže da su Srbi pogoreli sav parket i nameštaj. Do sada su samo regali ostali netaknuti. Svi sarajevski parkovi su posećeni, jer narod nema drva za grejanje. Jedino je veliki park ispred Doma milicije u centru grada ostao netaknut, jer je – miniran. Uspostavljanje tri koridora za izlazak civila iz grada je šansa da bar trećina sadašnjeg stanovništva Sarajeva (smatra se da u njemu sada živi između 250 i 300 hiljada ljudi) nađe spas u izlasku iz pakla.“

Tekst preuzet iz: *Nastava savremene istorije Jugoistočne Evrope, Ratovi, podele, integracije (1990-2008)*, Knjiga 2, Beograd 2018 str. 62-63

Recept za šnicla od hljeba

Jedan stari hljeb potopiti u vodu. Kada omekša, vodu iscjediti i isitniti hljeb u mrvice. Dodati malo bibera, soli i jednu šolju brašna. Šnice oblikovati pomoću brašna i pržiti na ulju.

<http://opsadasarajeva.blogspot.com/2015/01/sarajevski-ratni-recepti.html>, pristupljeno 7.12.2021.

Učenje u Sarajevu pod opsadom

„Dva meseca nakon početka redovne školske 1993/1994. godine, 9. novembra 1993. godine, oko 10.50 sati, u sarajevskom naselju Ali-pašino Polje, ispred prizemnog dela stambene zgrade gde su privremeno bile smeštešne prostorije OŠ „Prvi maj“, eksplodirala je granata usled čijeg rasprskavajućeg dejstva su ubijena tri učenika Adis Kujala, r. 1984, Vedad Mujkanović, r. 1984, Feđa Salkić, r. 1987. i učiteljica Fatima Gunić, r. 1948, a ranjen je 21 civil. Granata je pala ispred betonskih ploča kojima je bio zaštićen ulaz u učioniku, a geleri su prošli kroz šupljine na sastavu tih ploča i uleteli u razred. U trenutku pada granate, u improvizovanoj učionici održavao se poslednji čas za treće razrede, dok su se učenici prvih razreda nalazili ispred „učionice“, jer je nastava trebalo da počne u 11 sati.“

Tekst preuzet iz: *Nastava savremene istorije Jugoistočne Evrope, Ratovi, podele, integracije (1990-2008)*, Knjiga 2, Beograd 2018 str. 85-86

Pitanja za grupu:

1. Koje godišnje doba je bilo najteže za Sarajlije? Objasni zašto.
2. Ko je jedini imao iole normalne uslove za život u opsadiranom gradu? Šta je „šnicla od hljeba“?
3. Osim osnovnih životnih namirnica, koji je artikal bio veoma tražen? Obrazloži zašto.
4. Kakav je život Srba u gradu? Po vašem mišljenju, da li je njima život bio lakši ili teži? Obrazloži odgovor.

5. Kako je organizovano pohađanje škole u gradu? Sa kojim opasnostima su se susrijetali učenici/e?
Po vašem mišljenju, kako je to uticalo na njihovo školovanje? Obrazloži odgovor.

Pijaca u Sarajevu

Nastava savremene istorije Jugoistočne Evrope, Ratovi, podele, integracije (1990-2008), Knjiga 2, Beograd 2018 str. 62

• Prilog 5

Grupa IV – Učenici/e dobijaju tri kratka teksta o festivalu Sarajevska zima, teatru i humoru za vrijeme opsade grada

Kultura i humor

Sarajevska zima

„Sarajevska zima je međunarodni umetnički festival koji se tradicionalno održava u Sarajevu. Festival je prvi put održan od 21. decembra 1984. do 6. aprila 1985. Festival "Sarajevska zima" održava se bez prestanka tokom svih proteklih godina i postao je simbol slobode, stvaralaštva i upoznavanja sa različitim kulturama i civilizacijama svijeta. Za vreme rata, Sarajevska zima je organizovala veliki broj kulturno-umjetničkih događaja.“

Plakat iz 1993. godine za festival Sarajevska zima

Tekst preuzet iz: Nastava savremene istorije Jugoistočne Evrope, Ratovi, podele, integracije (1990-2008), Knjiga 2, Beograd 2018 str. 63

Teatar

Oko 2.000 predstava, odigranih na scenama sarajevskih teatarskih ustanova u periodu od 1992. do 1995. godine, svjedočanstvo su o posebnom odgovoru Sarajeva na ratnu svakodnevnicu i opsadu. Prvo teatarsko reagovanje na ratnu svakodnevnicu bila drama 'Sklonište' Safeta Plakala izvedena 6. septembra 1992, u okviru novoosnovanog Sarajevskog ratnog teatra – SARTR. Nekoliko dana kasnije, u atriju muzeja, izведен je muzičko-scenski igrokaz 'S Dajenom', na tekst Marka Kovačevića, inspirisan špansko-sefardskim folklorom. Obje predstave su izvedene, iako je bilo najžešće granatiranje grada 1992. godine, pred mnogobrojnom publikom. Teatar i danas radi.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/teatar-pod-opsadom-predstavama-protiv-ratnih-strahota/27931585.html>, pristupljeno 7. 12. 2021.

Humor

Humor pod opsadom koliko god se činio fenomenom sarajevskog umijeća preživljavanja zapravo je prirodna reakcija čovjeka na uvjete u kojima su se našli građani u toku najduže opsade u suvremenoj historiji čovječanstva, u vrijeme suza, ali i smijeha. Fenomen humora u radikalnim situacijama obrađen je temeljito u nekim drugim slučajevima, pa tako postoji čitav niz istraživanja i studija npr. o temi jevrejskog humora i njegove funkcije i važnosti u periodu holokausta. Neki od viceva od kojih se onim koji nisu skloni crnom humoru zavrti u želucu, nastali su upravo od Jevreja zatočenih u nacističkoj tvornici smrti. Humor u radikalnim situacijama smatra se zapravo važnim oružjem, štitom i psihološkom pomoći. Za vrijeme opsade grada djelovali Nadrealisti (slična organizacija kao TBOK, dodao FK), koji su snimali svoje humorističke radio emisije za vrijeme rata. Osim njih, nepoznati autori su i sami smisljali viceve.

Primjeri humora iz vremena opsade Sarajeva:

Mujo i Suljo su pretrčavali raskrsnicu. Odjednom jedan snajperski metak otkinu Muji uho! Mujo se vrati nasred raskrsnice i poče nešto tražiti dok su oko njega nastavili fijukati meci. Shvativši da traži svoje uho, Suljo mu doviknu: „Pusti ba uho, ubiće te snajperista“. Na to Mujo odgovara: „Ma baš me briga za uho, nego sam im'o jednu cigaru iza uha.“

Izbjegao mali Mujo sa majkom u Sloveniju. Dok se sa svojim novim malim slovenačkim prijateljima igra u parku, mama jednog od dječaka izađe na balkon i vikne svom sinu: „Francek, nemoj se valjati po zemlji, isprlaćeš novu jaknu.“ Nakon malo vremena izađe i druga mama i svom sinu vikne: „Ozlec, siđi sa tobogana poderaćeš nove pantalone.“ Nakon nekog vremena i Mujina mama povika: „Mujo, nemoj skakati, ogladnićeš!“

Mujo tražeći liniju zaluta na Trebević, te naleti na bataljon „četnika“. Oni ga pitaju „Znaš li ti ko smo mi?“, a Mujo im odgovara: „Ako Bog da i inšallah – skrivena kamera.“

<https://balkans.aljazeera.net/teme/2015/11/8/humor-pod-opsadom-mujo-nemoj-skakati-ogladnices>, pristupljeno 7. 12. 2021.

Pitanja za grupu:

1. Šta je „Sarajevska zima“? Opiši i objasni poster. Da li prepoznaješ neke djelove sa posterom?
2. Opiši sarajevsku pozorišnu scenu tokom rata. Po vašem mišljenju, zašto je bilo bitno da se održavaju predstave tokom opsade?
3. Zašto je bitan humor u ovakvim situacijama? Ko je još pravio šale u teškim situacijama?
4. Kakav je tip humora u ovim vicevima? Po vašem mišljenju, da li je on „politički korektan“? Obrazloži odgovor.
5. Prema vici, zbog kojeg je artikla Mujo „rizikovao život“? Poveži i obrazloži odgovor sa odgovorom grupe 3 na pitanje broj 3.

Predstava „Sklonište“ prvi put izvedena 6. septembra 1992.
https://balkans.aljazeera.net/wp-content/uploads/2017/05/skloniste_1.jpg?resize=570%2C380, pristupljeno 7. 12. 2021.

• Prilog 6

Grupa V – Učenici/e dobijaju priču o Bošku i Admiri, kao i pjesmu Zabranjenog pušenja o njima

Boško i Admira

Sarajevski Romeo i Julija

Boško Brkić i Admira Ismić upoznali su se u vrijeme Sarajevske olimpijade 1984. godine. zajedno su proveli 9 godina. On je bio Srbin, a ona Bošnjakinja, ali nacionalne razlike im nijesu smetale da budu zajedno, što je i bilo normalno u Sarajevu toga vremena. Kad je počeo rat, Boško je imao mogućnost da napusti Sarajevo, ali je odbio i ostao sa Admirom. Niko nije vjerovao da će sukob toliko trajati. U drugoj godini opsade, 1993. par je odlučio da napusti Sarajevo. Napravljen je dogovor između zaraćenih strana o njihovom slobodnom prolazu. Odlučeno je da izadu iz grada 18. maja 1993. godine.

Američki reporter Kurt Štok je za Rojters napisao:

„Boško i Admira hodali su najmanje 500 metara desnom obalom Miljacke, potpuno izloženi pogledima vojnika s obje strane. Nakon što su prešli liniju pod kontrolom bosanske strane – Armije BiH, i krenuli prema naselju Grbavica pod kontrolom Vojske Srba, netko ih je pogodio...“

Jedan očevidac je zabilježio:

„Dvoje mladih je išlo prema Vrbanja mostu. Držali su se za ruke, djevojka je mahala torbom, poskakivala. Najednom ih je presjekao rafal – prvo je pogoden Boško pa Admira – ona je dopuzala do njega... Zagrlila ga i ostali su na asfaltu, onako zagrljeni.“

Trajao je taj posljednji zagraljaj punih sedam dana. Smjenjivali su se dani i noći, sunce i kiša, a mrtva tijela niko nije smio ili nije htio da prenese. Jer, snajperski hici su ih pokosili na ničijoj zemlji. Naselje Grbavica, gdje su trebali preći, bilo je pod kontrolom Vojske Republike Srpske, dok je ostali, veći dio grada kontrolisala Armija Republike Bosne i Hercegovine. Obje vojske su se međusobno optuživale za mučko ubistvo mladog para a tadašnje mirovne snage UNPROFOR nisu se mijesale, navodeći da čekaju primirje.

I, tek osmog dana njihova beživotna tijela su izvučena i sahranjena na groblju u Lukavici, u Istočnom Sarajevu. Po završetku rata, na inicijativu i želju Admirinih roditelja, njihovi su posmrtni ostaci prebačeni na groblje Lav u Sarajevu i zajedno sahranjeni. S tom odlukom je bila saglasna i Boškova majka Rada Brkić (Boškov otac je umro).

Ko je ubio dvoje mladih i pored toga što je prema brojnim svjedočenjima, bio dogovoren njihov izlazak iz grada pod opsadom, još uvijek nema odgovora... Istraga nikada nije pokrenuta, optužnica nikada nije podignuta. Uspomena na njih živi u brojnim pričama, reportažama, melodijama, stihovima, filmovima pa čak i operi, što je privuklo pažnju širom svijeta, sve do SAD-a i Japana. Najčešće, Boška i Admiru su nazivali „sarajevskim Romeom i Julijom“, s čime se ne slažu ni Ismići ni Brkići.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/bosko-i-admira-25-godina-zivota-25-godina-smrti/29235102.html>,
pristupljeno 7. 12. 2021.

Zabranjeno pušenje Boško i Admira

Sarajevski bend Zabranjeno pušenje je 2013. objavilo album „Radovi na cesti“ i na tom albumu se našla pjesma „Boško i Admira“. Frontmen grupe Sejo Sexton je tom prilikom rekao:

„Pomalo tamni priča o Bošku i Admiri, stoga smo odlučili snimiti pjesmu. Ona je ujedno i neka nada za našu zemlju da u toj priči nađemo izlaz. Sama ideja je simbolična i metaforična, a govori o tome da je ljubav uistinu ispred svega. Snimanje spota je bilo nevjerojatno iskustvo i zbog iznimnog reditelja koji je i sam duboko ušao u tu priču i mjesecima radio na spotu, sa željom da pronikne u svaki detalj. Stoga vjerujemo da će spot biti vrhunski i da će energija i ljubav biti jako primjetni. Pjesma i spot su urađeni uz odobrenje Boškovi i Admirinih roditelja. Kada sam se sreo s njima imao sam veliku tremu, ali oni su, zaista, odmah pristali i dali svoju podršku. Ja sam sve ovo iz srca radio i vjerujem da će dirnuti Sarajlije, ali

i mnoge ljudi u BiH i nadam se da se neće završiti na tim granicama, jer ovo je svjetska priča.”
Tekst pjesme Boško i Admira:

Boško i Admira

Davno je to bilo
u zemlji koje nema više.
Nešto je prekrilo vrijeme
nešto ljudi zaboraviše.

Sjećam se sudbina mnogih
u gradu ispod Trebevića,
ali Boško i Admira
to je već bila filmska priča.

Oko njih su gorili dani
nisu ni imali šanse,
al' teška vremena uvijek
donesu velike romanse.

Nisu bili iz plemena istog
nisu imali istoga Boga,
al' imali su jedno drugo
i san o bjegu iz sveg' toga.

Kažu da ljubav može
sva zla pobjediti,
ali izgleda da čovjek ne zna
to oružje upotrebiti,

REF.

Ma kakva Julija, kakav Romeo
niko se nije tako volio

i нико nikad neće
sve dok Miljacka voda teče.

I pita se kad će još jednom
na svijetu malom, bijelom
da se dotaknu srca dva
i stave ljubav ispred zastava.

To se ovdje događa često
postoji neki nevidljivi prag,
koji pređeš i andeo u tebi
odbaci krila i postane vrag.

I pred snajperom na Vrbanja mostu
i pred ovim što najbolje znam,
njih dvoje su stajali sami
na zadnjoj stanici svoga sna.

Zato sjetite se njih
svi vi veliki i moćni
što na retrovizoru umjesto u srcu
držite ljubav, vjeru, sveti lik.

Zato sjetite se njih
ne smije biti vam svejedno.
zar je nebo jedino mjesto,
gdje možemo biti jedno,
gdje možemo biti zajedno?

Tekst preuzet sa sajta: <https://radiosarajevo.ba/radio/aktuelno/zabranjeno-pusenje-i-bosko-i-admira-ma-kakva-julija-kakav-romeo/377497>, pristupljeno 7.12.2021.

Pitanja za grupu:

1. Zašto par nije odmah napustio Sarajevo?
Kada su odlučili da ga napuste?
2. Kako su očevici vidjeli njihovu smrt?
Zašto je trebalo toliko dugo da se tijela sklonje?
3. Šta je navelo sarajevski bend Zabranjeno pušenje da napiše pjesmu o ovome paru?
4. Analiziraj stihove „Oko njih su gorili dani, nisu ni imali šanse, al' teška vremena uvijek donesu velike romanse.
5. Zašto ova priča inspiriše brojne umjetnike? Objasni.

Boško i Admira

<https://nova.rs/wp-content/uploads/2020/05/romeo-i-julija-03-foto-privatna-arhiva-725x544.jpg>,
pristupljeno 7.12.2021.

• **Prilog 7**

Pjesma sarajevskog benda Zabranjeno pušenje – Boško i Admira

Zabranjeno pušenje – Boško i Admira

<https://www.youtube.com/watch?v=OMMfW3lqiFE>

04

NASTAVNIK/CA	Tatjana Šaletić i mr Vesna Kovačević	
NASTAVNA JEDINICA	Nasilje nad djecom	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Dva školska časa (90 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Istorija	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Nestanak Jugoslavije i građanski rat 90ih	
CILJEVI	<p>Ciljevi – SMART (Specific, Measurable, Attainable, Relevant, Time-based)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Specifični – definišu pojam „nasilje nad djecom“ i daju objašnjenje kako to može uticati na njihov dalji način života; • Mjerljivi – analizirati kako različiti oblici nasilja ostavljaju ožiljke tokom života; • Dostižni – čas se može ostvariti u okviru dvočasa od 90 minuta i prepostavljamo da imaju neka predznanja u vezi sa temom; • Relevantni – da pokaže koliko su primjeri relevantni tokom časa; • Vremenski zasnovani – čas je podijeljen po dijelovima za postizanje cilja. <p>Cilj uvodne vježbe razumijevanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prepoznavanje i razumijevanje nasilja nad djecom kroz analizu Deklaracije o pravima djeteta. <p>Cilj vođenog razumijevanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prepoznavanje kršenja prava na primjerima koje su prezentovale grupe, razumijevanje uslova života u ratu. <p>Cilj završne vježbe razumijevanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja pravilnog stava o pravima djece, razvijanje svijesti o značaju i poštovanju dječijih prava. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • opiše sukobe tokom 90ih u Jugoslaviji; • objasni pojam nasilja nad djecom; • uporedi temu sa današnjim životom; • analizira da li se nasilje može zaustaviti; • procijeni koliko nasilje negativno utiče na odrastanje. 	
OBLICI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> • Rad u grupi, individualni, frontalni • Dijaloška metoda, metoda usmenog izlaganja, rad na tekstu, pisani rad učenika/ca 	

NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> Dokumentarni film, PowerPoint prezentacija, geografska karta, udžbenik, radni listići, fotografije i artefakti, online linkovi (olovka, papir, veb stranice) 		
LITERATURA	<p><i>Istorijske čitanke, Jugoslavija – ratovi, podjele, integracija (1990-2008), CDRSEE, 2010 -2017.</i></p> <p><i>Milan Šćekić, Živko Andrijašević, Vanja Vuković, Istorijski udžbenik za četvrti razred gimnazije, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica, 2016.</i></p> <p>https://www.icty.org/bcs/cases/interaktivna-mapa</p> <p>https://warchildhood.org/ba/</p> <p>https://www.irmct.org</p>		
KORELACIJA	<p><i>Psihologija</i> – da njeguju intelektualnu radoznamost, moralno rasuđivanje i stvaralačko mišljenje;</p> <p><i>Sociologija</i> – da prepoznaju društveno djelovanje, ponašanje i odnose;</p> <p><i>Geografija</i> – da odrede uzroke i posljedice različite gustine naseljenosti;</p> <p><i>Likovna umjetnost</i> – da objasni značaj i funkciju crteža.</p>		
PLAN TOKA ČASA			
FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost (vježba razumijevanja, 7 min) Prezentuju svoje objašnjenje cijelom odjeljenju	<p><i>U ovom dijelu časa nastavnik/ca učenike/ce obaviještava da se rasporede u četiri grupe, prepuštaju im sopstveni izbor, uz napomenu da grupe moraju imati po pet učenika, kao i vođu grupe (ukoliko je moguće zbog broja učenika)</i></p> <p><i>Nastavnik/ca upućuje učenike/ce u ishode učenja</i></p>	<p><i>Učenici/e se raspoređuju u četiri grupe i određuju vođu</i></p> <p><i>Tumače misao</i></p>	<p>Nastavnik/ca je facilitator – smjernica koja kanalise čas</p> <p>Baruch Spinoza (1632-1677) rekao je da "mir nije odsustvo rata, nego vrlina, duševno stanje, odnosno sklonost dobroj volji, povjerenju i pravdi."</p> <p>Preuzeto sa: www.izrekeicitati.com</p>
Glavni dio časa (vođeno razumijevanje, 30 min) (prezentacija, vođena praksa, procjena)	<p><i>Nastavnik/ca upoznaje učenike/ce sa pojmom „nasilje nad djecom“ postavljajući pitanja:</i></p>	<p><i>Jedan učenik čita definiciju „nasilja“</i></p>	Očekivani odgovori učenika/ca:

<p>Prikazivanje video materijala (svjedočenja), muzej ratnog djetinjstva, fotografije i artefakti</p> <p>Prezentacija po grupama (četiri grupe)</p>	<p>1. Šta se podrazumijeva pod pojmom nasilje nad djecom, tj. koja je starosna godina za pojam djeteta?</p> <p>2. Da li ste čuli da je bilo nasilja nad djetetom/djecom u vašoj okolini?</p> <p>3. Gdje se najčešće vrše nasilja?</p> <p>Nastavnik/ca upućuje učenike/ce da odgledaju kratak video i prikazuje PowerPoint prezentaciju koja prati predavanje</p>	<p>*Odgovaraju na pitanja</p> <p>Gledaju video zapis</p> <p>Aktivno slušaju predavanje i gledaju PowerPoint prezentaciju</p>	<p>1. Nasilje nad djecom podrazumijeva zloupotrebu sile kao akta agresije kojim se povrijeđuju djeca do 18 godina;</p> <p>2. Bilo je, čuli smo, nijesam čula...;</p> <p>3. Nasilja se najčešće vrše u školi, na igralištu, ako je rat...</p>
<p>Završna aktivnost (završne vježbe razumijevanja, 8 min)</p> <p>Diskusija (analiza rezultata), domaći zadatak (izrada igračaka i izložba), plakat sa sloganom „Kako spriječiti nasilje nad djecom?“</p>	<p>Nastavnik/ca zadaje domaći zadatak</p>	<p>Vođe grupa čitaju definicije, ostali učenici/e tumače, diskutuju i daju svoje mišljenje</p>	<p>Učenici/e su bili zainteresovani za čas, pokazali veliko interesovanje za nastavnu jedinicu i uspjeli da povežu znanje iz istorije sa srodnim naukama. Za glavni dio časa su odabrane "klasičnije metode"- monološka i dijaloška (usmenog izlaganja i razgovora), jer je trebalo povezati vremenski period 90ih i danas...</p>
<p>Drugi čas</p> <p>Uvodna aktivnost (vježba razumijevanja, 7 min)</p>	<p>Nastavnik/ca koordinira već podijeljenim grupama</p>	<p>Učestvuju u moždanoj oluci</p>	
<p>Glavni dio časa (vođeno razumijevanje, 30 min)</p>	<p>Nastavnik/ca daje zadatke grupama:</p> <p>Prva grupa - govori o nasilju nad djecom i zabrani pristupa hrani i vodi</p> <p>Druga grupa - govori o medicinskoj njezi u ratu</p> <p>Treća grupa - govori o nasilju nad djecom i njihovom pravu na slobodno kretanje</p>	<p>Jedan učenik/ca čita definiciju nasilja, kao i dijelove iz Deklaracije o pravima djeteta</p>	

Završna aktivnost (završne vježbe razumijevanja, 8 min)	<p>Četvrta grupa govori o obrazovanju u ratu</p> <p>Nastavnik/ca upućuje učenike/ce na rješavanje asocijacije</p> <p>Navode neke pojmove: rat 90ih, siromaštvo, protiv svoje volje...</p>	<p>Iznose svoje mišljenje o zabrani pristupu hrani i vodi</p> <p>Govore o medicinskoj njezi u ratu</p> <p>Komentarišu pravo na slobodno kretanje</p> <p>Razgovaraju o obrazovanju u ratu</p> <p>Neke od asocijacija učenika:</p> <p>nasilje, patnja, glad</p>	
---	---	---	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA

Svi učenici/e unose procjenu kvaliteta časa i postignuća u krug evaluacije, koji je podijeljen na četiri dijela, ocjenjuje se predavanje nastavnika/ce, tema, atmosfera na času i angažovanost učenika/ca, primjenjena metoda.

Unesite znak X u odgovarajuću kolonu

(pri čemu je 1 - loše, 2 - zadovoljavajuće, 3 - dobro, 4 - vrlo dobro, 5 - odlično)

	1	2	3	4	5
Predavanje					
Tema					
Atmosfera na času					
Angažovanost učenika					

PRILOZI

• Prilog br. 1

Interaktivna mapa <https://www.icty.org/bcs/cases/interaktivna-mapa> (sadržaj mape namijenjen je isključivo za informativne svrhe o zločinima počinjenim tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji koje je istražio Međunarodni sud, a nije zvaničan dokument)

• Prilog br. 2

Konvencija o pravima djeteta. Dostupno i na: <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/konvencija%20FINAL.pdf>

• Prilog br. 3

„Svako dijete ima pravo na hranu i vodu i svakom djetetu treba osigurati mogućnost da može da koristi to, a ne da budu bez osnovnih životnih namirnica“

Djeca opkoljenog Sarajeva, nekad i sad

Kada umjesto hljeba jedeš ono ništa, to je djetinjstvo u ratu.

'92, moj 7.rođendan – supa od riže, riža, pita od riže, šnicla od riže, torta od riže, kokice od riže, sutlijia, kafa od riže...(Adna)

Najbolji rođendanski poklon koji sam ikada dobio – šnicla za moj 11. rođendan od tete Ranke, kako sam skakao od radosti! (Faris)

Prva narandža koju sam dobio, bacio na pod i šutnuo, misleći da je ta mala narandžasta voćka, ustvari lopta! (Amer)

Ševela Salihagić, je nakon smrti supruga, rat dočekala kao samohrana majka dvoje djece. 1992. je zabilježeno:

„Rat je težak kako jeste, još teži kad je čovjek sam, uz dvoje male djece, Asmira i Amilu. Asmir je još beba, Amila ima osam godina. Uglavnom živimo od humanitarne pomoći. Rijetko, vrlo rijetko izlazim da bih se snašla nešto drugo za hranu, jer ipak, moja djeca imaju samo mene. Slušam kako granate padaju, ubijaju nevin narod. Najteže je sad, zato što struje nemamo. Ovaj nam rat još teže pada. Nestalo je i plina kod komšija. Vatra se loži po stubištu, po balkonima kad granate ne padaju, ispred vrata. Više zaista nemamo ništa. Meni je trenutno nestalo i hrane za bebu, pa su mi rekli da idem u gornji dio naselja. Da bi se prešlo u gornji dio naselja – puca snajperista. To je vrlo, vrlo riskantno. Ali, ako treba da se spasi život od gladi, onda ću se izložiti, da bi se dijete spasilo“, govorila je tada ona.

Pristupljeno na:

https://www.slobodnaevropa.org/a/djeca_opkoljenog_sarajeva_dvadeset_godina_poslije/24563108.html

• Prilog br. 4

Svjedočenje: Sanela Altoka - Osmić "Dogovorila sam se sa sestrom da skočimo u Drinu"

Berberović, 1992. je imala 11 godina

„Granate padaju stalno oko našeg ulaza, tako da ne smijemo izlaziti napolje. Najčešće nam vrijeme prolazi u podrumima. Ponekad se igramo u ulazu, kad se manje puca. Granate padaju pred naš ulaz. Moja najbolja drugarica je poginula od gelera, a njena sestra je ranjena“, pričala je tada Berberović.

Svako dijete ima pravo na slobodno kretanje, igru i da dijete bude dijete i to mu treba osigurati.

Pristupljeno na: https://www.youtube.com/watch?v=m6DK_2Hjls

• Prilog br. 5:

Djeca opkoljenog Sarajeva nekad i sad

Dostupno na: https://www.slobodnaevropa.org/a/djeca_opkoljenog_sarajeva_dvadeset_godina_poslije/24563108.html

• Prilog br.6:

Samoa da rata ne bude, ludila među ljudima, veliki nude zablude, plaše nas raznim čudima i svakoj bajci naude – da rata ne bude!

Dostupno na : www.tekstovipesama.net

Učenici/e rješavaju mozgalicu – asocijaciju uz pomoć koje otkrivaju cilj

Zadatak 1: Uraditi plakat sa sloganom „Kako spriječiti nasilje nad djecom“, Prilog 1, Prilog 2

Zadatak 2: Koristeći znanje stečeno iz istorije, psihologije, sociologije, geografije, opišite svoje viđenje „Nasilje nad djecom u građanskom ratu u Jugoslaviji 90-tih“, Prilog 3, Prilog 4

Zadatak 3: Izraditi igračku i napraviti izložbu, Prilog 5

Zadatak 4: Na mobilnom telefonu pripremiti muzičku kompoziciju „Samo da rata ne bude“, Prilog 6

Radni listić 1: Nasilje je pojam koji podrazumijeva zloupotrebu sile kao akt agresije kojim se povrijeduju osobe, ili uništava vlasništvo na društvenom nivou, posebno opasno je koordinisano nasilje u vrijeme rata

Radni listić 2: Rat je sukob koji uključuje organizovanu upotrebu oružja i fizičke sile od strane država ili drugih društvenih grupa. Rat koji za svrhu ima oslobođiti okupiranu zemlju se naziva "oslobodilački rat", dok je rat između frakcija unutar jedne države građanski rat.

Radni listić 3: Djeca su među najmarginalizovanim i najosjetljivijim pripadnicima društva, a to se vidi po tome što se u javnosti ne čuje njihov glas. Djeci se rijetko pruža prilika da iskažu svoje mišljenje i rijetko im se ko obraća kada se u zajednici donose odluke, čak i onda kada su u pitanju odluke koje direktno utiču na djecu.

Radni listić 4: Igračke predstavljaju sva sredstva kojima se djeca služe u igri. One mogu biti napravljene od drveta, plastike, metala i drugih materijala. Igračke su važne za razvoj djece, jer se kroz igru razvija motorika, koordinacija i uče i stiču različite vještine i znanja.

05

NASTAVNIK/CA	Violeta Stojkanović	
NASTAVNA JEDINICA	Rat iz dječije perspektive	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Dva školska časa (90 min)	
NASTAVNI PREDMET	Istorijski	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Nestanak Jugoslavije i građanski rat	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Razviti kritičko razumijevanje kompleksne prirode prošlosti; • Razviti shvatanje o značaju poštovanja ljudskih prava i tolerancije kao osnovnih vrijednosti neophodnih za zajednički život i rad ljudi u multikulturalnom društvu; • Razviti empatiju; • Uočiti uzročno-posljedične veze; • Razumjeti da je rat bio mnogo više od niza borbi, primirja i pregovora; • Prepoznati uloge djece u ratu. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • definišu i identifikuju direktnе i indirektne uzroke, kratkotrajne i dugoročne posljedice rata; • objasne određena obilježja života tokom rata; • objasne načine na koje ljudi pamte i čuvaju sjećanja i mogu da nevedu razloge zašto bi to trebali raditi; • upoređuju motive/postupke ljudi u određenoj istorijskoj situaciji; • razlikuju činjenice od mišljenja; • identifikuju načine na koje svijest društva o vlastitoj prošlosti može uticati na sadašnji i budući razvoj; • pokažu na karti mesta zahvaćena ratom; • Analiziraju istorijske izvore i na osnovu analize formulišu zaključke; • Argumentuju svoje mišljenje da ista pojava/promjena ne znači isto iz perspektive različitih ljudi 	
OBLICI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> • Frontalni, grupni, individualni; • Monološka, drvo problema, dijaloška, ilustrativno-demonstrativna, tekst metoda 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> • kompjuter, projektor, projekciono platno, geografska karta, hamer papir, kartice sa izvorima (tekstovi, fotografije, pitanja, anketa) 	

LITERATURA	M.Šćekić, Ž.Andrijašević,V.Vuković, Istorija za četvrti razred gimnazije, Podgorica, 2016. mr Ramo Arnautović, Djeca u vihoru rata, Sarajevo 2000. Ž. Miharija, A. Leko-Kolbah, Pomozimo djeci stradaloj u ratu, Zagreb, 1994. Istraživanje humanitarnog prava, Zavod za školstvo, Podgorica, 2009. <i>Istorische čitanke, Jugoslavija – ratovi, podjele, integracija (1990-2008)</i> , CDRSEE, 2010 -2017. https://sensecentar.org/hr https://www.irmct.org/bcs https://www.youtube.com/watch?v=YCVdN8wWgVO		
KORELACIJA	Građansko obrazovanje – da analiziraju osnovni sadržaj Konvencije o pravima djeteta, osnovne dječije potrebe i univerzalne ljudske vrijednosti; Geografija – da navedu i pokažu mjesta zahvaćena ratom; Muzička umjetnost – da vežu muzičke sadržaje sa istorijskim događajem.		
PLAN TOKA ČASA			
FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost (10-15 min)	<p>Na početku, nastavnik/ka saopštava ciljeve časa, ispisuje naziv nastavne jedinice na tabli.</p> <p>Nastavnik/ka uopšteno govori o temi časa i ukazuje na značaj Konvencije o pravima djeteta.</p> <p>Neke od članova Konvencije zapisuje na tabli...</p> <p>Nastavnik/ka upućuje učenike/ce na realizaciju metode drvo problema.</p> <p>Deblo drveta predstavlja problem, korijen stabla uzroke, a grane posljedice problema.</p> <p>Nastavnik/ka postavlja pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> Šta za vas predstavlja riječ rat? Koji su uzroci rata? Šta su posljedice rata i nabroj neke od njih? <p>Nastavnik zapisuje odgovore na predviđena mesta (Prilog br. 1)</p> <p>Nastavnik na projektoru prikazuje interaktivnu mapu žrtava u Jugoslaviji u periodu 1991-2000. godine (Prilog br. 2)</p>	<p>Učenici/e slušaju i zapisuju naziv nastavne jedinice u svesci;</p> <p>Učenici/e zapisuju neke od članova i komentarišu ih;</p> <p>Diskutuju kako i koliko se primjenjuju dječja prava u svakodnevnome životu;</p> <p>Dva učenika/e kače na tablu hamer papir sa već nacrtanim drvetom;</p> <p>Nekoliko učenika/ka odgovara na pitanja;</p>	<p>Napomena: Izvori na kojima učenici rade, kao i pitanja, će biti dati u štampanoj formi i kroz prezentaciju.</p> <p>Očekivani odgovori: Strah, strepnja, neizvjesnost, razdvajanje porodica...</p> <p>Odgovori na pitanja, uzroci i posljedice rata biće upisani prilikom realizacije tehnike Drvo problema (Prilog br. 1)</p>

<p>Glavni dio časa (50-55 min)</p>	<p>Traži od učenika/ca da pronađu mesta prikazana mapom na karti pored.</p> <p>Nastavnik/ca dijeli učenike/ce u pet grupa i daje uputstva za analizu tekstova i fotografija.</p> <p>Nastavnik/ca ukazuje učenicima/cama na značajnu posljedicu ratnih sukoba - razdvajanja porodica. Potom naglašava veliki broj izbjeglica i interno raseljenih lica. Saopštava da je do 2000. godine više od 2.000.000 djece razdvojeno od svojih porodica. Takva djeca bez pratnje, odnosno bez svojih najbližih, posebno su izložena zlostavljanju, seksualnoj eksploataciji i raznim drugim vidovima nasilja; (podaci preuzeti iz priručnika za nastavnike - Istraživanje humanitarnog prava, str 53.)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Prva grupa čita tekst "Djeca Ruande" (Prilog br. 3) <p>Zadatak za prvu grupu je da odgovore na sljedeća pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Koje su grupe najosjetljivije prilikom razdvajanja porodica i zašto? 2. Napiši primjere o razdvojenim porodicama za koje znaš, i o kojima si čitao/la? 3. Šta bi sve trebalo da urade nadležne institucije kako bi se ušlo u trag nestaloj osobi? <ul style="list-style-type: none"> - Druga grupa čita izjavu Fatime Zaimović, prilikom svjedočenja u Hagu o užasnim efektima artiljerijskog i snajperskog napada od strane vojske na dječu Sarajeva. (Prilog br. 4) 	<p>Par učenika/ca pokazuju na karti tražena mesta i govore njihove nazive;</p> <p>Učenici/e slušaju i zaključuju</p> <p>Analitički razmišljaju, pronalaze vlastita rješenja.</p> <p>Učenici/e sami biraju kapitena grupe, slušaju nastavnika/cu;</p> <p>Citaju tekst i odgovaraju na pitanja, zapisuju odgovore;</p> <p>Analitički razmišljaju, dolaze do vlastitih rješenja</p> <p>Konsultuju se i dogovaraju unutar grupe;</p> <p>Učenici/e čitaju tekst i odgovaraju na zadatak</p> <p>Analitički razmišljaju, dolaze do vlastitih rješenja</p> <p>Konsultuju se i dogovaraju unutar grupe.</p> <p>Učenici/e posmatraju fotografije i rade zadatak.</p> <p>Vrše selekciju raspoloživog materijala.</p>	<p>Pored projekcionog platna imamo i geografsku kartu.</p>
---	--	---	--

	<p>Zadatak za drugu grupu: Na osnovu izjave, napiši priču o kojem događaju je riječ, kada se desio i kakav je utisak ostavio na vas.</p> <p>-Treća grupa čita izjavu N.N. lica iz Snagove, Zvornik, izjava br.01-00 47/93 (Prilog br. 5)</p> <p>Zadatak za treću grupu je:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. da opišu kako su se osjećali tokom čitanja 2. da razmisle i iznesu svoje mišljenje o mogućim motivima počinioça zločina? 3. da li je, i na koji način moguće ublažiti patnju preživjelih lica? <p>-Četvrta grupa dobija nasumično odabrane fotografije djece iz rata (Prilog br.6)</p> <p>Zadatak četvrte grupe je da odaberu jednu ili više fotografija, da za odabranu fotografiju/e smisle naslov od dvije, tri riječi koje bi je najbolje opisale.</p> <p>Sljedeća aktivnost za ovaj zadatak je da postave pitanja na koja možemo da dobijemo odgovor.</p> <p>-Peta grupa čita iskaz žrtve etničkog čišćenja (Prilog br.7)</p> <p>Zadatak pete grupe je da odgovori na sljedeća pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zašto niko nije pritekao u pomoć žrtvi etničkog čišćenja (komšije, prijatelji, slučajni prolaznici) ? 2. Kako se osjećala žrtva kada joj niko nije pomogao? 3. Da li bi bilo neke razlike u reagovanju da je komšija bio blizak i drag ili neko ko je nepoznat? <p>Nastavnik/ca poziva kapitene da izvijeste o urađenom, naravno uz komentare ostalih. Razvija se diskusija uz nastavnikovu pomoć.</p>	<p>Učenici/e čitaju tekst i odgovaraju na pitanja. Kritički se odnose prema istorijskom izvoru i njegovim navodima</p> <p>Kapiteni grupa predstavljaju svoja rješenja uz komentare ostalih članova/ca grupe/a</p> <p>Učenici/e slušaju i odgovaraju na zadatak</p> <p>Razvija se diskusija</p> <p>Donose zaključke pojedinačno</p>
--	--	---

<p>Završni dio časa (15-20 min)</p>	<p>Nastavnik/ka saopštava aktivnosti za kraj časa. Prva aktivnost putem koje se ispituje spona između našeg eventualnog neprijatelja i nas, i kako naše shvatanje pojma „neprijatelj“ može da nam kaže puno o nama samima.</p> <p>Učestvuju svi učenici/e</p> <p>Kada završe, nastavnik/ka pokreće diskusiju kroz pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Da li ste našli vezu između onoga što ne prihvivate kod sebe i onoga što vas plaši kod vašeg „neprijatelja“? 2. Šta možemo da naučimo suočavanjem sa sopstvenim strahovima i mržnjama? <p>Nastavnik/ka nakon završene aktivnosti na projektoru pušta muzičku numeru Đorđa Balaševića „Da rata ne bude“ u izvedbi preko 400 pljevaljskih mališana. (Prilog br. 7)</p> <p>Nakon toga nastavnik/ka daje kartice za anonimnu anketu i najavljuje aktivnost u trajanju od par minuta.</p> <p>Samovrednovanje učenika/ka kroz anketu:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Procijeni od 1 do 5 svoje učešće u radu; 2. Procijeni od 1 do 5 rad svojih drugara (Prilog br. 8). <p>Nastavnik skuplja kartice sa odgovorima.</p> <p>Nastavnik daje domaći zadatak:</p> <p>Napisati esej na temu „Teška kršenja ljudskih prava“, koristeći se primjerima na teritoriji Jugoslavije 1991. godine</p>	<p>Svi učenici/e zamisle da su u oružanom sukobu i napišu tri stvari koje mrze ili kojih se najviše plaše kod svojih „neprijatelja“</p> <p>Svi napišu tri stvari koje ne vole kod sebe</p> <p>U parovima razmatraju napisano i raspravljaju o tome kakva je veza između njih</p> <p>Učenici/e daju pojedinačne odgovore i refleksije na pitanja.</p> <p>Učenici/e gledaju spot i slušaju pjesmu.</p> <p>Rade anonimnu anketu</p>	<p>Učenici/eu svojim sveskama zapisuju temu za domaći zadatak.</p>
--	---	--	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Nakon održanih aktivnosti koje su bile raznovrsne, može se zaključiti da su ishodi postignuti u cijelini.

Izgled table

RAT IZ DJEĆIJE PERSPEKTIVE

- Konvencija o pravima djeteta

Član 1: Definicija djeteta - Svako ljudsko biće do 18 godina starosti ima sva prava iz ove Konvencije

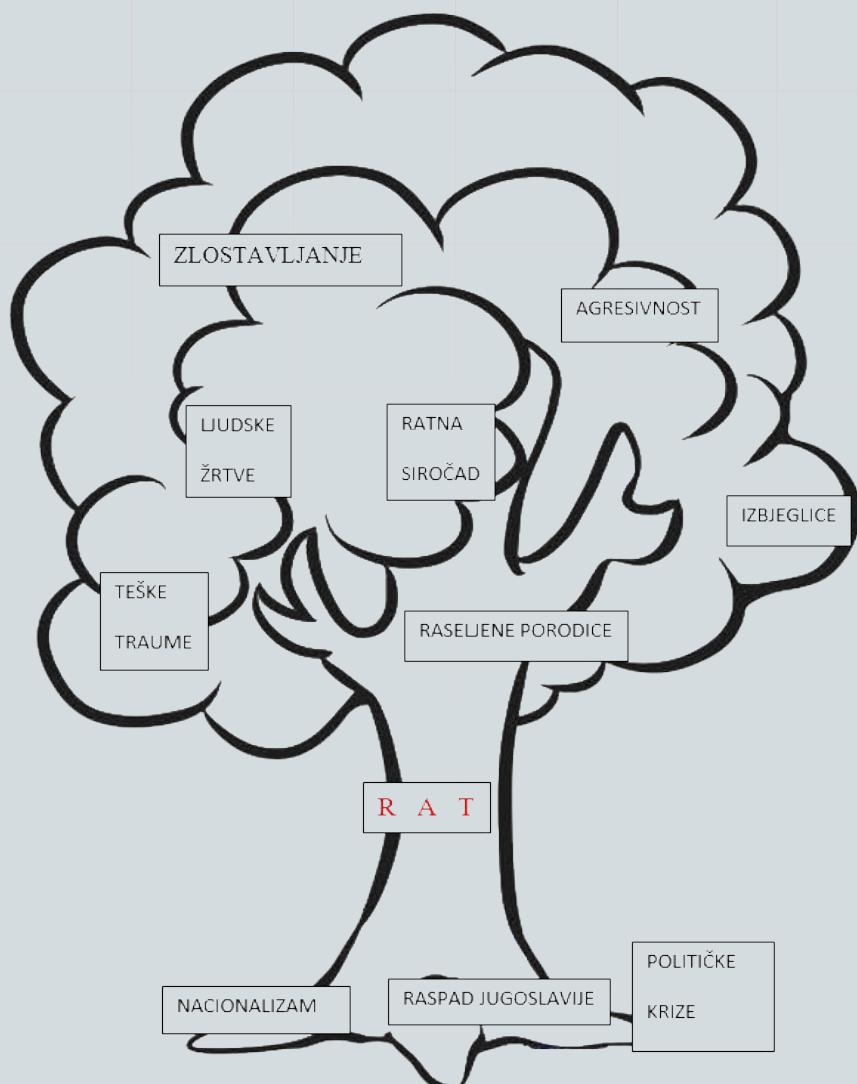
Član 2: Nediskriminacija - Konvencija se odnosi na svu djecu, bez obzira na njihovu rasu, vjeru, sposobnosti; bez obzira šta misle ili kažu i bez obzira na tip porodice iz koje dolaze.

Član 6: Život, opstanak i razvoj - Svako dijete ima urođeno pravo na život, a država ima obavezu da obezbijedi opstanak i razvoj djeteta.

Član 14: Sloboda misli, savjesti vjere - Dijete ima pravo da misli i vjeruje šta hoće, da isповјeda svoju vjeru, sve dok to ne sprječava druge ljude da ostvaruju svoja prava. Roditelji bi trebalo da usmjeravaju svoju djecu u vezi sa ovim pitanjima.

PRILOZI

• Prilog br. 1

• Prilog br. 2

Interaktivna mapa žrtava rata na području Jugoslavije od 1991. do 2000. godine

<https://www.slobodnaevropa.org/a/mapa-zrtava-ratova-sfri/29667630.html>, pristupljeno 09.12.2021.

• Prilog br. 3

Djeca Ruande

Za vrijeme genocida i rata koji je 1994. godine bijesnio Ruandom i bio uzrok bještva stanovništva, djeca nisu bila pošteđena ubijanja, ranjavanja, bježanja iz svoje zemlje ili gubitka roditelja koji su bili ubijani. Da bi spasili živote te djece neke organizacije i neki pojedinci odlučili su da ih pošalju avionom u druge afričke zemlje ili Evropu. Francuski vojnici su, na primjer, aprila 1994. evakuisali 72 djece u Francusku gdje su bili smješteni na plemićkom imanju kojim je upravljalo pokrajinsko vijeće. „Uvijek je postojala namjera da se ova djeca vrate u svoju zemlju. Uspjeli smo da za njih održavamo zajednički način života kako bi nastavili isto da se ponašaju i lakše se vratili u svoju zemlju. Potrudili smo se da uče oba jezika – francuski i ruandski – da ih ne bi isčupali iz korijena“, rekao je francuski predstavnik. Jula 1996. godine, 46 ove djece vraćeno je avionom u Ruandu. Crveni krst je identifikovao 20 porodica u srodstvu i nastavio potragu za 26 preostalih. „Ako potraga za njima bude neuspješna, djeca će biti data na usvajanje. Pomoći za njihovo izdržavanje imaće oblik sredstava za osnovne potrebe“, rekao je radnik Crvenog krsta. Do kraja 2000. godine, šest godina poslije događaja u Ruandi, od 74 000 djece koja su se u jednom trenutku našla sama, a koje su humanitarne organizacije registrovalo u Ruandi ili u inostranstvu, 67 000 je vraćeno svojim porodicama. Zajedničko saopštenje MKCK, UNHCR i Međunarodne Federacije društva Crvenog krsta i Crvenog polumjeseca, od 27. juna 1994. o evakuaciji djece koja su se našla bez pratičnika odraslih u Ruandi. U sadašnjim okolnostima u Ruandi često je nemoguće dobiti pouzdanu informaciju o sudbini razdvojenih članova porodice. Dokle god je moguće ući u trag rodbini, mora se pretpostaviti da svako nepräčeno dijete može da ima žive rođake koji su još u Ruandi ili u nekoj od susjednih zemalja. Evakuaciju, prihvatanje i brigu o djeci treba planirati sa namjerom da se ostvari najskorije moguće spajanje djece sa njihovom rodbinom.

Istraživanje humanitarnog prava, Zavod za školstvo, Podgorica 2009. godine, str 107.

• Prilog br. 4

Svjedočenje Fatime Zaimović, bivše glavne sestre na odjeljenju dječje hirurgije bolnice Koševu, o užasnim efektima artiljerijskog i snajperskog napada vojske na djecu Sarajeva

Fatima Zaimović, bivša glavna sestra na Odjeljenju dječje hirurgije bolnice „Koševu“, svedočila je 5. maja 2010. godine pred Haškim tribunalom u postupku protiv Radovana Karadžića, bivšeg predsednika Republike Srpske (RS) o užasnim efektima artiljerijskog i snajperskog napada vojske bosanskih Srba na decu Sarajeva.

Na pitanje tužilaštva da li zna koliko je dece lječeno u bolnici 1992. godine, Fatima odgovara: „1992. godine na našu kliniku je došlo 163 djece, od kojih je devetoro umrlo na samoj klinici, ali sva djeca koja su umirala na licu mjesta nama nisu dolazila, ona su direktno odlazila u mrtvačnicu ili naš dio gdje su se smještali mrtvi pacijenti koji su već na licu mjesta završili svoj život“. Svedokinja je objasnila da su neka od 331 djeteta, koja su lječena na njenom odeljenju do kraja rata 1995. godine, preživjela, dok su neka zbog teških ozljeda poslata na liječenje van zemlje.

Upitana da objasni šta znači predočeni spisak imena, Fatima kaže da su to imena i prezimena pacijenata, koji su otišli van zemlje i koji su bili veoma teško povrijeđeni, „koji otišli su sa lekarima svijeta da im pomognu u daljem lečenju, jer mi nismo imali više niti mogućnosti niti sredstava niti opreme da ovoj zaista tako teško ranjenoj djeci pomognemo“.

– U paragrafu 37 izjave pominjete da su djeca bila prestrašena i pod traumom. Moliću vas da ukratko sudijama opišete reakcije dece na snajpersko djelovanje i na granatiranje, rekla je Fatima tužiteljka En Saterland (Ann Sutherland), na šta je svedokinja odgovorila: „Sva djeca koja su dolazila na našu kliniku prvo su bila traumatizirana od same povrede i nakon toga, da bi legli na odeljenje, jer je granatiranje u gradu i dalje trajalo, na svaku granatu oni bi skakali, bili vrlo uzremeni. Neka djeca su od straha počela mokriti u krevetu, neka su jako plakala, i stalno su tražila zaštitu od sestara. Teško je bilo s njima raditi... Ta ratna trauma se u tim periodima po djeci jako videla. Pogotovo je bilo teško kada smo morali djecu izmestiti u neuslovne podrume ili dugačke hodnike, gdje smo nepokretnu djecu na krevetima morali staviti“.

Tužiteljka Saterland: „Koliko se često dešavalо da ste djecu morali premještati u podrume?“, Fatima: „Zavisilo je od granatiranja. To odvođenje djece je bilo usred dana, usred noći, kada je bilo jače granatiranje i kada bi nam to služba naložila da moramo hitno djecu voditi u podrume, i u zaštitu gde smo ih sklanjali“. Upitana da li se to redovno dešavalо, Fatima odgovara potvrđno.

<https://www.recom.link/bhsc/fatima-zaimovic/>, pristupljeno 08.12.2021.

• Prilog br. 5

N.N. iz Snagova, Zvornik, izjava br. 01-OO 47/93:

„...Kada je počela pucnjava ja sam zgrabila sestruru M i pobegla u obližnji WC. Poslije su došle još dvije žene sa dvoje djece. Pucnjava nije prestala i čula sam kako vršite žene i plaču djece. U WC-u smo ostali dvadesetak minuta kada je jedan vojnik počeo pucati po nama. Poginule su te dvije žene i jedno dijete, a ja sam bila ranjena u ruku. Sestra M je pala ispod jedne od tih žena, a ja iza iste poginule žene. Kada su otvorili vrata WC-a, vidjeli su da se niko ne miče, pa su prestali pucati i nakon toga su otišli. Kada se sve smirilo izašla sam i vidjela leševe. Među poginulima bila je i jedna beba od pet mjeseci i dijete od dvije godine, a bilo je i još djece...“

mr Ramo Arnautović, Djeca u vihoru rata, str. 114.

• Prilog br. 6

Fotografije djece u ratu

© picture alliance/dpa

Fotografije:<https://www.dw.com/bs/djeca-sarajeva-nisu-slu%C4%8Dajne-%C5%BErtve-rata/a-18496249>, pristupljeno 08.12.2021.

• Prilog br.7

Iskaz anonimne žrtve etničkog čišćenja:

„Potpuno mi je neshvatljivo zašto nam naše komšije i prijatelji nijesu pomogli, zašto nas nisu čak ni pozdravili. Kažu da nisu smjeli. Ne mogu to da prihvatom zato što ja ne bih tako postupio. Bar bih pitao vojnike šta se dešava i pokušao da ih zaustavim...“

Istraživanje humanitarnog prava, Zavod za školstvo, Podgorica 2009. godine, str. 53.

• Prilog br. 8

Anketne kartice (samovrednovanje postignuća)

Procijeni od 1 do 5 svoje učešće u radu: 1 2 3 4 5	Procijeni od 1 do 5 svoje učešće u radu: 1 2 3 4 5
Procijeni od 1 do 5 rad svojih drugara: 1 2 3 4 5	Procijeni od 1 do 5 rad svojih drugara: 1 2 3 4 5
Procijeni od 1 do 5 svoje učešće u radu: 1 2 3 4 5	Procijeni od 1 do 5 svoje učešće u radu: 1 2 3 4 5
Procijeni od 1 do 5 rad svojih drugara: 1 2 3 4 5	Procijeni od 1 do 5 rad svojih drugara: 1 2 3 4 5

• Prilog br. 9

Pjesma **Đorđa Balaševića „Samo da rata ne bude“** u izvedbi preko četiristo pljevaljskih mališana.

“Samo da rata ne bude”

<https://www.youtube.com/watch?v=YCVdN8wWgVO>

06

NASTAVNIK/CA	Ljubica Vučinić i Violeta Stojkanović	
NASTAVNA JEDINICA	Priče iz rata	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Dva školska časa (90 min)	
NASTAVNI PREDMET	Istorijski	RAZRED IX
NASTAVNA TEMA	Raspad SFRJ	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> Unaprijediti kritičko razumijevanje kompleksnosti događaja u prošlosti; Razvijati empatiju; Osnazi prepoznavanje uloge djece, žena i običnih ljudi u ratu. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ka moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> navede mesta na kojima je došlo do ratnih zločina tokom 90ih; prepozna uzročno-posljedične veze između istorijskih događaja, pojava i procesa; identificira kršenje osnovnih ljudskih prava na primjerima; analizira istorijske izvore; razvije empatiju prema žrtvama rata; kritički prosuđuje kako bi vodili raspravu o osjetljivim/ kontroverznim istorijskim temama. 	
OBЛИCI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> Frontalni, grupni, individualni; Monološki, dijaloški, demonstrativni, tekst metoda, mape um. 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> Tabla, kreda, karta, tekstovi, projektor, projekciono platno 	
LITERATURA	<p>S. Burzanović, J. Đorđević, Istorijski za deveti razred osnovne škole, Podgorica, 2018.</p> <p>mr Ramo Arnautović, Djeca u vihoru rata, Sarajevo, 2000.</p> <p>Svetlana Broz, Dobri ljudi u vremenu zla, Mostar, Zemun, 2019.</p> <p>https://www.irmct.org/bcs</p> <p>https://www.icty.org/bcs/content/grozdana-%C4%87e%C4%87ez</p> <p>https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/7/7/kako-je-djecak-has-o-hasanovic-pobjegao-sa-s-trijeljanja-u-kravici</p>	
KORELACIJA	<p>Geografija – da navedu i pokažu mesta zahvaćena ratom;</p> <p>Građansko vaspitanje – da uvažavaju različitosti među ljudima.</p>	

PLAN TOKA ČASA

FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost (10-15 min)	<p><i>Na početku, nastavnik/ca najavljuje cilj i nastavnu jedinicu.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca pojašnjava na koji način će biti realizovan današnji čas.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca postavlja kratka pitanja:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> <i>1. Ko bi mogao da nam pokaže na karti neka od mesta zahvaćenih ratom 90ih?</i> <i>2. Kada je počeo rat u BiH?</i> <i>3. Na koji način je rat uticao na društvo u kojem živimo, da li osjećamo posljedice rata i danas?</i> 	<p><i>Učenici/e slušaju i zapisuju naziv nastavne jedinice u svesci;</i></p> <p><i>Nekoliko učenika/ca se javlja i pokazuje na karti mesta (Sarajevo, Dubrovnik, Mostar...);</i></p> <p><i>Daju jasne odgovore na pitanja na osnovu već stečenog znanja;</i></p>	
Glavni dio časa (50-55 min)	<p><i>Nastavnik/ca dijeli učenike/ce u četiri grupe.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca ukazuje na značaj priča iz rata, kao i onih o kojima se manje priča. Dijeli učenicima/cama pisane izvore i objašnjava na koji način treba da odgovore na pitanja zadatke.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <i>- I grupa dobija dva izvora</i> <i>- Rođena prviog dana rata (Prilog br. 1 i Prilog br. 2)</i> <p><i>Nastavnik/ca I i II grupi daje neke osnovne informacije o Konvenciji prava djeteta. Zadatak I grupe je da napiše kratku priču zasnovanu na izvorima i likovima u njima. Priča mora imati naslov i srećan kraj.</i></p>	<p><i>Učenici/e imaju mogućnost da biraju kapitena grupe;</i></p> <p><i>Učenici/e slušaju i pripremaju se za rad, zatim se konsultuju, zapisuju;</i></p> <p><i>Daju svoja mišljenja o poznavanju svojih dječijih prava;</i></p> <p><i>Uz pomoć nastavnika/ca analiziraju istorijske izvore i iznose svoje lične stavove;</i></p>	<p><i>Nastavnik/ca će svakoj grupi prije predavanja zadatka pružiti neke opšte informacije i podatke o datim temama.</i></p>

<p>Završni dio časa (15-20 min)</p>	<p>- II grupa dobija izvor (Prilog br. 3) <i>Haso Hasanović</i> Zadatak za grupu je da odgovore na sljedeća pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kako ste se osjećali dok ste čitali tekst? 2. Da li je Haso svjestan situacije u kojoj se našao? 3. Kako djeca reaguju kada vide krv, čuju jauke? <p>- III grupa dobija izvor Priče žena – tri priče (Prilog br. 4). Nastavnik/ca im daje osnovne informacije o ulogama žena u ratu.</p> <p>Pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Koja od tri priče je ostavila najjači utisak? 2. Kako objašnjavaš da je žena osuđena za zločin u ratu? 3. Da ste u prilici šta bi pitali ove žene? <p>- IV grupa dobija izvor Pozitivne priče rata (Prilog br. 5)</p> <p>Nastavnik/ca ukazuje na to da je bilo dosta pozitivnih priča, a da se malo zna o njima, jer su uglavnom rađene u tajnosti zbog straha od kažnjavanja.</p> <p>Zadatak grupe je da pronađe zajedničke i različite osobine aktera priča.</p> <p>Nakon određenog vremena nastavnik/ca poziva učenike/ce da izvijeste o urađenom, pa slijedi diskusija.</p> <p>Nastavnik/ca crta na tabli tri kruga i poziva učenike/ce da kroz mape uma privode čas kraju.</p> <p>Jedan krug predstavlja priče djece, drugi žena i treći krug su pozitivne priče.</p>	<p>Učenici/e čitaju tekst, konsultuju se i pišu;</p> <p>Iznose svoje stavove o ulogama žena u ratovima koji su do tada učili; Daju kratak komentar o tome da li su čuli za neku pozitivnu priču iz nekog rata; Uz konsultaciju nastavnika/ce dolaze do lakšeg rešenja;</p> <p>Dogovaraju se unutar grupe Iznose svoja kritička mišljenja;</p> <p>Učenici/e rade zadatak;</p> <p>Učenici/e aktivno učestvuju u ispunjavanju zadatka i na taj način potvrđuju u stečena znanja;</p> <p>Zapisuju u sveskama.</p>	<p>Nastavnik/ ca će svakoj grupi prije predočavanja zadatka pružiti neke opšte informacije i podatke o datim temama.</p> <p>Učenici/e imaju mogućnost izbora da rade sa jednim od dva izvora.</p>
--	--	---	---

Iz krugova bi trebalo da se obrazuje više manjih u kojima će biti sve ono što su učenici/naucili tokom časa.

Nastavnik/ca daje domaći zadatak: istražiti da li postoji osoba iz vaše okoline koja je bila učesnik/ca rata, ili poznaje nekog od učesnika/ca.
Zabilježiti lično svjedočanstvo.

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Na osnovu završetka mape uma može se zaključiti da je ishod postignut. Na osnovu rada u grupama i donošenja njihovog zaključaka, može se zaključiti da su učenici usvojili novo znanje. Time je dokazano da je ovaj način rada primamljiv za djecu.

PRILOZI

• Prilog br. 1

Rođena prvog dana rata

Jednu od takvih, tužnih i potresnih, sudsudina je i ona koju nam je ispričala Emina Boračić. Iako danas ima 28 godina i završava studije, teško joj je i nakon toliko godina opet pričati o tome, ali u isto vrijeme želi da se priča jer, kako kaže, ničija trauma i tragedija ne treba da se gura pod tepih.

„Rođena sam“, svjedoči Emina, „prvog dana rata u Foči, 7. aprila 1992. godine. Majka je tada imala 16 godina, rano se udala, živjela je u jednom od okolnih sela u blizini Foče sa mojim ocem. Odmah po rođenju ja sam ostala u bolnici, a mamu su odveli u logor. Majka je bila zatočena u najzloglasnijim logorima u Foči, proživljavala je razne fizičke i psihičke torture, a ja sam boravila u Foči neko vrijeme, u bolnici. Onda me Crveni križ – ne znam, nemam mnogo informacija o tome – prebacio u Igalo sa ostalom djecom, koja su bila tu u bolnici, u Institut Simo Milošević, sad znam da se tako zove“, priča Emina.

<https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/7/9/djeca-zrtve-rata-u-bih-neispricane-sudbine-u-sjenci-zaborava>, pristupljeno 7.12.2021.

• Prilog br. 2

Adisa Kustura, 7 godina iz Rogatice:

„...Narod bere resu ljeske i jede, samo puca ljeska...U Srebrenici je užas, ko ne vidi ono ne može mu se reći. Često smo bili gladni, nema šta da se jede, kukuruza i ljeska...Ranjenik umire jer nema lijeka. Najbolje je onom ko se nije ni rodio...da se ne pati. Nema dolje je užas, užas, užas. Sijeku im uši, noseve, oči im vade. Gledali smo na Drini kako voda nosi prikovane djevojke na daski, zaklane, rasporene...eto zašto je bolje ko se nije ni rodio. Sve smo išli pješke u Srebrenicu, meni su otekle noge i nisam mogla dalje, drhtala sam“ (TV BiH, 5. maja 1994, emisija Otvoreni ekran, 17:30)

Izvor: mr Ramo Arbautović, Djeca u vihoru rata, Sarajevo 2000.

• Prilog br. 3

Haso Hasanović

Razmišljali smo da li da idem s majkom u Potočare, ili da idem s ocem preko šume. Onda je neko kazao da odvajaju mušku djecu u Potočarima. Kod ove vode smo se rastali s majkom, bratom i sestrom”, prisjeća se Haso.

“Tu se cijelo selo rastajalo”, dodaje on. Tada 16-godišnji dječak, zajedno s babom, hiljadama komšija i sugrađana, iz mjesta Jaglići kreće na put koji ledi krv u žilama. Julski pakao je započeo nakon kraćeg pješačenja, u mjestu Buljim, kada je napadnuta kolona. Uprkos zasjedama, kolona je nastavila put.

“Tako je bilo sve do pada Bukve. Sjedili smo. Kolona je bila zaustavljena. Odjednom je počelo da puca sa svih strana, da ječi, da huči... Nismo znali šta se dešava. Onda je pala Bukva. Noć je bila. Nastala je vriska. Tada sam se izgubio”, priča Haso.

Krenuo je da bježi, a potom je udario glavom o drvo. Pao je u nesvijest.

“Ne znam koliko sam bio bez svijesti. Kada sam se probudio, nije nikoga bilo. Bila je noć. Oko mene su bili samo mrtvi i ranjenici, koji su tražili pomoć. Okretao sam tijela, dozivao sam babu, ali niko se nije odazivao”, govori Haso drhtavim glasom.

Brutalne likvidacije u Kravici

Nastavio se kretati kroz šumu i stigao je do puta. Nakon stotinjak metara, zarobila su ga četiri srpska vojnika. To se desilo, sjeća se, u šumi iznad zemljoradničke zadruge u Kravici.

“Svezali su mi ruke i doveli do magacina, koji je bio pun zarobljenika. Ljude koje su dovodili redali su ispred magacina, jer nije bilo mjesta unutra. Ujutro su izvodili po 10-15 ljudi i strijeljali ispred magacina. Tako su radili više puta dok sam ja bio tu”, svjedoči Haso o stravičnim događajima iz jula 1995. godine. Tokom strijeljanja dječak se nalazio ispred zadruge u Kravici. Brutalne likvidacije je gledao svojim očima. Svi ostali koji su dovođeni boravili su ispred nekadašnje zadruge.

“Čekali smo ispred dok nisu ispraznili magacin, dok nisu poubijali ljude koji su bili unutra, kako bi druge mogli smjestiti тамо. Govorili su nam: ‘Ovako isto vas čeka, samo dok dođe red na vas’”, priča Haso.

[https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/7/7/kako-je-djecak-haso-hasanovic-pobjegao-sa-strijeljanju-u-kravici-pristupljeno 7.12.2021](https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/7/7/kako-je-djecak-haso-hasanovic-pobjegao-sa-strijeljanju-u-kravici-pristupljeno-7.12.2021).

• Prilog br. 4

Prva žena osuđena od strane međunarodnog suda

Bivša predsjednica Republike Srpske, Biljana Plavšić, jedina je žena koju je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) optužio i osudio.

Bila je optužena za genocid, saučesništvo u izvršenju genocida, istrebljenja, ubistva, namjerno lišavanje života i druge zločine počinjene tokom rata u BiH. Pamti se i kao osoba koja je priznala krivicu za progon nesrpskog stanovništva na političkoj, etničkoj i vjerskoj osnovi. Osuđena je na 11 godina zatvora.

Međutim, iako se Plavšić izjasnila krivom, ona se nakon izdržavanja kazne vratila u Beogradu, i dala niz izjava u kojima tvrdi da je nevina i da je cilj njenog priznanja bio da dobije blažu kaznu.

Plavšić je bila osuđena od strane međunarodnog suda, što je veoma rijetka pojava. Na primer, Međunarodni krivični sud nikada u svojoj istoriji nije optužio niti osudio ženu. Samo se jedna žena nalazi na potjernici tog suda – Simon Gbagbo, bivša prva dama Obale Slonovače.

Žene su svakako mnogo češće žrtve nego počiniteljke, ali sudske presude, od Plavšić pa nadalje, nedevosmisleno pokazuju da pitanje činjenja ratnih zločina nije isključivo rezervisano za muški pol.

Priča Mirsade Malagić

Mirsada Malagić je rođena u Pečiću, opštini Srebrenica i prije rata je živjela u Voljavici nadomak Bratunca sa mužem i troje djece. U maju 1992. dobivaju ultimatum od lokalnih vlasti, zajedno sa ostalim Bošnjacima na tom području, da se predaju u Bratuncu, što odbijaju i bježe kroz šumu u Srebrenicu. Živjeli su u Srebrenici sve do jula 1995. godine kada je ona imala 36 godina, njen muž 45, a djeca 19, 15 i 11 godina. Takođe je u tom periodu Mirsada bila trudna.

U jutro 11. jula Mirsadin brat ju je upozorio da moraju pobjeći jer je VRS kod bivše policijske stanice u Srebrenici. Njen muž i dva starija sina su se odlučili bježati kroz šume do slobodne teritorije, dok će ona sa svekrom i najmlađim sinom ići do prvog objekta UNPROFOR-a u pravcu Potočara. Znajući postupke VRS/VJ prema vojno sposobnim muškarcima u Bratuncu, odlučili su da i srednji sin koji je „mlad ali prilično visok“, kako je kazala, ide s ocem kroz šumu. "Vojnici UNPROFOR-a su nam bili zadnje utočište, holandski vojnici" kazala je u sudnici.

Baza UNPROFOR-a je bila puna ljudi, vojnici su ih zaustavljali dok su pokušavali ući. Mirsada je s ostalima otišla u obližnju fabriku cinka gdje su prenoćili.

U jutro 12. jula su se ljudi u fabrici našli okruženi vojnicima VRS-a koji su prethodno palili kuće na okolnim brdima. Vojnici su pucali u zrak. "Pjevali su. To im je sve zabavno bilo", rekla je. Obruč vojnika oko ljudi se polako stezao, počeli su ih ispitivati gdje im se nalaze ostali muškarci, uz riječi „Sve vam je ovo Alija uradio“, Mirsada se prisjeća. Kasnije tog dana su počeli odvoditi muškarce iz grupe u kuću iza fabrike „na ispitivanje“ nakon kojeg se nisu vratili. "Nisu se vratili te večeri, nisu se vratili idućeg jutra. Izgubio im se svaki trag", rekla je. Neke od njih je Mirsada lično poznavala nabrajavši im imena, bili su joj komšije i poznanici. Noć 12. jula opisuje kao „jednu od najgorih noći svog života“. Te noći se prisjeća da su odvodili muškarce i vriske „kao iz horor filmova“ majki kojima su otimali sinove - "Ne znam koliko im je bilo godina, ali u svakom slučaju su odvodili većinu starijih dječaka koji se nikad neće vratiti". Nakon odvođenja, Mirsada je svjedočila da se nisu čuli pucnji, već da su muškarci „mogli samo biti ubijeni nožem“. Zgrožen prizorima, tu noć je njen rođak Hamdija Smajlović izvršio samoubistvo vješanjem u fabrici. Na pitanje tužioca koga su od njenih bližnjih uspjeli pronaći, identificirati i sahraniti Mirsada je odgovorila da joj je punac sahranjen prije tri godine, da su muža i jednog sina uspjeli identificirati i da su sahranjeni prošle godine, i da joj je brat ubijen u Bratuncu prije pada Srebrenice. Još uvijek traga za najstarijim sinom Elvirom koji je tada imao 19 godina.

Priča Gordane Ćećez

Kada je izbio rat u Bosni i Hercegovini 1992. godine, Grozdana Ćećez, 43-godišnja supruga, majka i vlasnica radnje, živjela je u Donjem Selu, selu sa većinskim srpskim stanovništvom, oko dva kilometra udaljenom od grada Konjica u srednjoj Bosni i Hercegovini. Ona i njen muž Lazar Ćećez, bivši policajac, imali su sina Duška i kćerku, koja je u aprilu 1992. otišla u Srbiju.

Sljedećih sedam dana, Grozdana Ćećez se krila u jednoj pećini i podrumu kuće svog djevera. Dok je bježala s jednog mjeseta na drugo, vidjela je mnoge srpske kuće u plamenu, među kojima je bila i njena. Dana 27. maja 1992., gđa Ćećez je zarobljena i odvedena u zatočenički logor Čelebići.

Gđa Ćećez je do kraja svog zatočeništva u logoru Čelebići ostala u toj zgradi, gdje je spavala u jednoj prostoriji sa još pet do sedam drugih žena. Nisu se imale gdje oprati i nije bilo tople vode. Imale su jedan plavi plastični bokal u kom su prale veš i u koji su mokrile po noći jer se nisu usuđivale izaći. Tokom tri i po mjeseca koliko je ona bila тамо, dobole su dva sapuna i jednu i po šolju deterdženta na njih pet do sedam. Međutim, prema riječima gđe Ćećez, najviše im je nedostajalo hrane. Četrdeset i dva dana dobijale su samo po komad hleba. Zatim su im dali sapun i nešto graška koji nije bio dobro skuvan. Kasnije su vlasti u logoru dozvolile da se donosi hrana, ali njena sestra koja joj je donosila hranu nije uvijek uspijevala da joj je prebaciti. Gđa Ćećez je izgubila 34 kilograma i osjećala se jako loše.

Zbog velikog psihičkog i fizičkog (silovanje) maltretiranja, u jednom momentu je pokušala da izvrši samoubistvo u čemu je sprečila jedna od žena koja je sa njom bila zarobljena.

Dana 31. avgusta 1992, gđa Ćećez je puštena na slobodu. Tokom tri mjeseca koja je provela u logoru, gđa Ćećez nije znala šta se desilo s njenim mužem i sinom. Saznala je da je njen sin otišao na teritoriju pod srpskom kontrolom. Dana 5. Decembra 1992, identifikovala je tijelo svog muža.

Izvor: Ovaj tekst je urađen u okviru aktivnosti „Priče o genocidu“, koju realizuje Memorijalni centar Srebrenica

• Prilog br. 5

Priča o Srđanu Aleksiću

Prema izjavi jednog od glavnih aktera nemilog događaja, muslimana Alenu Glavoviću, Srđan Aleksić, njegov priatelj je 21. januara 1993. godine teško ranjen, kobno po njegov život, na sljedeći način: "Prvo su me dvojica vojnih policajaca provocirali, izveli me iz kafane, onda su napolju bila još dvojica. Onda su me vodili sve do stanice milicije, u stvari htjeli su me odvesti u zatvor. Kada smo došli do stanice milicije, onda je jedan viknuo DOĐI OVAMO BALIJO, onda me je oborio na zemlju, počeli su da me tuku...Srđan je sve to pratilo i došao da mi pomogne. Onda su se okrenuli da njega tuku, ja sam uspio da pobegnem". Zatim je Srđan pao u komu, i umro nakon šest dana u bolnici u Trebinju, 27. januara 1993. godine. Srđanov otac je u čitulji napisao: "Umro je vršeći svoju ljudsku dužnost."

O ovom događaju i djelu snimljen je film "Krugovi".

Izvor: Welle (www.dw.com), Deutsche. „Alen Glavović: Srđan je prvo čovjek, a onda heroj, drug i priatelj | DW | 27.01.2018“. DW.COM (на језику: босански), pristupljeno 14.01.2021.

Priča o Josipu Rajlu Kiru

Slavonac Josip Rajl Kir, diplomirani ekonomista, jedna je od prvih žrtava krvavog raspada Jugoslavije. Gimnazijski profesor i jedan od prvih mirovnih aktivista, u osvit rata se našao na mestu načelnika Policijske uprave u Osijeku.

U vrijeme najžešće propagande sa srpske i hrvatske strane, aktivno je radio na tome da u njegovom reonu do sukoba ne dođe.

Kako se navodi na sajtu nevladine organizacije Garivo, koja mu je posthumno dodelila nagradu za građansku hrabrost, na sjednici Skupštine Osijeka u junu 1991. javno za govornicom obećao: „Dok sam ja načelnik Osječko-baranjske policijske uprave rata između Srba i Hrvata na ovom području neće biti“.

Samo nekoliko nedelja kasnije ubijen je u Tenji, kod Osijeka 1. jula 1991. godine, iz zasjede.

Za njegovo ubistvo osuđen je hrvatski policijac Antun Gudelj na ponovnom suđenju 2009. na 20 godina zatvora.

Priča o Refiku Višća

Pripadnik Armije Bosne i Hercegovine (BiH) Refik Višća iz Zavidovića životom je spasio 12 srpskih ratnih zarobljenika u tamošnjoj tehničkoj školi početkom avgusta 1992. godine. Kad je ubijen imao je 37 godina i bio otac dvoje dece.

Višća je stao ispred kalašnjikova svog saborca i umesto pripadnika Vojske RS dovedenih iz Zenice - primio rafal. Prema pisanju Al Džazire iz 2018. godine, Višća i dalje nema ni ulicu ni trg, čak ni u Zavidovićima.

Izvor: <https://www.vijesti.me/bbc/507121/srdjan-aleksic-i-rat-u-bivsoj-jugoslaviji-zasto-ne-znamo-dovoljno-o-istinskim-herojima>, pristupljeno 14.01.2012.

07

NASTAVNIK/CA	Mr Ljiljana Bajčetić	
NASTAVNA JEDINICA	Note VS meci	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Dva školska časa (90 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Istorijski	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Raspad SFRJ i njegove posljedice	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Učenici shvataju povezanost društveno-ekonomskih i političkih odnosa sa dešavanjima u muzici kao jednoj od glavnih kulturnih artefakata; • prepoznaju pojavu nacionalističkih ideja i njihove inspiratore; • detektuju nosioce i organizatore nacionalističkih aktivnosti na jugoslovenskom prostoru; • usvajaju znanja o vrstama muzike na jugoslovenskoj sceni devedesetih godina XX vijeka; • karakterišu turbo folk muziku kao fenomen devedesetih; • kritički sagledavaju jugoslovenski medijski prostor, zaključuju da su muzička dešavanja, kao važan segment svakodnevnog života, značajan izvor za istraživanja istorije devedesetih godina XX vijeka; • razumiju (zlo)upotrebu svijeta muzike i zabave u svrhu (pre)oblikovanja svijesti građana, naročito mladih; • osvješćuju značaj izgradnje vrednosnog sistema kao temelja društvenog razvoja; • vrednuju uticaj muzike iz devedesetih godina na današnja zbivanja 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • navede karakteristike društveno-političke i ekonomske krize 90ih, • opiše tok ratnih zbivanja; • detektuje nosioce nacionalističke propagande; • objasni uzroke i posljedice pojave turbo folka; • izdvoji izvođače koji su obilježili muzičku scenu; • karakteriše način i stil života poklonika turbofolk i rok muzike; • uoči razlike među njima; • kontekstualizuje muziku; • kritički analizira tekstove pjesama; • primjenjuje stečena znanja u izražavanju ličnih stavova i mišljenja; • zaključuje o povezanosti svih aktera na društvenoj sceni; • vrednuje uticaj muzike 90ih na današnji muzički i životni stil. 	
OBLICI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> • Frontalni, grupni, individualni; • Monološki, dijaloški, tekstualni, demonstrativni. 	

NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> Tekstovi, veb alati (tricider, linoit), muzičke numere (video snimci i spotovi), računar, projektor, mobilni telefon
LITERATURA	<p>M. Šćekić, Ž. Andrijašević, V. Vuković, Istorija za četvrti razred gimnazije, Podgorica, 2016.</p> <p>Ivana Kronja, Smrtonosni sjaj, masovna psihologija i estetika turbo-folka, Beograd 2001.</p> <p>Erik Gordi, Kultura vlasti u Srbiji, Beograd, 2001.</p> <p>Aleksej Gotthardi Pavlovsky, Narodnjaci i turbofolk u Hrvatskoj, Zagreb, 2014.</p> <p>https://www.vreme.com/cms/view.php?id=55870</p> <p>http://casopiskultura.rs/MagazinePublication/ShowPublicationPdf?magazinePublicationId=196</p> <p>https://talas.rs/2019/05/21/najpoznatije-pesme-hrvatskog-pevaca-tompsona/</p> <p>https://www.scribd.com/document/12887809/Jasmina-Milojevi-Turbo-Folk</p> <p>Mr Ozrenka Bjelobrk Babić, Višnja Šušnjar, prof. mr Višnja Šušnjar, Ličnost i novokomponovana narodna muzika kao stranputica društva, (ne)kvalitet tekstova, SVAROG, br.8, maj 2014, 320 - 333</p> <p>https://generojournal.org/downloads/genero-13-2009-pp-043-061.pdf</p> <p>https://jazymcoyu.page.tl/Turbo_folk.htm</p> <p>https://mondo.rs/Info/EX-YU/a1352790/Marko-Perkovic-Tompson-intervju-nemacki-list.html</p> <p>https://standard.rs/2021/08/02/fenomen-srpskog-rokenrola-90-ih/</p> <p>https://www.danas.rs/vesti/drustvo/rok-je-prognan-posle-5-oktobra/</p> <p>https://www.autonomija.info/devedesete-ratnohuskacka-muzika-otpor-i-zaostavstina.html</p> <p>https://www.vesti.rs/Drustvo/GITARA-VS-TENK-Mit-i-dometi-antiratnih-pesama-devedesetih.html</p>
KORELACIJA	<p>Sociologija – učenici/e prepoznaju karakteristike šunda i kiča; razumiju značaj vrednosnog sistema za razvoj društva; karakterišu društvene slojeve; razumiju uticaj medija, analiziraju ponašanje mladih u vremenu krize;</p> <p>Građansko obrazovanje – učenici/e karakterišu uticaj nacionalističke ideologije na koncept građanskog društva, analiziraju odnos pojedinca i kolektiva, determinišu zone „bjekstva“ od surove realnosti, vrednuju državni kulturni koncept;</p> <p>Medijska pismenost – učenici/e kritički analiziraju medijsku scenu, čitaju „između redova“ poruke emisija muzičkog tipa;</p> <p>Muzička umjetnost - učenici/e se upoznaju sa različitim žanrovima muzike, uočavaju društveni kontekst u kome se oni formiraju.</p>

PLAN TOKA ČASA

FAZA/OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika	Aktivnosti učenika	Dodatake napomene/sugestije
Uvodna aktivnost (10-15 min)	<p>Na početku, nastavnik/ca saopštava ciljeve časa i ispisuje naziv nastavne jedinice na tabli, daje učenicima/cama uputstva o vođenju bilješki</p> <p>Nastavnik/ca pokreće razgovor sa učenicima/ama o situaciji u Jugoslaviji 90ih, kroz podsjećanje na ranije stečena znanja:</p>	<p>Učenici/e upisuju naziv nastavne jedinice, zatim dijele stranicu u svesci na dvije kolone. U lijevoj upisuju sadržaje po uputstvima nastavnika/ca, a u desnoj bilježe lične stavove, razmišljanja i osjećaje.</p>	Tema koja se bavi muzikom je interesantna što je, istovremeno, pozitivno i rizično. Naime, postoji opasnost da učenici/e izgube fokus u istraživanju i pristupe mu iz lične perspektive.

	<p>1. Navesti uzroke koji su doveli do građanskog rata u SFRJ 1991;</p> <p>2. Objasniti pojam nacionalistička ideologija;</p> <p>3. Analizirati posljedice građanskog rata.</p> <p><i>Nastavnik/ca daje uvodnu riječ o odnosu društvenih kretanja i kulture, konkretno muzičkog stvaralaštva. Referira na situaciju u Jugoslaviji 90ih i pojavi nove vrste muzike nazvane turbofolk. Daje kratko objašnjenje ovog pojma.</i></p> <p><i>Sreten Petrović, sociolog: „Idilična slika drevnog seoskog i palanačkog folklora koji se želi osavremeniti“;</i></p> <p><i>Rambo Amadeus: „Turbofolk nije muzika, to je kakofonja svih ukusa i mirisa vezanih u jednu zvučnu promaju koja ima zadatak da zadovolji najšire ukuse, najniže strasti“.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca postavlja zagonetno pitanje kako bi zagolicao maštu i probudio interesovanje kod učenika/ca, pitanje o kome treba razmisliti i iznijeti lični stav: Zašto (ne) volim turbofolk?</i></p> <p><i>U tu svrhu koristi veb alat tricider koji omogućava brzo i efikasno prikupljanje mišljenja.</i></p> <p><i>Kada nastavnik/ca konfiguriše stranicu i podesi potrebne elemente, kopira link i šalje učenicima/ama na viber grupu, uz poziv da upišu svoje odgovore, odnosno stavove. Preko ovog alata učenici/e mogu i da komentarišu stavove drugih učesnika/ca, glasaju za one koji im se dopadaju (+ ili -). Alat omogućava i statistički prikaz glasanja.</i></p>	<p><i>Upisuju objašnjenja pojma turbofolk</i></p> <p><i>Preko viber grupe učenici/e dobijaju link i otvaraju tricider. Upisuju svoje odgovore, odnosno glasove. Iznose lične stavove i daju komentare.</i></p> <p><i>Link za tricider: https://www.tricider.com/</i></p> <p><i>Učenici/e komentarišu njima najzanimljivije stavove i mišljenja</i></p>	<p>Iz tog razloga, neophodno je da nastavnik/ca aktivno prati pripreme i usmjerava ih prema planiranim ishodima.</p> <p>Učenici/e odgovaraju na pitanja (pretpostavljeni odgovori):</p> <p>1.Građanski rat bio je posljedica nagomilanih problema u oblasti ekonomije i političkih odnosa. Oni su doveli do raspirivanja nacionalnih protivrečnosti. Unutrašnjopolitički sukobi išli su paralelno sa spoljnopoličkim potresima koje je izazvao pad Berlinskog zida i raspad Varšavskog pakta.</p> <p>2. Sistem ideja, vrijednosti i praksi usmjeren ka veličanju sopstvene nacije, njene kulture, istorije i ostalih osobenosti, a sa negativnim odnosom prema drugom i drugaćijem.</p> <p>3. Posljedice su višestruke: prestala je da postoji država Jugoslavija, a na njenom tlu nastale su nove države, broj žrtava, još uvjek neprecizan, kreće se oko 150 000, oko četiri miliona ljudi bilo je primorano da napusti svoje domove, ekomska šteta mjeri se milijardama dolara, formiran je Međunarodni sud u Hagu za kažnjavanje zločina počinjenih u ratu...</p>
--	--	--	---

<p>Glavni dio časa (50-55 min)</p>	<p>Nastavnik/ca konstatiše završetak izjašnjavanja i prepusti učenicima/ama da, po potrebi, daju dodatni komentar</p> <p>Nastavnik/ca najavljuje prezentacije, grupne radove učenika</p> <p>1. Prva grupa: "Turbo-folk, fenomen koji traje" 2. Druga grupa: "Rokeri na straži" 3. Treća grupa: "Mir, brate mir"</p> <p>"Turbofolk, fenomen koji traje"</p> <p>Prva grupa prezentuje sadržaj o turbofolku Teorijski dio - sadržaj koji je nastavnik pripremio u saradnji sa članovima grupe Članovi grupe pokreću diskusiju kroz pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kada se javlja nova vrsta muzike pod nazivom turbofolk? Objasniti značenje pojma. 2. Objasniti vezu između politike širenja nacionalizma i uspona turbofolka. 3. Kakva je bila uloga medija u promociji novog muzičkog pravca? 4. Nabrojati karakteristike životnog stila i vrijednosnog sistema izvođača i promotera turbofolka. <p>Nakon izlaganja i diskusije, svi slušaju pjesme koje su bile popularne devedesetih godina, čiji su izvođači prepoznati kao tipični predstavnici turbofolka.</p> <p>Nastavnik/ca sugeriše učenicima da zabilježe stihove koji sadrže direktnе i indirektnе izraze netrpeljivosti prema drugačijoj nacionalnoj pripadnosti i izraze turbofolk životnog stila. U prilogu su linkovi za pjesme koje mogu poslužiti kao primjer ove vrste muzike:Svetlana Ceca Ražnatović, Baja Mali Knindža, Marko Perković Tompson</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=vOsdV1lg4NU https://www.youtube.com/watch?v=VGrbny7yZqo https://www.youtube.com/watch?v=GqCqp-1EX_M</p> <p>"Rokeri na straži"</p> <p>Nastavnik/ca predstavlja drugu grupu koja prezentuje rokenrol scenu devedesetih. Teorijski dio - sadržaj koji je nastavnik/ca pripremio u saradnji sa članovima grupe Nastavnik/ca i članovi grupe pokreću diskusiju kroz pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kako su društveni uslovi uticali na rokenrol autore i izvođače? 	<p>Učenici/e upisuju nazive prezentacija. U lijevoj koloni sveske bilježe teze iz sadržaja prezentacije. U desnoj koloni upisuju lične stavove i razmišljanja o onome što čuju i saznaju.</p> <p>Učenici/e prate izlaganje i vode bilješke u lijevoj i desnoj koloni</p> <p>Učenici/e se uključuju u diskusiju i odgovaraju na pitanja</p> <p>Učenici/e pažljivo slušaju muzičke numere</p> <p>Zapisuju izraze i stihove po uputstvu nastavnika,</p>	<p>Učenici/e prate izlaganje i vode bilješke u lijevoj i desnoj koloni u sveskama</p>
---	---	--	---

	<p>2. Objasniti opadanje popularnosti rok muzike</p> <p>3. Na osnovu kojih kriterijuma je došlo do polarizacije na domaćoj rok sceni?</p> <p>4. Objasniti međusobni odnos istaknutih izvođača rok muzike, Riblje čorbe (Beograd) i grupe Film (Zagreb).</p> <p><i>Nakon izlaganja i diskusije, svi slušaju pjesme grupe Film "E, moj druže beogradski" i Riblje čorbe "E, moj druže zagrebački" koje su nastale devedesetih godina</i></p> <p><i>Nastavnik/ca sugeriše učenicima da pažljivo saslušaju ove dvije numere i zabilježe stihove koji sadrže direktnе i indirektnе izraze netrpeljivosti prema "drugoj i drugačijoj" strani</i></p> <p><i>U prilogu su linkovi za navedene pjesme</i> https://www.youtube.com/watch?v=OBCISknncNg https://www.youtube.com/watch?v=aCZvtNH_jy8</p> <p>'Mir, brate mir'</p> <p><i>Nastavnik/ca predstavlja treću grupu koja prezentuje antiratnu muzičku scenu devedesetih.</i></p> <p><i>Teorijski dio - sadržaj koji je nastavnik/ca pripremio u saradnji sa članovima grupe</i></p> <p><i>Nastavnik/ca i članovi grupe pokreću diskusiju kroz pitanja:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Opisati prilike na društvenoj i medijskoj sceni u kojima nastaje antiratna muzika devedesetih 2. Objasniti motive autora za stvaranje muzike koja se protivila bujanju nacionalizma i rata. 3. Navesti grupe i izvođače koji su se muzikom uključili u antiratnu kampanju devedesetih. 4. Procijeniti domete i efekte njihovog djelovanja iz perspektive devedesetih i iz današnjeg vremena. <p><i>Nakon izlaganja i diskusije, svi slušaju pjesme u kojima se izražavao protest protiv nacionalističkih ideja, ratnih obraćuna i tadašnjeg vrednosnog sistema.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca sugeriše učenicima da pažljivo saslušaju odabранe pjesme i zabilježe stihove koji sadrže direktnе i indirektnе poruke tolerancije, mira i poštovanja drugih i drugačijih i kriju postaje stanje u društvu</i></p>	<p>Učenici/e se uključuju u diskusiju i odgovaraju na pitanja</p> <p>Učenici/e pažljivo slušaju i vode bilješke po uputstvima nastavnika</p> <p>Učenici prate izlaganje i vode bilješke u lijevoj i desnoj koloni</p> <p>Učenici/e se uključuju u diskusiju i odgovaraju na pitanja</p> <p>Učenici/e pažljivo slušaju i vode bilješke po uputstvima nastavnika/ce</p>
--	--	---

Završni dio časa (15-20 min)	<p>https://www.youtube.com/watch?v=S-TobTR5NdY</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=vS7Ue43Vzxo</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=nkNTAvYLwxw</p> <p><i>Nastavnik daje uputstva za aktivnosti u daljem toku časa.</i></p> <p><i>Učenici dobijaju 10 minuta da pažljivo pročitaju svoje bilješke (lijeva kolona u svesci) i izdvoje po jedan stih iz turbofolk i rok muzike koji najsnažnije očitavaju ratnu i antiratnu društvenu klimu devedesetih. Iz desne kolone svoje sveske izdvajaju riječi kojima su opisivali svoja razmišljanja u toku slušanja teksta i muzičkih numera.</i></p> <p><i>Nastavnik konfiguriše link za korišćenje virtualne table Linolt i prosleđuje ga učenicima na viber grupu. Upotrebom ovog alata dobijamo povratne informacije od učenika.</i></p> <p><i>Upućuje učenike, da, na virtualnu tablu, postave svoje stikere na kojima su upisali izdvojene stihove i razmišljanja. Na taj način oni svima postaju vidljivi.</i></p> <p><i>Nastavnik konstatuje da su svi učenici uradili zadatak.</i></p> <p><i>Pokreće prezentaciju – izvođenje pjesme "Samо da rata ne bude" prilikom otvaranja Centra za kulturu – Pljevlja 2018. godine.</i></p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=YCVdN8wWgVO</p> <p><i>Zadaje domaći zadatak – na istu virtualnu tablu svaki učenik treba da postavi stiker na kome će iznijeti svoj zaključak o jugoslovenskoj muzičkoj sceni devedesetih godina XX vijeka, u kontekstu tadašnjih društvenih prilika.</i></p>	<p><i>Učenici čitaju svoje bilješke, analiziraju nove činjenice i preispituju svoje stavove. Sumiraju stečena znanja i izvode zaključke.</i></p> <p><i>Preko poslatog linka dobijaju pristup virtualnoj tabli.</i></p> <p><i>Link za linoit. http://en.linoit.com/</i></p> <p><i>Ispisuju tekst na stikeru i postavljaju ga na tablu.</i></p> <p><i>Pjevaju prateći prezentaciju</i></p> <p><i>Učenici izražavaju razumijevanje uputstava za izradu zadatka i zapisuju ga u svesci</i></p>
---------------------------------	--	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Nastavnik/ca prati i vrednuje rad učenika/ca u tročlanim prezentacionim grupama: procjenjuje nivo njihovog pojedinačnog zalaganja, učešće u timskom radu na osnovu Dnevnika aktivnosti koji vodi grupa u toku priprema, vrednuje prezenterске sposobnosti na osnovu unaprijed postavljenih kriterijuma.

Takođe, prati učešće učenika/ca u diskusiji na času, procjenjuje kvalitet odgovora i daje povratne informacije.

Nastavnik/ca komentariše i procjenjuje odgovore koje su učenici/e, na stikerima, postavili na linoit tablu

Nastavnik/ca ocjenjuje domaći zadatak učenika/ca koji je postavljen na linoit tablu.

PRILOZI

• Prilog br.1 – Tok časa

<https://www.youtube.com/watch?v=vOsdV1lg4NU>
<https://www.youtube.com/watch?v=VGrbny7yZqo>
https://www.youtube.com/watch?v=GqCqp-1EX_M
<https://www.youtube.com/watch?v=OBCISknncNg>
https://www.youtube.com/watch?v=aCZvtNH_jy8
<https://www.youtube.com/watch?v=S-TobTR5NdY>
<https://www.youtube.com/watch?v=vS7Ue43Vzxo>
<https://www.youtube.com/watch?v=nkNTAvYLwxw>

IZGLED TABLE

NOTE VS MECI

Vrijeme u kome muze začute
Nacionalizam – paukova mreža
Muzika kao sredstvo politike i ideologije
Turbofolk – fenomen koji traje
Rokeri kao stražari
"Mir, brate mir"
SAMO DA RATA NE BUDE

08

NASTAVNIK/CA	Rade Vujović
NASTAVNA JEDINICA	Kulturocid – uništavanje kulturnih dobara u Dubrovniku, Mostaru i Sarajevu
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Jedan školski čas (45 minuta)
NASTAVNI PREDMET	Istorija RAZRED IX
NASTAVNA TEMA	Raspad SFRJ
CILJEVI	<p>Upoznati učenike/ce sa konkretnim posljedicama rata 90-ih kroz kulturocid</p> <p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Navede hronologiju događaja napada na Dubrovnik, Mostar i Sarajevo; • Opše međuzavisnost raspada SFRJ i kulturocida; • Objasni uticaj propagande u ovim događajima; • Uporedi sličnosti i razlike kulturocida u Dubrovniku, Mostaru i Sarajevu; • Vrednuje značaj kulturne baštine i kulturni odgovor na kulturocid.
ISHODI UČENJA	<ul style="list-style-type: none"> • individualni, frontalni, rad u grupama; • brainstorming, monolog, dijalog, tekst metoda, rad na ilustrovanom materijalu, kritičko mišljenje.
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<p>S. Burzanović, J. Đorđević, Istorija za deveti razred osnovne škole, Podgorica, 2018. Ilustrovani materijal za kulturocid (Dubrovnik, Mostar i Sarajevo)</p>
LITERATURA	<p>Laura Silber i Alan Littl, The Death of Yugoslavia, Penguin Books and BBC Books, London 1996.</p> <p>Antiratni pokret u Crnoj Gori 1991 -1992, Matica Crnogorska, Podgorica, 2012.</p> <p>„Dobićemo nametnuti rat“, Pobjeda, broj 9282, Podgorica, 3. oktobar 1991, str. 4.</p> <p>Koča Pavlović, dokumentarni film „Rat za mir“, produkcija Obala 2004.</p> <p>Veljko Kadijević, Moje viđenje raspada: vojska bez države, Politika, 1993.</p> <p>Vitomir – Vito Nikolić “Noć sa Dubrovnikom”, Monitor, 1993.</p>
KORELACIJA	<p>Istraživanje humanitarnog prava – da biraju stavove s kojima se slažu (šta treba uraditi s ratnim zločincima), pronalaze razloge za zastupanje pojedinih stavova, debatuju;</p> <p>Geografija – da razlikuju države u regionu;</p> <p>Likovna kultura – da izgrađuju svijest o značaju i potrebi očuvanja kulturnog nasljeđa.</p>

PLAN TOKA ČASA			
FAZA/OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika	Aktivnosti učenika	Dodatne napomene/sugestije
Uvodna aktivnost (4-5 min)	<p><i>Na početku, nastavnik/ca pitanjima navodi učenike/ce na temu kulturocida:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Šta se podrazumijeva pod pojmom kulturno dobro? 2. Šta se podrazumijeva pod svjetskom kulturnom baštinom? 3. Da li znate šta je UNESCO? 4. Navedite primjere svjetske kulturne baštine. 5. Koji su razlozi koji mogu nekog navesti da uništi spomenike od svjetskog značaja? 	<p><i>Brainstorming na temu kulturne baštine i njenog uništavanja;</i></p> <p><i>Učenici/e odgovaraju na zadata pitanja, podstiču diskusiju i razmjenjuju znanje;</i></p> <p><i>Učenici/e se kritički osvrću na proces uništenja spomenika od svjetskog značaja.</i></p>	<p>Tokom cijelog vremena trajanja časa, nastavnik/ ca objašnjava eventualne nepoznate riječi vezane za nastavnu temu.</p> <p>Utiče na razvoj kulture dijaloga.</p> <p>Razvija empatiju kod učenika/ca.</p>
Glavni dio časa (29 – 30 min)	<p><i>Nastavnik/ca objašnjava pojam kulturocida (Prilog br. 1)</i></p> <p><i>Zatim, dijeli učenike/ce u tri grupe:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - I grupa dobija zadatak i materijal za Dubrovnik (Prilog br. 2); - II grupa dobija zadatak i materijal za Mostar (Prilog br. 3); - III grupa dobija zadatak i materijal za Sarajevo (Prilog br. 4). <p><i>Nastavnik/ca dijeli materijal za rad.</i></p> <p><i>Sve tri grupe dobijaju zadatak da, na osnovu ponuđenih izvora, napišu kratak novinski članak o stvaranju, uništenju i obnovi kulturnih dobara.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca koordinira radom grupa.</i></p>	<p><i>Učenici/e razumiju i povezuju pojam kulturocida sa određenim istorijskim događajima koje su već izučavali;</i></p> <p><i>Učenici/e opisuju i objašnjavaju činjenice vezane za svoju grupu kroz ilustrovani materijal i izvore za (Dubrovnik, Mostar i Sarajevo);</i></p> <p><i>Učenici/e prezentuju i upoređuju svoje članke i zaključke;</i></p> <p><i>Učenici/e vode diskusiju kako se može doprinijeti očuvanju kulturnih dobara i baštine;</i></p> <p><i>Prave korelaciju među grupama;</i></p>	

Završni dio časa (9 – 10 min)	<i>Na kraju časa, nastavnik/ca daje mogućnost učenicima/cama da iskažu osjećanja koja u njima bude pjesme posvećene ovim gradovima.</i>	<i>Učenici/e komentarišu pjesme, upoređuju njihove poruke i prave refleksiju na svoj grad.</i>	
---	---	--	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Formativno praćenje: razumije uputstva, umije pronaći podatke i činjenice, organizuje i pravi koncept i analogiju, upoređuje i analizira činjenice na osnovu kojih donosi zaključke.

Sumativno ocjenjivanje: u skladu sa jasno gradiranim ishodima ocjenjuje učenike/ce.

PRILOZI

• Prilog br. 1

Kulturni genocid (kulturocid) uključuje iskorjenjivanje i uništavanje kulturnih artefakata, kao što su knjige, umjetnička djela i strukture.

Uništavanje i podstrekivanje na uništenje kulturnih, vjerskih, dobrovornih, obrazovnih objekata kao i istorijskih spomenika jedna su od karateristika ratova 90-ih na teritoriji bivše Jugoslavije.

<https://www.facinghistory.org/stolen-lives-indigenous-peoples-canada-and-indian-residential-schools/chapter-7/cultural-genocide>, pristupljeno 01.12.2021.

Uništenje antičkog hrama u Palmiri Sirija, 2015.

<https://www.theguardian.com/world/2015/sep/02/isis-destruction-of-palmyra-syria-heart-been-ripped-out-of-the-city>, preuzeto 02.12.2021.

Uništenje statua Bude u Bamijanu, Afganistan, 2001.

https://www.researchgate.net/figure/The-destruction-of-Western-Giant-Bamiyan-Buddha-La-distruzione-del-grande-Buddha-di-fig5_280831491, pristupljeno 02.12.2021.

• Prilog br. 2

Dubrovnik

Opsada Dubrovnika – rat za mir

Istorija i pamćenje

Devetomjesečna vojna opsada Dubrovnika, od jeseni 1991. do proljeća 1992. godine, imala je nesagledive negativne posljedice ne samo za ovaj grad i čitavu Dubrovačku regiju, već i za Crnu Goru i njene građane.

U to vrijeme, vojne operacije oko Dubrovnika su iznova fokusirale pažnju međunarodne javnosti na sukobe u bivšoj Jugoslaviji. Ranije razaranje Vukovara od strane JNA i raznih srpskih paravojnih jedinica, i naoko besmisleni napad na Dubrovnik, su donekle modifikovali stav međunarodne zajednice o konfliktu u nekadašnjoj SFRJ.

Početkom 1991. godine, Dubrovnik je bio centar regije koja je obuhvatala 979 kvadratnih kilometara teritorije, od poluostrva Prevlaka na granici sa Crnom Gorom, do poluostrva Pelješac. Po popisu iz 1991. godine, Dubrovačka regija je imala preko 71.000 stanovnika, a u samom gradu Dubrovniku živjelo je 50.000 stanovnika. Etnička kompozicija stanovništva u regiji je bila sljedeća: 82.4% Hrvati, 6.8% Srbi, dok su 4% bili muslimani. Ostatak populacije je bio mješovitog etničkog porijekla, i pokazivao je elemente tipične za preko 20 različitih etničkih grupa.

Interesantno je zapaziti da su u tekstovima o situaciji na crnogorsko – hrvatskoj granici državni mediji u Crnoj Gori koristili termin "granica između Crne Gore i Hrvatske" sve do 27. septembra 1991. godine. Od tada se promjenila terminologija i počelo se govoriti i pisati o "administrativnoj granici između Crne Gore i Hrvatske". Pridjev "administrativna" je imao za cilj da ovu granicu okarakteriše kao stvar forme, a ne kao suštinsku demarkacionu liniju između dvije države. Granica na Prevlaci nije u Podgorici smatrana linijom razdvajanja između dvije države, pa su crnogorsko rukovodstvo i vojni vrh mogli svoju vojnu akciju na hrvatskoj teritoriji predstaviti međunarodnoj javnosti kao unutrašnji sukob.

Nešto poslije pet sati ujutro, 1. oktobra 1991. godine vojnici JNA i crnogorski rezervisti su započeli vojnu kampanju u regionu Konavla. Stanovnici sela Vitaljina su se probudili uz artiljerijsku vatru koja je dolazila iz pravca Prevlake, Prijevora i Mojdeža. Nakon dužeg granatiranja, pješadija je ušla na hrvatsku teritoriju. Najveći dio ove vojne formacije činili su pripadnici rezervnog sastava ostataka nekadašnje JNA iz Crne Gore. Njihov ulazak na hrvatsku teritoriju bio je podržan tenkovima, artiljerijom i avijacijom.

Agresija JNA, crnogorske policije i rezervista na Dubrovačku regiju rezultirala je sa nekih 15.000 izbjeglica koje su se sklonile u hotele i među zidine Starog grada. U oktobru je iz Dubrovnika evakuisano morem oko 7.000 izbjeglica. Ove evakuacije civila su vremenom postajale sve komplikovanije, ali su pregovori

između JNA, Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, UNICEF-a i hrvatskih humanitarnih organizacija obezbijedili evakuaciju još oko 9.000 civila (uglavnom žena sa djecom, starih i bolesnih).

Raspoloživi dokumenti pokazuju da su neznatan otpor napredovanju JNA sa jugoistoka i nepostojanje vojnih ciljeva u regionu Primorja, činili civilne žrtve i razaranje civilnih objekata vojno nepotrebnim. Eksperti UNESCO-a su procijenili da je za vrijeme ove vojne agresije više od 11.425 objekata u Dubrovačkoj regiji i Starom gradu oštećeno ili sasvim porušeno granatama i raketama JNA.

<https://www.tacno.net/novosti/srda-pavlovic-opsada-dubrovnika-rat-za-mir/>, pristupljeno 01.12.2021

Vito Nikolić: Noć sa Dubrovnikom (1991)

Svi smo u opsadi ovih crnih dana,
Sve nas podjednako tuku, moj Gosparu,
i s kopna, i s mora – sa svih strana
Samo grmi: barut! barut! barut!

Ne poznajem nikog sred dima i tmuše,
ali ipak čutim ovu mržnju staru
koju nikogović sipa, obezdušen,
na sve što smo bili, moj dični Gosparu.

Njegovo je ovo vrijeme, i meci,
a naša je patnja u suzi skrivenoj,
što je svojoj mrtvoj dugujemo djeci
kad budemo, nekad, smjeli da plačemo.

Zašto li se sjetih tragičnog Solina,
onog velegrada krasnih sarkofaga
što ga, nakon dvije hiljade godina,
zatrpaše zemljom pa ode bestraga.

Nije onda bilo ni rata, ni flote,
ni pijane rulje njihove i naše;

mogao se Solin spasiti strahote,
mogao je, ali – ipak nije spašen!

A šta tebe čeka, Gospodine Grade,
u ovoj noći bratske krvomutnje,
dok krvnici mirno svoj posao rade?...
Ne daj, Bože, da se steknu moje slutnje!

<https://www.portalanalitika.me/clanak/vito-nikolic-noc-sa-dubrovnikom-1991>, pristupljeno 01.12.2021.

• Prilog br. 3

Mostar

Mostarski skakači "Mostari" svakog 9. novembra u 10 sati i 16 minuta, u vrijeme kada je 9. novembra 1993. srušen Stari most, izvode tihi skok bez aplauza. U manifestaciji obilježavanja 28. godišnjice rušenja učestvovalo je i nekoliko stotina osnovaca i srednjoškolaca.

Most je za vrijeme sukoba Bošnjaka i Hrvata bio jedina veza

između istočne, lijeve obale Neretve pod kontrolom Armije Republike BiH i manjeg dijela grada na zapadnoj, desnoj obali koji je takođe bio pod njenim nadzorom.

Tokom rata u Bosni i Hercegovini (1992–1995), most su djelimično oštetile Vojska Republike Srpske (VRS) i Jugoslovenska narodna armija (JNA).

Za rušenje direktno se teretio zapovjednik snaga Hrvatskog vijeća obrane. Slobodan Praljak, pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu u predmetu "Prlić i ostali".

Izvorni Stari most sagrađen je između 1557. i 1566. godine, po nalogu sultana Osmanskog Carstva Sulejmana Veličanstvenog, koji je građenje povjerio Mimaru Hajrudinu, istanbulskom arhitektu i učeniku čuvenog Mimara Sinana. Kroz istoriju je bio nazivan "Novi", "Sultana Sulejmana", "Veliki" i "Stari".

Obnova Starog mosta, koju su finansirali Turska, Hrvatska, Italija, Holandija, Svjetska banka, Evropska banka za obnovu i Grad Mostar počela je 2000. godine.

Obnova je završena u julu 2004. godine, a ceremonija svečanog otvaranja upriličena je 23. jula 2004. godine.

Stari most, sa starom gradskom jezgrom Mostara, uvršten je godinu kasnije na UNESCO-ovu listu svjetske kulturne baštine kao prvi takav spomenik iz BiH.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/stari-most-mostar-godisnjica/31552737.html>, pristupljeno 01.12.2021.

Zlatan Fazlić Fazla, Mladen Voičić Tifa, Kemal Monteno, Mo Selection, Emir Balić –

Stari

Davno sam ti rođen brate,
iz ovog grada nisam mak'o,
al' vidio sam svijeta puno,
doš'o mi je,
ne bi li me tak'o

Prva nogu na me kroči,
cijeli grad mi nazdravio
prva liska s mene skoči,
umrije onaj što me napravio

Ispod hladna sipa rijeka,
a moj kamen
ko da će da plane
u njoj svako jedva čeka,
da na mene negdje stane

Ja pogoden nisam, ni umro ni pao,
samo sam morao skočiti dole
nastaviću tačno tamo gdje sam stao,
izroniće stari za one što ga vole.

<https://www.youtube.com/watch?v=j7TfqsbljM>

• Prilog br. 4

Sarajevo

© AP

20. aprila 1896. godine otvorena je gradska Vijećnica u Sarajevu. Vijećnica se nalazi nedaleko od Baščaršije na Mustaj-pašinom međdanu i predstavlja najljepši i najreprezentativniji objekat iz austrougarskog perioda građen u pseudomaurskom stilu.

Gradska vijećnica je sinonim za austrougarski period u Bosni i Hercegovini, i zaštitni znak tog vremena. Ona je jedan od prepoznatljivih simbola Sarajeva, ali i Bosne i Hercegovine.

Za vrijeme opsade Sarajeva (od 1992-95. godine) Vijećnica je bila više puta granatirana od JNA i VRS-a. **Dana 25. na 26. august 1992. godine zapaljena je zgrada Vijećnice**, a u požaru je nestao Katalog Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, oko 80 posto knjižnog fonda i dokumenata koji svjedoče o historiji BiH. Unutrašnjost Vijećnice je gotovo potpuno uništена u požaru koji je uslijedio nakon granatiranja.

Prva faza obnove Vijećnice počela je 1996. godine, a ponovo je otvorena za javnost **9. maja 2014. godine**, na Dan pobjede nad fašizmom i Dan Evrope.

<https://www.dw.com/sr/no%C4%87-kada-su-ubijane-knjige-i-istorija/a-16193110>, pristupljeno 02.12.2021.

Kemal Monteno - Sarajevo ljubavi moja

Zajedno smo rasli
Grade ja i ti
Isto plavo nebo poklonilo nam stih
Ispod Trebevića sanjali smo sne
Ko će brže rasti
Ko će ljepši biti

Ti si bio velik
A rodio se ja
S Igmana uz osmijeh
Slaoo si mi san

Dječak koji raste zavolio te tад
Ostao je ovdje vezan
Za svoj grad

Bilo gdje da krenem
O tebi sanjam
Putevi me svi tebi vode
čekam s nekom čežnjom
Na svjetla tvoja
Sarajevo ljubavi moja

Pjesme svoje imаш
I ja ih pjevam
želim da ti kažem šta sanjam
Radosti su moje i sreća tvoja
Sarajevo ljubavi moja

Kada prođu zime
I dođe lijepi maj
Djevojke su ljepše
Ljubavi im daj

Šetalište tamno
Uzdasima zri
Neke oči plave
Neke riječi nježne

Sad je dječak čovjek
A zima pokri briješ
Park i kosa bijeli

Al' otici će snijeg
Proljeće i mladost
Ispuniće tad
Sarajevo moje
Jedini moj grad

Bilo gdje da krenem
O tebi sanjam
Putevi me svi tebi vode
čekam s nekom čežnjom
Na svjetla tvoja
Sarajevo ljubavi moja

Pjesme svoje imаш
I ja ih pjevam
želim da ti kažem šta sanjam
Radosti su moje i sreća tvoja
Sarajevo ljubavi moja
Sarajevo ljubavi moja

<https://www.youtube.com/watch?v=QaTJKtOOVaE>

09

NASTAVNIK/CA	Radomir Radonjić	
NASTAVNA JEDINICA	Ratom protiv kulture	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Jedan školski čas (45 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Istorijska	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Nestanak Jugoslavije i građanski rat - Uništenje kulturne baštine	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> Razumiju faktore koji su doveli do raspada SFRJ. Uvide posljedice razaranja brojnih gradova i uništenja kulturne baštine u njima (Vukovar, Sarajevo, Mostar, Dubrovnik). Prepoznaju ulogu ratne propagande u širenju međunarodne mržnje i uništenju kulturne baštine. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ica moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> navede hronologiju raspada SFRJ; objasni uticaj propagande u građanskom ratu u bivšoj SFRJ; identificuje posljedice uništenja kulturne baštine; vrednuje značaj kulturne baštine. 	
OBЛИCI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> individualni, timski rad; monološki, dijaloški. 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> udžbenik, projektor, kompjuter 	
LITERATURA	<p>M. Šćekić, Ž. Andrijašević, V. Vuković, Udžbenik za IV razred gimnazije, ZUNS, Podgorica, 2017.</p> <p>Laura Silber i Alan Litt, The Death of Yugoslavia, Penguin Books and BBC Books, London 1996.</p> <p>Antiratni pokret u Crnoj Gori 1991-1992, Matica Crnogorska, Podgorica, 2012.</p> <p>„Dobićemo nametnuti rat“, Pobjeda, broj 9282, Podgorica, 3. oktobar 1991.</p> <p>Koča Pavlović, dokumentarni film „Rat za mir“, produkcija Obala, 2004.</p> <p>Veljko Kadijević, Moje viđenje raspada: vojska bez države, Politika, 1993.</p>	
KORELACIJA	<p>Matematika - datumi događaja i godine;</p> <p>CSBH jezik i književnost - pisanje referata;</p> <p>Geografija - mape i slike.</p>	

PLAN TOKA ČASA

FAZA/OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika	Aktivnosti učenika	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost (5 min)	<p><i>Na početku, nastavnik/ca predstavlja učenicima/cama asocijaciju (Prilog br.1).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca predložava učenicima/cama definiciju kulturne baštine (Prilog br. 2).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca postavlja uvodno pitanje:</i></p> <p><i>Da li ste upoznati sa nekim spomenikom ili gradom koji je pod zaštitom UNESCO-a?</i></p>	<p><i>Učenici/e individualno rješavaju asocijaciju;</i></p> <p><i>Učenici/e daju odgovor na postavljeno pitanje i diskutuju o pojmu kulturne baštine i UNESCO-a;</i></p>	
Glavni dio časa (29 – 30 min)	<p><i>Nastavnik/ca objašnjava raspad SFRJ kroz uništenje kulturne baštine na primjeru Dubrovnika, uz korištenje PPT prezentacije.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca kontekstualizuje hronologiju raspada SFRJ (referendum i nezavisnost Slovenije, Hrvatske, BiH i Makedonije, stvaranje SRJ (1991), raspad zemlje praćen ratnim razaranjima - Vukovar, Sarajevo, Mostar, Dubrovnik).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca zadaje učenicima/cama zadatak da pronađu pomenute gradove na interaktivnoj mapi (Prilog br. 3).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca ističe težinu zločina nad kulturnom baštinom.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca podstiče diskusiju o ulozi medijske propagande (koristeći Prilog br. 4 i naslovnicu Dubrovnik: „Rat za mir“).</i></p> <p><i>Zatim, pojašnjava neophodnost procesuiranja ratnih zločina koristeći se presudom generalu Pavlu Strugaru (Prilog br. 5)</i></p>	<p><i>Učenici/e usvajaju znanje, i pažljivo slušaju o procesima koji dovode do raspada SFRJ;</i></p> <p><i>Učenici/e bilježe u svojim sveskama najznačajnije datume i događaje i uz pomoć interaktivne mape lociraju mjesta stradanja i razaranja (Prilog br. 3);</i></p> <p><i>Učenici/e razumiju posljedice uništenja kulturne baštine;</i></p> <p><i>Učenici/e uočavaju posljedice medijske propagande i širenja međunarodne mržnje na prostoru bivše SFRJ i prave paralelu sa sadašnjosti, tj. društvenim mrežama kao modernim sredstvom za širenje propagande;</i></p>	

Završni dio časa (10 min)	<p>Nastavnik/ca provjerava stečeno znanje kroz sljedeća pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Koji su uzroci raspada SFRJ? 2. Koje su posljedice raspada SFRJ? 3. Kakva je bila sudbina grada Dubrovnika tokom raspada SFRJ? 4. Zašto je bitno očuvanje kulturne baštine u ratu? 5. Objasnite ulogu medija? <p>Nastavnik/ca daje domaći rad u vidu referata na temu "Zločin i kazna" - Dubrovnik.</p>	<p>Učenici/e diskutuju o posljedicama raspada SFRJ, komentarišu, i postavljaju pitanja;</p> <p>Učenici/e odgovaraju na postavljena pitanja;</p> <p>Učenici/e bilježe domaći rad.</p>
-------------------------------------	---	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA

Samoprocjenjivanje se vrši kroz stalno postavljanje pitanja, "konferencijom" putem diskusije razmjenjuju znanja i razumijevanja, dok se kroz konceptualne mape dolazi do razumijevanje ideja i odnosa među idejama.

PRILOZI

• Prilog br.1

RASPAD - GRAĐANSKI RAT

SRBIJA	CRVENI	AUSTRO-UGARSKO	SVJETSKI
HRVATSKA	BIJELI	RIMSKO	BURSKI
CRNA GORA	REVOLUCIJA	OSMANSKO	HLADNI
BIH	RASPUTIN	NjEMAČKO	KRSTAŠKI
SFRJ	RUSIJA	CARSTVO	RAT

RASPAD - GRAĐANSKI RAT

• Prilog br. 2

Konvenciji za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine

Prema UNESCO-ovoj Konvenciji za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine, iz 1972. godine, kulturna baština odnosi se na „spomenike, skupine građevina i lokalitete od povijesne, estetske, arheološke, znanstvene, etnološke ili antropološke vrijednosti.“³ Postoje tri glavne komponente. Konvencija o definiranju kulturne baštine, a to su: spomenici u koje pripadaju djela arhitekture, monumentalna djela iz područja skulpture i slikanja, elementi ili strukture arheološke prirode, crteži, pećine.

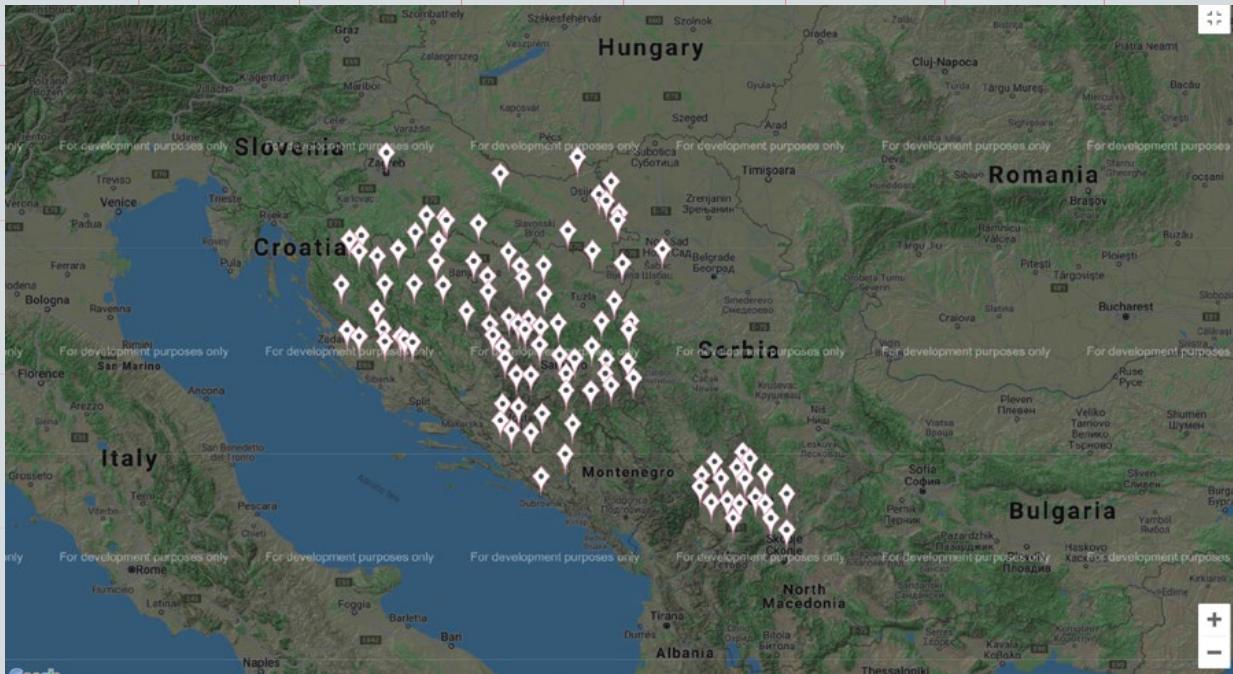
Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, 1972.

[http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html_\(2012-08-13\)](http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html_(2012-08-13)), pristupljeno 08.12.2021.

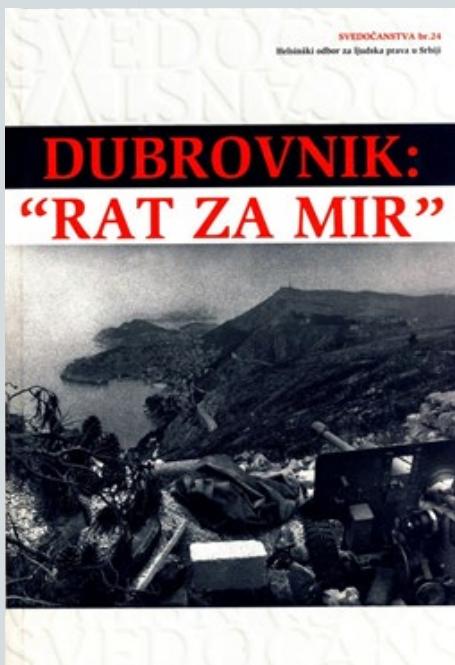
• Prilog br. 3

Interaktivna mapa

Dostupno na: <https://www.icty.org/bcs/cases/interaktivna-mapa>, pristupljeno 07.12.2021

• Prilog br. 4

Dubrovnik: “RAT ZA MIR”

Dostupno na: <https://www.helsinki.org.rs/doc/Svedocanstva24.pdf>, pristupljeno 07.12.2021.

Dubrovnik u plamenu

<https://www.slobodnaevropa.org/a/tri-decenije-dubrovnik-opsada/31487625.html>, pristupljeno 08.12.2021.

• Prilog br. 5

Podaci o predmetu DUBROVNIK (IT-01-42)

“DUBROVNIK” (IT-01-42)

PAVLE STRUGAR

PAVLE STRUGAR	
	<p>U oktobru 1991, postavljen za komandanta 2. operativne grupe koju je Jugoslovenska narodna armija (JNA) oformila za vodenje vojne kampanje na području Dubrovnika u Hrvatskoj</p> <ul style="list-style-type: none">- Osuden na 7,5 godina zatvora

Krivična dela za koja je osuđen:

Napadi na civile; uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima, pustošenje koje nije opravданo vojnom nuždom, protivpravni napadi na civilne objekte (kršenje zakona i običaja ratovanja)

- Strugar je imao i de jure i de facto nadzor nad snagama JNA koje su vodile vojni napad na Dubrovnik, uključujući granatiranje Starog grada. U toku tog napada ubijeni su i ranjeni civili, a zaštićene zgrade su oštećene i uništene.
- Dana 6. decembra 1991, Strugar je imao pravna ovlašćenja i mogućnost da izdaje naredenja svim snagama JNA koje su učestvovali u napadu na Srđ i u granatiranju Dubrovnika, uključujući Stari grad, kako bi obezbedio da se Stari grad ne granatira i da se postojeći napad prekine.
- Nije uradio ništa da zaustavi napad 6. decembra 1991. kad je to mogao i trebao da uradi, a posle nije obezbedio da izvršioci budu kažnjeni.

Datum rođenja	13. jul 1933. u Peći, Kosovo
Optužnica	Prvobitna optužnica: 27. februar 2001, obelodanjena 2. oktobra 2001; prva izmenjena optužnica: 31. mart 2003; druga izmenjena optužnica: 17. oktobar 2003; treća izmenjena optužnica: 10. decembar 2003.
Datum predaje	4. oktobar 2001.
Prebačen na MKSJ	21. oktobar 2001.
Prvo stupanje pred Sud	25. oktobar 2001, izjasnio se da nije kriv po svim optužbama
Presuda Pretresnog veća	31. januar 2005, osuđen na osam godina zatvora
Presuda Žalbenog veća	17. jula 2008. osuđen na sedam i pol godina zatvora
Izdržao kaznu	16. januara 2009. odobreno mu je prevremeno puštanje na slobodu koje je stupilo na snagu 20. februara 2009.

Dostupno na: https://www.icty.org/x/cases/strugar/cis/bcs/cis_strugar_bcs_1.pdf

10

NASTAVNIK/CA	Vukadin Nišavić i Filip Kuzman	
NASTAVNA JEDINICA	Dubrovnik - zločin nad kulturom	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Jedan školski čas (45 min)	
NASTAVNI PREDMET	Istorija	RAZRED IX
NASTAVNA TEMA	Crna Gora u Jugoslaviji i obnova nezavisnosti Crne Gore	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Obrazovni - učenici/e se upoznaju sa ovom kontroverznom stranom crnogorske istorije, i stiču znanje o sudbini Dubrovnika tokom ratova 90-tih i razaranjima sa kojima se suočio, a koje su počinili građani Crne Gore, kao i znanje o organizacijama koje se bave zaštitom kulturnih dobara, kao što je UNESCO; • Vaspitni - razvoj kulture sjećanja kod učenika/ca i suočavanje sa negativnom prošlošću svoje zemlje. Učenici/e će shvatiti vrijednosti kulturne baštine i njenog čuvanja, ma gdje god se ona nalazila i kome god ona pripadala, ali i razviti empatiju i solidarnost prema drugim kulturama; • Funkcionalni – učenici/e će razvijati pamćenje i učiti da kritički analiziraju foto materijal, i vježbati usmene interpretatorske vještine. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • prepozna kontekst napada na Dubrovnik; • identificuje značaj kulturne baštine i njenu univerzalnu vrijednost; • donosi sopstvene zaključke preko kritičke analize izvora; • vrednuje potrebu suočavanja sa vlastitom prošlošću. 	
OBЛИCI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> • Frontalni, individualni, grupni • Dijaloška, monološka, demonstrativna, dokumentaciona 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> • PowerPoint prezentacija, audio-vizuelni materijal, karta, udžbenik, projektor, laptop 	
LITERATURA	<p>Slavko Burzanović, Jasmina Đorđević, <i>Istorija 9, Udžbenik istorije za deveti razred osnovne škole</i>, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2020.</p> <p>Igor Radulović, <i>Antiratni pokret u Crnoj Gori</i>, CGO, Podgorica, 2021</p> <p>Ž. M. Andrijašević i Š. Rastoder, <i>Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003</i>, Podgorica, 2006</p> <p>Helsinski odbor za ljudska prava, <i>Dubrovnik: Rat za mir</i>, Beograd, 2006.</p>	

KORELACIJA	<p><i>Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost</i> – da odgovore na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta koja postavlja nastavnik/ca i učenici/e iz odjeljenja; da uočave, definišu i dožive temu, pjesničke slike, tj. motive; da obrazlože poziciju lirskog subjekta (unutrašnjeg ja koje svojim govorom gradi pjesmu); da uoče tekstove s prenesenim značenjem i objašnjava značenje.</p> <p><i>Geografija</i> – da ocijene značaj Jadranskog mora i kopnenih voda.</p> <p><i>Likovna umjetnost</i> – prepozna i opiše građevine različitih namjena; analizira uređenje zajedničke okoline (stari i novi urbanistički prostor).</p>
-------------------	--

PLAN TOKA ČASA

FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost	<p><i>Nastavnik/ca motiviše učenike/ce da na listu papira napišu asocijacije koje im prvo padnu na pamet kada čuju termin „kulturna baština“.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca postavlja pitanje da li su čuli za organizaciju UNESCO i simbol „plavi štit“.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca u razgovoru sa učenicima/cama definiše navedene pojmove.</i></p>	<p><i>Učenici/e zapisuju asocijacije, lijepe ih na vidno mjesto (tabla) i komentarišu zajedno sa nastavnikom/com;</i></p> <p><i>Učenici/e zapisuju definicije pojmova;</i></p>	<p>Neki od očekivanih odgovora učenika su: Kotor, Dubrovnik, televizija..</p>
Glavni dio časa	<p><i>Nastavnik/ca ukratko govori o istoriji Dubrovnika, prikazuje fotografiju grada, podsjeća na njegov značaj kao dio svjetske kulturne baštine i pokazuje kartu na kojoj se nalaze Crna Gora i Dubrovnik (Prilog br. 1).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca govori o ratu 90ih i napadu na Dubrovnik. Prikazuje kartu na kojoj su ucrtana mjesta uništena i oštećena tokom granatiranja (Prilog br. 2).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca dijeli listove sa pjesmom Vita Nikolića „Noć sa Dubrovnikom“. Nakon pročitane pjesme komentariše sa učenicima. (Prilog br. 3)</i></p> <p><i>Nastavnik/ca dijeli učenike u 5 grupa. Imenuje predstavnike grupa, koji će prezentovati zadatku. Svaka grupa dobija različite fotografije ruševina kulturnih dobara starog grada sa listićem na kome su pitanja. (Prilog br. 4).</i></p>	<p><i>Učenici/e zapisuju teze o Dubrovniku;</i></p> <p><i>Učenici/e razmišljaju i komentarišu;</i></p> <p><i>Učenici/e odgovaraju na pitanja:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> <i>1. Da li ste čuli za autora pjesme?</i> <i>2. Koje emocije pobuđuje pjesma?</i> <i>3. Šta nagoni pjesnika da se obraća Dubrovniku?</i> <p><i>Učenici/e formiraju grupe i odgovaraju na pitanja. Traže pomoć od nastavnika. Prepoznaju nematerijalnu vrijednost kulturne baštine i njenu simboliku;</i></p>	

Završni dio časa	<p><i>Nakon što učenici završe sa radom nastavnik/ica ih po grupama poziva da iznesu svoje zapažanja.</i></p> <p><i>Nakon izlaganja svake grupe nastavnik/ica prikazuje sliku obnovljene građevine na projektoru (Prilog br. 5).</i></p> <p><i>Nastavnik/ica govori o obnovi grada nakon rata.</i></p> <p><i>Nastavnik/ica govori o nematerijalnoj strani kulturne baštine i značaju koje ona ima za ljudе.</i></p> <p><i>Domaći: eseј - Vito Nikolić i Dubrovnik</i></p>	<p><i>Predstavnici/e grupa izlažu zapažanja uz dopunu drugih članova grupe;</i></p> <p><i>Učenici/e postavljaju pitanja i zapisuju domaći.</i></p>
-------------------------	---	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Vrednovanje kroz odgovore i komentare učenika/ca tokom časa, kao i kvalitet eseja.

PRILOZI

• Prilog br. 1

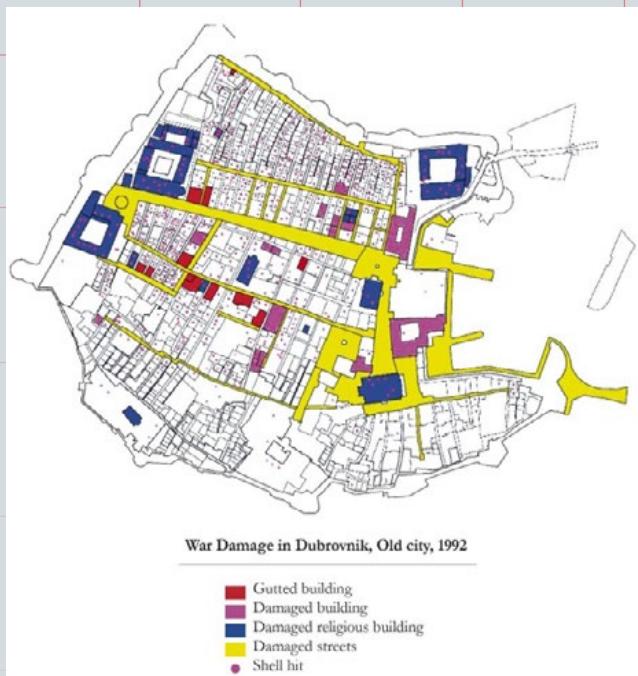

A - Fotografija Dubrovnika
https://www.letenkocabku.sk/wp-content/uploads/2020/01/Depositphotos_14686301_s-2019.jpg, pristupljeno 9. 12. 2021.

B - Geografska karta graničnog spora Crne Gore i Hrvatske i prikaz položaja Dubrovnika u odnosu na Crnu Goru
<https://www.pcnen.com/portal/wp-content/uploads/2021/05/prevlaka-580x316.png>, pristupljeno 9. 12. 2021.

• Prilog br. 2

Prikaz oštećenih i uništenih zgrada u Starom gradu prilikom granatiranja

http://www.presidentsmedals.com/showcase/2014/I/1426_11160009054.jpg, pristupljeno 9. 12. 2021.

• Prilog br. 3

Tekst pjesme Vita Nikolića

Noć sa Dubrovnikom

"Svi smo u opsadi ovih crnih dana,
Sve nas podjednako tuku, moj Gosparu,
i s kopna, i s mora – sa svih strana
Samo grmi: barut! barut! barut!
Ne poznajem nikog sred dima i tmuše,
ali ipak čutim ovu mržnju staru,
koju nikogović sipa, obezdušen,
na sve što smo bili, moj dični Gosparu.

Njegovo je ovo vrijeme, i meci,
a naša je patnja u suzi skrivenoj,
što je svojoj mrtvoj dugujemo djeci
kad budemo, nekad, smjeli da plačemo.

Zašto li se sjetih tragičnog Solina,
onog velegrada krasnih sarkofaga
što ga, nakon dvije hiljade godina,
zatrpaše zemljom pa ode bestraga.

Nije onda bilo ni rata, ni flote,
ni pijane rulje njihove i naše;
mogao se Solin spasiti strahote,
mogao je, ali – ipak nije spašen!

A šta tebe čeka, Gospodine Grade,
u ovoj noći bratske krvomutnje,
dok krvnici mirno svoj posao rade?...
Ne daj, Bože, da se steknu moje slutnje!"
Vitomir Vito Nikolić (decembar 1991.)

MONITOR, 30. april 1993.

Pitanja za učenike/ce:

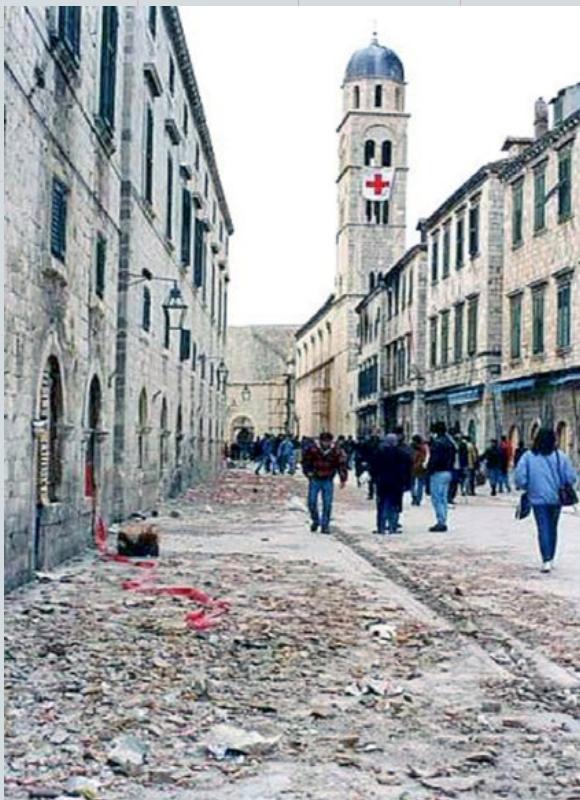
1. Da li ste čuli za autora pjesme?
2. Koje emocije pobuđuje pjesma?
3. Šta nagoni pjesnika da se obraća Dubrovniku?

• Prilog br. 4

Grupa 1 - dobija fotografiju dijela Straduna i tornja franjevačkog samostana Male braće, nastala u vrijeme granatiranja Dubrovnika.

Pitanja za grupu:

1. Opisite šta vidite na fotografiji.
2. Kojim su se opasnostima Dubrovčani izlagali dok su šetali kao na slici? Obrazloži odgovor.
3. Kakve emocije pobuđuje fotografija kod vas?
4. Što predstavlja simbol na tornju?

Stradun i toranj franjevačkog samostana Mala braća

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/Dubrovnik_Wartime_Stradun.jpg Pristupljeno: 9. 12. 2021

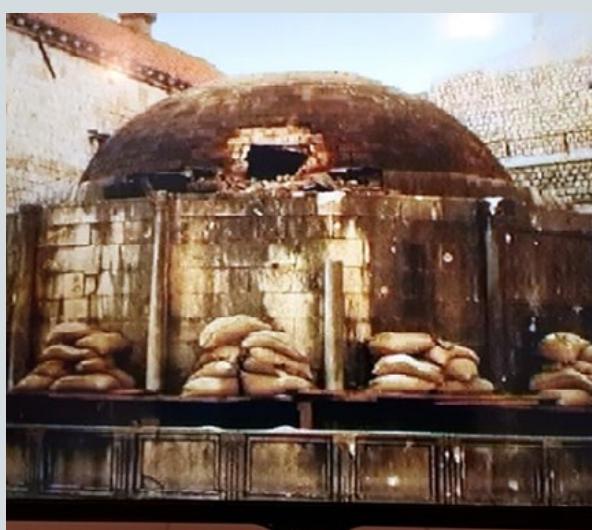
Grupa 2 - dobija fotografiju Velike Onofrijeve fontane, nastala u vrijeme granatiranja Dubrovnika.

Pitanja za grupu:

1. Opisite šta vidite na fotografiji.
2. Da li znate koji je ovo objekat?
3. Koja je svrha vreća koje se vide na objektu? Po vašem mišljenju što se nalazi u njima?
4. Kakve emocije pobuđuje fotografija kod vas.

Velika Onofrijeva fontana

<https://media.tacdn.com/media/attractions-splice-spp-674x446/06/ee/92/ba.jpg>, pristupljeno 9. 12. 2021.

Grupa 3 - dobija fotografiju crkve Svetog Vlaha, nastale u vrijeme granatiranja Dubrovnika 6. 12. 1991. Na fotografiji se može vidjeti i simbol „plavog štita“, na prozoru crkve. Ovo je jedna od posljednjih fotografija Pava Urbana, koji je poginuo prilikom granatiranja. Fotografija je pronađena u njegovom fotoaparatu, nakon smrti.

Pitanja za grupu:

1. Opišite šta vidite na fotografiji.
2. Da li možete da prepostavite kada je fotografija nastala? Šta mislite, odakle dim?
3. Šta mislite, zašto je ulaz u crkvu pregrađen?
4. Obratite pažnju na prozor i simbol okačen na njemu. Opišite simbol i iznesite mišljenje šta on predstavlja.

Crkva Svetog Vlaha

<https://m.vecernji.hr/media/img/31/65/3022942971e68765077e.jpeg>, pristupljeno 9. 12. 2021.

Grupa 4 - dobija fotografiju Straduna nastalu nakon eksplozije granate 6. 12. 1991. Ovo je jedna od posljednjih fotografija Pava Urbana, koji je poginuo prilikom granatiranja. Fotografija je pronađena u njegovom fotoaparatu, nakon smrti.

Pitanja za grupu:

1. Opišite šta vidite na slici.
2. Analizom fotografije utvrđite trenutak kada je nastala fotografija
3. Kakve emocije pobuđuje slika kod vas?
4. Šta mislite, da li je fotograf bio u opasnosti?

Stradun – Pavo Urban

<https://scontent.ftgd21.fna.fbcdn.net/v/t39.308086/>, pristupljeno 9. 12. 2021.

Grupa 5 - dobija fotografiju fontane na Gundulićevoj poljani, nastalu u vrijeme granatiranja Dubrovnika.

Pitanja za grupu:

1. Opišite šta vidite na fotografiji...
2. Da li možete prepoznati uništeni kulturni spomenik? Koja je njegova funkcija?
3. Kakve emocije pobudjuje fotografija kod vas?

Fontana na Gundulićevoj poljani

<https://www.tportal.hr/media/thumbnail/900x540/1131567.jpeg?cropId=0>, pristupljeno 9. 12. 2021.

• Prilog br. 5

Nakon svakog izlaganja učenika/ca, nastavnik/ca će pokazati fotografije kako taj spomenik ili dio grada izgleda.

Grupa 1

Stradun i toranj franjevačkog samostana Male braće danas

<https://www.google.com/maps/>, pristupljeno 9. 12. 2021.

Grupa 2

Velika Onofrijeva fontana danas

<https://mapio.net/images-p/8913220.jpg>, pristupljeno 9. 12. 2021.

Grupa 3

Crkva sv Vlaha danas

<https://mojtv.hr/thumb.ashx?path=/images/2019-01/82ff5a5c-1a76-4923-89a3-27df91.jpg&w=491&h=250>, pristupljeno 9. 12. 2021.

Grupa 4

Stradun danas

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/25/Main_street-Dubrovnik-1.jpg, pristupljeno 9. 12. 2021.

Grupa 5

Fontana na Gundulicevoj poljani danas

<https://mapio.net/images-p/8913000.jpg>, pristupljeno 9. 12. 2021.

11

NASTAVNIK/CA	Vukadin Nišavić i Filip Kuzman	
NASTAVNA JEDINICA	Kulturocid na primjeru Starog mosta u Mostaru	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Jedan školski čas (45 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Istorija	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Crna Gora u Jugoslaviji i obnova nezavisnosti Crne Gore	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Obrazovni: Učenici će se upoznati sa univerzalnim značajem kulturne baštine. Usvojiće novo znanje o istoriji Starog mosta u Mostaru i njegovim značajem za multietnički Mostar. Steći će saznanje o rušenju mosta i njegovoj obnovi. • Vaspitni: Učenici/ce će razviti poštovanje prema kulturnoj baštini, ma gdje se nalazila i kome pripadala. Učenici će razviti empatiju i solidarnost. Funkcionalni: Učenici će razvijati kritičko mišljenje i pamćenje. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • definije pojam kulturocida kao i značaj i vrijednost kulturne baštine; • primjenjuje tolerantan odnos prema drugima i drugačijima; • vrednuje svijest o potrebi očuvanja kulturnih dobara, ma gdje se ona nalazila i kome god pripadala; • vrednuje potrebu suočavanja sa vlastitom prošlošću; • donosi sopstvene zaključke preko kritičke analize izvora iz perioda raspada SFRJ. 	
OBLICI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> • Frontalni, individualni • Dijaloška, monološka, demonstrativna, dokumentaciona 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> • Power point prezentacija, video materijal, materijal iz arhive Tribunala i Mehanizma, projektor, karta, udžbenik, laptop 	
LITERATURA	<ol style="list-style-type: none"> 1. Šerbo Rastoder, Dragutin Papović, Sait Šabotić, <i>Istorija za četvrti razred gimnazije</i>, Podgorica, 2009. 2. Milan Šćekić, Živko Andrijašević, Vanja Vuković, <i>Istorija udžbenik za četvrti razred gimnazije</i>, Podgorica, 2021. <p>https://www.icty.org – slučaj Prlić (pristupljeno 08.12.2021.)</p>	

KORELACIJA	<p><i>Filozofija</i> - kritički prosudi etičke primjere iz sopstvenog života, <i>Etika</i> - obrazloži moralne dileme na konkretnim primjerima, - prepozna i primjenjuje principe rješavanja moralnih dilema, - razlikuje pravno/legalno od moralnog <i>Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost</i> - objasni razliku između zbivanja u empirijskom svijetu i načina predstavljanja tih zbivanja u medijima (empirijska i medijska stvarnost); - kritički procijeni uticaj medijskih tekstova na doživljaj stvarnosti i oblikovanje identiteta različitih recipijenata;</p> <p><i>Geografija</i> - identificiše osnovne elemente demografskog razvoja, <i>Sociologija</i> - objasne pojmove etničkih zajednica i razumiju njihove razvojne istorijske, kulturno-ističke uslove i karakteristike</p>
-------------------	--

PLAN TOKA ČASA

FAZA/OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/sugestije
Uvodna aktivnost	<p><i>Na početku, nastavnik/ca objašnjava pojam „kulturna baština“ i motiviše učenike/ce da navedu neki primjer kulturne baštine (po mogućnosti iz njihovog kraja).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca postavlja pitanje: „Kako biste se osjećali da se ta kulturna baština ošteći/uništi djelovanjem ljudskog faktora?“</i></p> <p><i>Nastavnik/ca objašnjava učenicima/cama pojam „kulturocid“</i></p> <p><i>Nastavnik/ca uz pomoć geografske karte pokazuje geografski položaj Mostara i rijeke Neretve (Prilog br. 1).</i></p>	<p><i>Učenici/e navode i objašnjavaju svoje odgovore, zatim bilježe i upoređuju karakteristike kojima opravdavaju zašto su neki objekat svrstali u kulturnu baštinu;</i></p> <p><i>Učenici/e upoređuju, komentarišu i obrazlažu (različite) emocije koje su saopštili kao odgovor na postavljeno pitanje;</i></p> <p><i>Učenici/e iznose svoja zapažanje vezana za geografski (strateški) položaj Mostara;</i></p>	
Glavni dio časa	<p><i>Nastavnik/ca izlaže kratki istorijat Mostara, pokazuje fotografiju Starog mosta, govori o nastanku imena Mostar i o gradnji kamenog mosta kao i prvim skokovima (Prilog br. 2).</i></p> <p><i>Nastavnik/ca inspiriše učenika/cu da iznese svoje razmišljanje o mostu kao simbolu.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca govori o značaju mosta za multinacionalni i multikonfesionalni Mostar.</i></p>	<p><i>Učenici/e saznaju o izgradnji mosta i skokovima; izrađuju lenu vremena;</i></p>	

Završni dio časa	<p><i>Nastavnik/ca kratko govori o događajima tokom 1992. i podjeli grada na hrvatski i muslimanski dio. Prikazuje snimak granatiranja i rušenja Starog mosta (8. i 9. novembar 1993.) u trajanju od 2 minuta. (Prilog br. 3)</i></p> <p><i>Nastavnik/ca čita dio iz sažetaka presude iz Haga „Prlić i drugi“ koji se tiče Starog mosta i da li je most legitimni cilj. (Prilog br. 4) Nastavnik/ca sa učenicima/cama preispituje da li kulturna baština može biti “legitimni vojni cilj”.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca prikazuje učenicima/cama dva materijala: transkript sa suđenja generalu Praljku (uz napomenu da je Praljak porijeklom iz tog kraja) za rušenje Starog mosta i video snimak u kojem general Praljak komentariše rušenje Starog mosta. (Iz transkripta se vidi da je štitio most 1992. kada se našao u opasnosti zbog napada JNA i VRS, ali u snimku od desetak sekundi koji je nastao 1999. se vidi da Praljak opravdava rušenje mosta uz riječi „da nema neku kulturnu vrijednost“ (Prilog br. 5, A i B)</i></p> <p><i>Nastavnik/ca sa učenicima/cama komentariše dvostrukе standardne prisutne kod generala.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca govori o obnovi Starog mosta, kao i o današnjem izvođenju skokova s mosta.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca govori o nematerijalnoj strani kulturnog dobra i njegovoj simboličkoj snazi.</i></p>	<p><i>Učenici/e zapisuju, postavljaju pitanja i iznose svoje mišljenje o tome šta sve most može simbolizovati;</i></p> <p><i>Učenici/e komentarišu sa nastavnikom/com pojam „legitimni vojni cilj“ i iznose svoje mišljenje o kulturnoj baštini kao legitimnom vojnom cilju;</i></p> <p><i>Učenici/e komentarišu različite iskaze generala Praljka. Navode moguće razloge njegove promjene mišljenja;</i></p>	<p><i>Učenici/e postavljaju pitanja ukoliko im je nešto bilo nejasno;</i></p>
-------------------------	---	---	---

	<p>(lako se nešto materijalno uništi, on će nastaviti da živi kao simbol. Most kao simbol je stajao i kada je bio srušen).</p> <p>Nastavnik/ca pušta pjesmu „Stari“ ili njen dio. (Prilog br. 6), i komentariše sa učenicima/cama pjesmu.</p> <p>Domaći zadatak: napisati esej: „Kulturno dobro u mom kraju“</p>	<p>Učenici/e govore o emocijama koje je probudila u njima pjesma „Stari“.</p>	
--	--	---	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Postignuća se mogu pratiti na osnovu aktivnosti učenika/ca i njihovih odgovora na času, kao i procjenjivanjem prepoznavanja značaja i vrijednosti kulturne baštine na drugim primjerima u eseju.

PRILOZI

• Prilog br. 1

Karta Bosne i Hercegovine sa označenom Hercegovinom i slivom rijeke Neretve

http://2.bp.blogspot.com/q_reZcKiDM/Tc5CPtAbOKI/AAAAAAAABTU/OtluyWmEYZo/s1600/Sliv_Neretve.gif

• Prilog br. 2

Stari most u Mostaru

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a2/Stari_Most22.jpg/1200px-Stari_Most22.jpg

• Prilog br. 3

Snimak rušenja Starog mosta

<https://www.youtube.com/watch?v=y8f5S7ZqiBk>

• Prilog br. 4

Pretresno vijeće je na temelju tih konstatacija dalje zaključilo da su snage HVO-a razaranjem Starog mosta počinile progon i protivpravno terorisanje civilnog stanovništva. Na žalbenom pretresu, Žalbeno vijeće je zatražilo podneske o tome kako bi se greška u zaključku o bezobzirnom razaranju odrazila na ova dva druga krivična djela. S obzirom na

konstataciju Pretresnog vijeća da je HVO-u bilo u vojnom interesu da razori Stari most i da je on predstavljaо vojnu metu, Žalbeno vijeće zaključuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da su snage HVO-a prilikom razaranja Starog mosta imale konkretnu namjeru diskriminacije ili konkretnu namjeru da provode teror. Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudske Pocara, poništava zaključke Pretresnog vijeća prema kojima je razaranje Starog mosta predstavljalo progon i protivpravno terorisanje civila, i oslobađa žalioce na strani odbrane krivice za ta krivična djela u vezi sa Starim mostom. Žalbeno vijeće takođe smatra da ovi zaključci iziskuju poništavanje daljnog zaključka Pretresnog vijeća da je Prlić znao za zločine koje su snage HVO-a počinile prilikom razaranja Starog mosta i da je doprinio udruženom zločinačkom poduhvatu time što je to kriminalno razaranje nastojao minimizirati ili negirati.

Sažetak presude resude Haškog suda u slučaju Prlić i dr. (IT-04-74)

Sažetak presude Žalbenog vijeća u predmetu Prlić i drugi, Haag, 29. novembar 2017, str. 5-6. Dokument je dostupan na: <https://www.icty.org/bcs/case/prlic>

• Prilog br. 5

327. To arrive at the truth of the Old Bridge collapse, the Trial Chamber must examine other parties.
328. Although the Prosecution refuses to address the issue, the Praljak Defence respectfully submits that it is uncontroversial that in the spring of 1992, JNA artillery and explosives destroyed the post office in Mostar, the main switchboard, and all of the bridges in and around Mostar, excepting the Old Bridge.⁴⁵² The Old Bridge was not destroyed, but was extensively damaged.⁴⁵³
329. In June 1992, the HVO, with ABiH/TO units helping, set up a guard around the Old Bridge.⁴⁵⁴ The JNA was no more than 150 to 200 meters away.⁴⁵⁵ On the night of 15 June 1992, Slobodan Praljak ordered the Old Bridge to be protected.⁴⁵⁶ Under Slobodan Praljak's command, the HVO built a thick protection around the Old Bridge with seven centimeters thick planks, brought by several lorries.⁴⁵⁷ This was necessary to absorb the mortal shells from inflicting further damage, given the extensive damage already present.⁴⁵⁸
330. The JNA continued to shell Mostar after 9 May 1993.⁴⁵⁹
331. By 24 June 1993, the Old Bridge was already heavily damaged, possibly on an ongoing basis due to water leaking on the bridge foundation from a broken water pipe.⁴⁶⁰

⁴⁴⁸ [REDACTED]

⁴⁴⁹ [REDACTED]

⁴⁵⁰ [REDACTED]

⁴⁵¹ [REDACTED]

A – Praljak učestvuje u odbrani Starog mosta

Slobodan Praljak's Redacted Final Trial Brief, Haag, 31. March 2011, str. 109. Dokument je dostupan na:
<https://www.icty.org/bcs/case/prlic>

B – Praljak opravdava rušenje mosta

https://www.youtube.com/watch?v=wVkpZK_Obe4

• Prilog br. 6

Pjesma „Stari“ u izvođenju Zlatana Fazlića Fazla, Mladena Voičića Tife, Kemala Montena, Mo Selection, Emira Balića.

<https://www.youtube.com/watch?v=j7TfqsbljM>

12

NASTAVNIK/CA	Miloš Mrvaljević	
NASTAVNA JEDINICA	Sportom protiv nacionalizma	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Jedan školski čas (45 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Istorijska	RAZRED IX
NASTAVNA TEMA	Rat 90ih u bivšoj Jugoslaviji	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Upoznati se sa konkretnim ratnim ideologijama u ratu 90ih i njihovim posljedicama na poznate sportske ličnosti; • Prepoznati retrogradnost ratnih ideologija; • Saznati o najvažnijim događajima iz života poznatih sportista u ratnim dešavanjima 90ih. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • navede hronologiju ratnih dešavanja u bivšoj Jugoslaviji; • definije pojam nacionalizma; • opiše međuzavisnost raspada SFRJ i ratnih ideologija; • objasni uticaj propagande u navedenim događajima; • upoređuje sličnosti i razlike na primjerima velikih sportskih ličnosti; • vrednuje značaj antiratne propagande poznatih sportista. 	
OBЛИCI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> • Individualni, frontalni, rad u grupama; • Brainstorming, monolog, dijalog, tekst metoda, rad na ilustrovanom materijalu, demonstracija, kritičko mišljenje. 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> • udžbenik, ilustrovani i video materijal za ličnosti sportista Mate Parlova i Marijana Beneša, video materijal za pjesmu „Samo da rata ne bude“ 	
LITERATURA	<p>„Bio jednom jedan šampion“, dokumentarni film o Marijanu Benešu, dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=LOCfPXS_76U „Kralj ringa“, dokumentarni film o Mate Parlovu, dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=t2gbqVMt5Z4 „Samo da rata ne bude“, dostupno na: https://youtu.be/gUaEiBfHz8 Enciklopedija leksikografskog zavoda, Jugoslovenski leksikografski zavod Zagreb 1972, III tom (str. 118) Enciklopedija leksikografskog zavoda, Jugoslovenski leksikografski zavod Zagreb 1972, IV tom (str. 456)</p>	

KORELACIJA	<i>Istraživanje humanitarnog prava – da analiziraju Ženevsku konvenciju i položaj izbjeglica u ratu; Geografija – da pokažu jugoistočnu Evropu; Zdravi stilovi života – da objasne pojam zdravog (sportskog) životnog stila.</i>		
PLAN TOKA ČASA			
FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost (4-5 min)	<p><i>Na početku, nastavnik/ca pitanjima navodi učenike/ce na temu ratne ideologije i propagande, kao i ključno pitanje ratne ideologije i nacionalizma.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca objašnjava pojam ratne ideologije.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca objašnjava simboliku podignute ruke sportista.</i></p>	<p><i>Brainstorming i dijalog na temu definicije ideologije u ratu i propagande u ratu;</i></p> <p><i>Učenici/e utvrđuju i opisuju činjenice vezane za nacionalističke ideologije u ratu kroz ličnosti velikih sportista;</i></p> <p><i>Izučavaju slike sportista uz objašnjenja da simbolično podignute ruke proslavljaju velike pobjede;</i></p>	<p>Tokom cijelog vremena trajanja časa nastavnik/ca:</p> <p>Objašnjava eventualne nepoznate riječi vezane za nastavnu temu;</p> <p>Utiče na razvoj kulture dijaloga;</p>
Glavni dio časa (29-30 min)	<p><i>Nastavnik/ca dijeli učenike/ce u četiri grupe koje dobijaju jasne zadatke.</i></p> <p><i>Dijeli ilustrovani materijal</i></p> <p>Zadatak 1 <i>Život, sportska karijera i popularnost Mate Parlova i Marijana Beneša prije rata u SFRJ. Kroz sportsku biografiju daju odgovore na pitanja:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> <i>1. Uporedite sportske karijere boksera</i> <i>2. Kako biste opisali popularnost sportista u bivšoj Jugoslaviji?</i> <p>Zadatak 2 <i>Odbijanje Mate Parlova da bude nacionalista – „Ja sam kosmopolita“, odbijanje Marijana Beneša da bude nacionalista – „Ja sam Jugosloven“, i njihova ratna patnja.</i></p>	<p><i>Učenici/e opisuju i objašnjavaju činjenice vezane za svoju grupu kroz ilustrovani materijal i izvore za život i popularnost velikih sportista u SFRJ i njihov život u ratu;</i></p> <p><i>Učenici/e prave korelaciju među grupama (sličnosti i razlike u životu velikih sportista SFRJ);</i></p> <p><i>Učenici/e upoređuju njihove karijere u mirnodopskim uslovima kroz ilustrovani materijal koji dobijaju na času;</i></p>	<p>Razvija empatiju i saosjećanja kod učenika/ca na primjerima svjetski poznatih sportista iz SFRJ;</p> <p>Inicira dijalog na temu „stradanja“ sportista tokom rata;</p> <p>Tokom časa nastavnik/ca čita učenicima/cama izjave dvojice sportista o „nacionalizmu“;</p> <p>Navodi učenike/ce na analizu života sportista poslije rata koji su zaboravljeni od strane društva;</p>

<p>Završni dio časa (9-10 min)</p>	<p>1. Navode najznačajnije događaje u životu sportista u toku rata i njihovu patnju 2. U kojoj su mjeri politička dešavanja i nacionalizam uticali na to?</p> <p>Zadatak 3 Opisuju pad u zaborav velikih sportista nakon rata.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Objasniti zbog čega su veliki sportisti imali neprijatne životne situacije i zašto su zaboravljeni od društva nakon rata? 2. Da li su sportisti žrtve političkih ideologija? <p>Zadatak 4 Par učenika/ca u komunikaciji sa drugim učenicima/cama iz grupe iznosi najvažnije detalje o „stradanju“ i „žrtvama“ velikih sportista. Nastavnik/ca koordinira radom grupa i podstiče korelaciju među grupama.</p> <p>Nastavnik/ca postavlja završna pitanja i navodi na zaključke. Zatim, zadaje domaći zadatak da učenici/ce shodno interesovanjima pregledaju dokumentarne filmove o bokserima, kao i da svaki od učenika/ca napiše po tri karakteristike za jednog od boksera prije rata u toku rata i poslije rata. Čas se završava pjesmom „Samo da rata ne bude“ koja treba da pošalje poruku o štetnosti rata i ratnih ideologija.</p>	<p>Učenici/e analiziraju i upoređuju događaje vezane za sportiste u toku rata, žrtve koje su podnosiли zbog retrogradne ideologije; Dobijaju materijal vezan za život sportista tokom rata;</p> <p>Kroz ilustrovani materijal, učenici/e govore o životu sportista nakon rata i njihovom padu u zaborav u društvu;</p>	<p>Više puta tokom časa navodi učenicima „žrtve“ koje su sportisti podnijeli tokom sportske karijere (povrede i sl.) i njihove rodoljubive gestove, da bi u ratu sve to bilo zaboravljeno zbog ratnih ideologija.</p>
---	---	--	---

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Formativno praćenje: razumije uputstva, umije pronaći podatke i činjenice, organizuje, pravi koncept i analogiju, upoređuje i analizira činjenice na osnovu kojih donosi zaključke o ratnim nacionalističkim ideologijama i „stradanjima“ običnih ali i svjetski poznatih ličnosti u ratnim uslovima;
Sumativno ocjenjivanje: u skladu sa jasno gradiranim ishodima ocjenjuje učenike.

PRILOZI

I grupa

Parlov biografija

Mate Parlov slavni je hrvatski bokser koji je u karijeri osvojio sva moguća najsjajnija odličja, jedini koji je najveće dosege vezao u amaterskom i profesionalnom boksu. Olimpijski, svjetski i dvostruki evropski amaterski prvak u poluteškoj kategoriji te evropski i svjetski profesionalni prvak, čime je bio prvi bokser iz socijalističkih zemalja koji je osvojio profesionalnu svjetsku titulu. Uz to je na Olimpijskim igrama 1984. godine u Los Angelesu, gdje je predvodio reprezentaciju kao selektor, postigao najbolje rezultate jugoslovenskog sporta, njegovi bokseri vratili su se sa zlatom, srebrom i dvije bronze.

Mate Parlov već za života postao je, uz Arenu i Uljanik, simbol Pule, a proglašen je i najboljim hrvatskim sportistom 20. vijeka.

U amaterskoj karijeri imao je ukupno 310 mečeva uz samo 13 poraza. Tokom svoje amaterske karijere, Parlov je bio osam puta prvak Jugoslavije u poluteškoj kategoriji, pet puta prvak Balkana, dvaput prvak Evrope, te svjetski amaterski prvak na prvom svjetskom prvenstvu održanom 1974. godine u Havani. Osvojio je dva puta nagradu Zlatne rukavice. Učestvovao je na Olimpijskim igrama u Münchenu 1972. gdje je osvojio zlatno odličje u poluteškoj kategoriji. Kao profesionalac Parlov je imao 29 borbi: 24 pobjede, 3 poraza i 2 neriješene borbe. U profesionalnoj karijeri osvojio je 1976. godine naslov evropskog prvaka u poluteškoj kategoriji i naslov svjetskog prvaka u poluteškoj kategoriji po WBC-u 1978. godine.

Njegov posljednji dodir s boksom bio je na Olimpijskim igrama 1984. godine gdje je imao ulogu jugoslovenskog selektora. Na tim su olimpijskim igrama jugoslovenski bokseri postigli svoje najbolje rezultate ikada: jedno zlato, jedno srebro i dvije bronce.

Beneš biografija

Rođen je u Beogradu 1951. godine, majka Marija Vukić bila je Ličanka, a otac Josip vojvođanski Hrvat. Oboje su bili prosvjetni radnici, otac je bio nastavnik muzičkog, pa je strast prenio na trećeg od trojice sinova, Marijana. On je bio odličan matematičar, a zbog roditelja je završio nižu muzičku školu na flauti i klavir. Srednju je napustio nakon prve godine zbog boksa. Imao je sestru Ljiljanu, a dvojica starije braće, Ante i Josip, trenirali su boks. Počeli su ga zadirkivati vršnjaci da je djevojčica, pa je s braćom krenuo na treninge. Porodica je tada već živjela u Tuzli. Kada je kao 10-godišnjak na treningu nokautirao 18-godišnjeg mladića, skrenuo je pažnju na sebe.

Marijan Beneš u amaterskoj karijeri imao je 299 borbi od čega je dobio čak 272. U profesionalnoj karijeri od 56 mečeva dobio je 50. Uz Matu Parlova najbolji je bokser bivše države svih vremena. Osvojio je sve moguće titule u BiH te bivšoj Jugoslaviji, kao i naslov evropskog prvaka koji je uspešno branio četiri puta. Nakon osvajanja zlatne medalje na Evropskom prvenstvu u boksu 1973. u Beogradu, prešao je u profesionalce i 1979. osvojio titulu evropskog prvaka u verziji Evropske bokserske unije u lakoj veler kategoriji.

Marijan Beneš se povukao 1983. godine iz boksa zbog teške povrede oka. Tokom bokserske karijere je 26 puta lomio kosti šake.

II grupa

Parlov o nacionalizmu

"Kako ja mogu biti nacionalista ako sam svjetski prvak? Mnogi to ne razumiju. Nisu bili ni prvaci države, a često ni sami sebe nisu uspjeli da pobijede. Svi se divio mojim rezultatima i svi su me svuda prihvatali kao svoga, bijeli i crni, svejedno. Upoznao sam svijet i mogu biti samo kosmopolita. Tako ja gledam i na sport i na život".

Beneš o nacionalizmu

Pitali su ga jednom prilikom da li je Bosanac ili i dalje Jugosloven. Rekao je "ono što sam uvijek bio - mali Titov pionir".

Otac mu je bio Hrvat, majka Srpskinja, pa je o sebi govorio da „nije ni Srbin, ni Hrvat, ni Musliman”.

„Ja sam i Srbin i Hrvat i Musliman. Neopredjeljen sam. Pacifista, čovjekoljubac. U ringu sam bio borac, ali nikada nikome nisam želeo zlo. Tako ni u ratu”, izjavio je u intervjuu za Nacional.

Kada je otisao iz Bosne, neko vreme je živio u Zagrebu i Medulinu, a u Banjaluku se vratio 1996. godine. U ratu u BiH 1992. ubijen mu je brat.

Prema njegovim riječima, iz Banjaluke nije otisao već su ga „otjerali gadovi i srpski i hrvatski”.

„Bilo je važno da si Srbin. Ako nisi, onda nisi dobrodošao. Ja sve 'velike Srbe' i 'velike Hrvate' nazivam fašistima”.

Pošten čovjek se kune jednom za jednu stvar. Bio sam i ostao pošten. Zakleo sam se Titu da će čuvati bratstvo i jedinstvo, a šta sam mislio u to vrijeme mislim i danas - govorio je Beneš.

III grupa

Parlov nakon boksa i rata

Nakon završetka svoje aktivne bokserske karijere živio je u Fažani pokraj Pule, daleko od sporta i javnog života. Vodio je vlastiti kafić "Mate" u Puli. U martu 2008. godine dijagnostikovan mu je rak pluća. Preminuo je četiri mjeseca kasnije, 29. jula 2008. godine. Mate Parlov sahranjen je 31. srpnja 2008. godine na Gradskom groblju u Puli. Po opštoj procjeni Parlov je bio najbolji hrvatski i jugoslovenski bokser svih vremena.

Beneš nakon boksa i rata: „Tu sam, radim ono što najbolje znam, učim mlade Rome boksu”, izjavio je za [Dobje vele 2009. godine](#). „Nisu me primili za trenera u BK 'Slavija', moj nekadašnji klub, jer tamo postoje Srbi i veliki Srbi, Hrvati i veliki Hrvati, a ja nisam ni jedno ni drugo”.

Prema njegovim riječima, iz Banjaluke nije otisao već su ga „otjerali gadovi i srpski i hrvatski”. Nakon rata živio je u veoma lošim uslovima, a najviše mu je finansijski pomagala sestra Ljiljana. „Nedavno mi je izašla i prva knjiga, u njoj ima nekoliko mojih biografskih pjesama i tu sam knjigu posvetio sestri, a vezana je za sport”.

„Hteo sam preko pjesama djeci približiti sport, jer je sport najbolji odgojitelj. U duši sam sportista. Ali znam kako izgleda i druga strana medalje.

Jedna strana je od zlata, a druga od govana”, izjavio je Beneš za „Nacional”. Jedno vrijeme je u Banjaluci imao kafić u kojem se, kako kaže, tukao po pet puta dnevno. „Ljudi su dolazili iz cijele zemlje da bi se sa mnjom potukli. Jednog dana sam se tukao 15 puta.

Ipak, na pitanje da li je boks plemenita vještina, u jednom intervjuu je izjavio: „Boks nikada nije bio plemenita vještina. Ljudi mnogo grijše kada govore o boksu kao plemenitoj vještini. Mnogi kao ja nose posledice od boksa. Izgubio sam jedno oko, vidite da teško govorim. Boks je samo biznis u kojem mnogi uzmu pare, a bokserima najčešće padnu samo mrvice“.

Život i sportska karijera Mate Parlova: <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/region/intervju-mate-parlov-ne-mogu-bitи-nationalista-ja-sam-svjetski-prvak-477613> pristupljeno 8.12.2021.

Mate Perlov o naconalizmu: <https://www.facebook.com/SerbianProfessionalBoxingFederation.Official/photos/legenda-jugoslovenskog-boksa-mate-parlov/491048710928557/>, pristupljeno 8.12.2021.

Život i sportska karijera Marijana Beneša: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:747644-PROCITAJTE-JEDAN-OD-POSLEDNjIH-INTERVJUA-MARIJANA-BENESA-Zivot-me-nije-nokautirao>, pristupljeno 8.12.2021.

Marijan Beneš o nacionalizmu - <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-45408842>, pristupljeno 8.12.2021.

Mate Parlov – („Kralj ringa“) - <https://www.youtube.com/watch?v=t2gbqVMt5Z4>, pristupljeno 08.12.2021.

Ju-go-sla-vija – Ju-go-sla-vija

Marijan Beneš – („Bio jednom jedan šampion“)

https://www.youtube.com/watch?v=IOCfPXS_76U (37:40 – 38:10)

„Samo da rata ne bude“

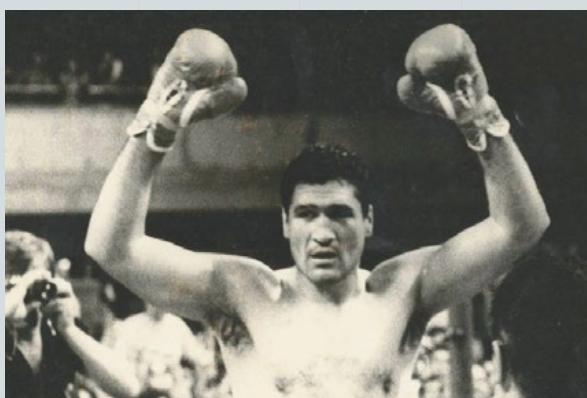

Foto: Mate Parlov (1948 - 2008)

Preuzeto sa: <https://www.glasistre.hr/pula/nadanasnji-dan-2008-umro-mate-parlov-736853>, pristupljeno 8.12.2021.

Foto: Marijan Beneš (1951 - 2018)

Preuzeto sa: <https://sport.blic.rs/ostali-sportovi/borilacki-sportovi/marian-benes-zivotna-prica/4bvwbzg>, pristupljeno 8.12.2021.

Ideologija (od grčkog ideja i logos) je nauka o idejama, dok se termin kojim se označava obuhvatni sklop ideja koje uključuju način na koji pojedinac ili grupa gledaju na svijet, te ciljeve, očekivanje i aktivnosti. Uglavnom se upotrebljava za političke ideologije.

"Nacionalizam je ideologija koja u prvi red ističe naciju kao cjelinu i njene interese nasuprot drugim nacijama. Kasnije se ispoljava kao kult sopstvene nacije koga karakteriše šovinistički odnos i raspirivanje mržnje prema drugim nacijama, kroz megalomanske i netolerantne zahtjeve, a svoj najviši domet ispoljava kroz genocid i fizičko istrebljenje drugih naroda.“

13

NASTAVNIK/CA	Ana Vukosavović Ćetković i Milosava Mrdak-Mitrović	
NASTAVNA JEDINICA	Zloupotreba medija i propaganda u sukobima 90ih	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Dva školska časa (90 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Sociologija	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Politika i ideologija (nastavna jedinica se realizuje u okviru slobodnog dijela OVI2)	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Jačati svijest i razvijati dijalog o zajedničkoj prošlosti u cilju ostvarivanja pomirenja; • Osnaživati razumijevanje zloupotrebe medija i štetnog uticaja propagande 90ih i danas. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • objasni pozadinu i uzroke raspada Jugoslavije; • identificuje značenje propagande; • demonstrira primjere zloupotrebe medijskog izvještavanja 90ih; • analizira štetno dejstvo propagande; • kritički zaključuje o štetnom dejstvu propagande u aktuelnom društvenom ambijentu Crne Gore. 	
OBLOCI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> • Brainstorming, diskusija; • Tekst, timski rad. 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> • kompjuter, platno i projektor (ili televizor), PowerPoint prezentacija, Internet, Mentimeter aplikacija, tekst (preuzet sa sajta Tribunalala) 	
LITERATURA	<p>Z.Kotri, M.Dragićević, Udžbenik za Sociologiju za gimnaziju, ZUNS, Podgorica, 2013.</p> <p>Politička propaganda i projekt "Svi Srbi u jednoj državi": posledice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe, na zahtev Tužilaštva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, izveštaj sastavio Renaud de La Brosse, redovni profesor na Univerzitetu Reims Champagne-Ardenne (Francuska), dostupno na: https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm</p> <p>Reči i nedela, pozivanje ili podsticanje na zločine u medijima u Srbiji 1991-1992, Centar za tranzicione procese, Beograd, 2011.</p>	
KORELACIJA	<p><i>Istorija</i> – moći će da objasne položaj Crne Gore u SRJ i državnoj zajednici SCG, kao i značaj obnove nezavisne Crne Gore, ali i da analiziraju novinske tekstove dnevne štampe republika i pokrajina u godinama raspada Jugoslavije i objasne propagandu;</p> <p><i>Pojedinac u grupi</i> – moći će da kritički ocijeni uticaj propagande na donošenje odluka i ponašanje pojedinaca, analiziraju karakteristike propagandne poruke i njene efekte, preporuče mehanizme za suzbijanje uticaja propagande.</p>	

PLAN TOKA ČASA

FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost	<p><i>Na početku, nastavnik/ca postavlja pitanja vezana za raspad Jugoslavije, pitanja koja se tiču pozadine i uzroka, poput:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> <i>1. Da li znate koji su uzroci raspada Jugoslavije?</i> <i>2. Šta mislite, kakva je bila ekonomski i politički situacija u Jugoslaviji nakon smrti Josipa Broza Tita?</i> <p><i>Nastavnik/ca dopunjava odgovore učenika/ca i po potrebi daje dodatna objašnjenja.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca podstiče učenike/ce da navedu sukobe na teritoriji Jugoslavije 90ih.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca informiše učenike/ce o broju stradalih, raseljenih i izbjeglih ljudi, kao i devastaciji materijalnih i kulturnih dobara od neprocjenjivoog značaja.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca poziva učenike/ce da preko telefona pristupe aplikaciji Mentimetar (Prilog br. 1) gdje će upisati svoje asocijacije na pojam propaganda. Nakon toga slijedi zajedničko definisanje pojma.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca pita učenike/ce da li primjećuju simboliku u upotrebi boja u Prilogu br. 2</i></p>	<p><i>Učenici/e odgovaraju na pitanja vezana za raspad Jugoslavije, povezuju tadašnju situaciju sa globalnim krahom komunističke (socijalističke) ideologije;</i></p> <p><i>Učenici/e prepoznaju neke od karakteristika ekonomski i političke krize u Jugoslaviji nakon smrti Josipa Broza Tita, kao što su spoljni dug, rast etničke i vjerske netrpeljivosti, aspiraciju pojedinih republika za potpunom autonomijom;</i></p> <p><i>Učenici/e navode sukobe na teritoriji bivše Jugoslavije;</i></p> <p><i>Učenici/e upisuju sve što ih asocira na propagandu i potom zajedno komentarišu i definišu pojam propagande;</i></p> <p><i>Učenici/e uočavaju simboliku boja u datom prilogu (povezuju sa nacističkim simbolom) i prave korelaciju sa</i></p>	<p>U okvir uvodne aktivnosti, uz pomoć Mentimetra od učenika/ca se očekuje da pomenu i govor mržnje, medijsku manipulaciju, huškanje, iznošenja neistina, demonizaciju neprijatelja, viktimizaciju sopstvenog naroda, prikrivanje istine.</p> <p>Ovdje izazov može biti spor Internet ili nedostatak Interneta.</p>

	<p><i>Nastavnik/ca podstiče diskusiju o propagandi u bivšoj Jugoslaviji ističući značaj ratno hušačke demagogije od strane političkih elita.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca pušta kratak video u kojem se prikazuje neobjektivno izvještavanje o sukobu koji se dogodio u Vukovaru (dnevnik HRT-a i RTS-a), nakon čega podstiče diskusiju (Prilog br. 3).</i></p> <p><i>Nakon kratke diskusije, nastavnik/ca ističe značaj slobode govora, ali upozorava na situacije kada to može preći u propagandu i govor mržnje.</i></p>	<p><i>istorijom prisjećajući se štetnog dejstva propagande u nacističkoj Njemačkoj;</i> <i>Učenici/e diskutuju o ulozi propagande i zloupotrebi medija u propagandnom ratu, ističu da mediji manipulišu, ali da se i medijima manipuliše;</i></p> <p><i>Nakon odgledanog videa učenici/e komentarišu šta se postiže ovakvim izvještavanjem, diskutuju o tome da li se to može smatrati slobodom govora ili zloupotrebot medija i propagandom;</i></p>	
Glavni dio časa	<p><i>Nastavnik/ca dijeli učenike/ce u timove (4 puta od 4 do 6 učenika/ca ovisno od broja učenika/ca u odjeljenju) i daje im štampani materijal (Prilog br. 4). Svakom timu dodjeljuje konkretan zadatak.</i></p> <p><i>Dok učenici/e rade u timu nastavnik/ca obilazi timove, usmjerava učenike/e i podstiče aktivnu participaciju svih članova tima.</i></p>	<p><i>Učenici/e u timovima dobijaju štampani materijal i konkretan zadatak;</i></p> <p><i>Prva grupa čita segment „Osnovni principi svake propagande“, sa zadatkom da prepoznaju ove principe u aktuelnom društveno-političkom momentu;</i></p> <p><i>Druga grupa čita segment „Mediji kao glavno oruđe propagande“, korišćenje medija kao oružja u pravom smislu i ima zadatak da napravi korelaciju sa savremenim online medijima i njihovom propagandnom ulogom.</i></p> <p><i>Treća grupa čita segment „Odgovornost intelektualaca“ i</i></p>	<p><i>U glavnom dijelu časa, naročito kod timskog rada i zadatka koji objedinjuje 90-e i sadašnji momenat, postoji mogućnost da se povede neka dnevno-politička tema neprimjerena času, kao i da učenici/e uđu u konflikt, pa je neophodno kontinuirano moderirati i usmjeravati učenike/ce da ne bi došlo do neželjenih situacija.</i></p>

	<p>Završni dio časa</p> <p><i>U ovom dijelu časa nastavnik/ca moderira, dok učenici/e komentarišu rad timova, postavljaju pitanja jedni drugima i na njih odgovaraju.</i></p>	<p><i>odgovara na pitanje da li intelektualci trebaju da budu društveno angažovani pojedinci.</i></p> <p><i>Četvrta grupa čita segment „Napad na medije“ i odgovara na pitanje da li su mediji i novinari/ke danas na udaru, i navode primjere napada na medije i novinare/ke u Crnoj Gori i regionu.</i></p> <p><i>Nakon desetak minuta zajedničkog rada predstavnici/e timova demonstriraju rezultate rada ostatku odjeljenja.</i></p>	<p><i>Za ovu aktivnost učenici/e mogu koristiti internet kako bi došli do određenih informacija.</i></p>
--	--	--	--

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Formativno: vrednovati aktivnost učenika/ca na času, učešće u diskusiji i doprinos timskom radu;

Sumativno: vrednovati umijeće kritičkog promišljanja i sposobnost povezivanja sa ranije usvojenim znanjima.

PRILOZI

- Prilog br. 1

The slide features a central title 'Na šta te asocira pojam PROPAGANDA?' in large, bold, black letters. Below the title is a cloud of words associated with propaganda, color-coded into three groups: red (top left), blue (top right), and green (bottom). The red group includes: popularna kultura, netolerancija, nadzor, manipulacija, dezinformacija, nacionalizam, kontrola ljudi dnevnik, priskrivanje stvari, društvene mapse, izdajateljstvo, štampa, novinarstvo, i politika. The blue group includes: istorija, gobeš, televizija, manipulacija, vježbi, odšteti, plasirati termen, prenos, i komunikacija. The green group includes: manipulacija negativne efekte, zloupotreba medija, sukobi, politika, rat, demagogija, stereotipi, konflikti, i demokratija. At the bottom of the slide is a painting of Uncle Sam pointing directly at the viewer with the iconic 'I Want You' recruitment poster. A red banner across the bottom reads 'What Is Propaganda?'. In the top right corner, there is a small Mentimeter logo.

• Prilog br. 2

PROPAGANDA

• Prilog br. 3

Video korišćen u radionici preuzet je sa YouTube-a, izvorno korišćen u ovom vidu u dokumentarnom filmu *The weight of chains*
<https://www.youtube.com/watch?v=ArRKfvP1i8>

• Prilog br. 4

Za rad u timu korišćen je tekst *Politička propaganda* i projekt “Svi Srbi u jednoj državi”: posledice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe, dostupan na sajtu Haškog tribunala:
https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm

GRUPA I

Osnovni principi svake propagande

18. Dakako, istorija političke propagande beleži izvestan broj osnovnih tehnika, koje ćemo u kombinovanom obliku naći i u štampi, na radiju, televiziji, vizuelnom materijalu, kinematografiji i predstavama u bivšoj Jugoslaviji.

Simplifikacija

19. Prvi osnovni princip jeste simplifikacija. To znači da je, kako bi javnost zasigurno upamtila ono što propagandista želi da ona upamtiti, efikasnije objaviti jednu kratku i sažetu poruku koja rezimira ili po potrebi karikira određeni program, politiku ili ideju. Takva poruka - shodno principu reklame - prenosi se raznim kratkim i upečatljivim formulacijama: "krilaticom" - kakvim su se služili i vojskovode da bi mobilisali vojsku oko svojih naređenja - a koja je sažeta formulacija cilja koji treba postići i ima vrednost zajedničkog zadatka svih članova neke stranke, grupe ili zajednice...; "sloganom" koji je pak sličniji ratnom poklicu i ima mnogo ostrašćeniji sadržaj (više računa na mržnju, egzaltaciju i sl.); ili simbolom (slika, crtež, melodija...) koji za datu društvenu grupu (zajednicu, nacionalnost, narod) ima magijsku ili mističnu evokativnu vrednost. U osnovi, potrebno je da se pronađu kratke i lako razumljive formule kojima može da se sažme određeni politički program ili doktrina i koje će masa lako moći da upamtiti.

20. Ovo pravilo simplifikacije važi tim više kada protivnik ili neprijatelj treba da se stigmatizuje tako što će mu se prišti što pežorativniji atributi. Na primer, odredivši kao cilj da se u očima svog naroda ili svoje zajednice satanizuju neprijateljski borci, nastojaće da se ocrni i obezvredi celokupna društvena zajednica neprijatelja. U tom smislu, propaganda ne voli nijanse, uvek je sklonija krupnim potezima da bi bila upečatljivija.

21. Često se do krajnosti sažeto, u vidu parole, izriču nedače sa kojima se vlast suočava i krivicu za koje nastoji pripisati brojnim protivnicima. Tada se poseže za teorijom zavere, metodom vrlo pogodnim da se svi neprijatelji bez obzira na boju strpaju u isti džak - na sliku i priliku Hitlerove propagande koja je insistirala na navodnoj zaveri "demokrata", "plutokrata" i "boljevika" protiv Evrope...

Projektovanje sopstvenih nedostataka na druge

22. Drugi, vrlo često primenjivani princip počiva na projekciji vlastitih nedostataka na neprijatelje, ili na pripisivanju neprijatelju želje da učini ono što se sâmi spremamo činiti. U tom registru klasičan je primer videti kako se neki od najratobornijih režima krunu da ne žele rat i da je za rat zapravo kriva suprotna strana. Ta obmanjivačka logika završava tako da se pred sopstvenim javnim mnenjem napad prikaže kao jedina moguća odbrana i kao nešto što nam je nametnuto, i da preostaje samo izbor između života i smrti...

Dobar primer za to je kampanja pridobijanja javnog mnenja posredstvom medija kako bi se opravdao rat protiv Hrvata. U svom specijalnom broju iz meseca jula 1990., revija *Duga* se tog zadatka prihvata na sebi svojstven način. Iz pera Mihaila Markovića, marksističkog ideologa i filozofa i bliskog saradnika srpskog predsednika, može da se pročita sledeće: "*Tragedija Srba u Hrvatskoj se nije završila - ona traje do dana današnjeg i mogla bi biti još veća u bliskoj budućnosti.*" U istom broju, doktor Jovan Rašković, vođa Srpske demokratske stranke u Krajini, piše u istom duhu: "*Položaj srpskog naroda u Hrvatskoj je gori od položaja bilo koje, makar i najmanje, nacionalne manjine u Jugoslaviji. Svi imaju pravo na jezik, kulturu, svoje mas-medije itd. A jedino to pravo nemamo mi - Srbi u Hrvatskoj. Ukinuti jednom narodu pravo na maternji jezik, na narodno pismo, jedna je vrsta zločina.*"

Instrumentalizacija vesti u sopstvenu korist

23. Treći princip jeste okretanje vesti sebi u korist kako bi se usmeravalo mišljenje ljudi, naročito zahvaljujući čvrstoj kontroli nad medijskim prostorom. I ovde se radi o uveličavanju važnosti ili značenja onoga o čemu se izveštava - na primer stavljanjem naslova ili komentara koji igraju na kartu oduševljavanja ili mržnje - ili izvrtanjem smisla te činjenice (naročito korišćenjem citata istrgnutih iz konteksta) ili tako što će se prečutati ono što protivreči zvaničnoj verziji stvari....

Uporno ponavljanje poruke

24. Daljnja karakteristika svake političke propagande jeste sistematsko ponavljanje jedne ili više glavnih tema i stalno vraćanje na njih, na način da se time ostavi neizbrisivi trag u glavama ljudi. Kako se masa ne bi zamorila, forma poruke (smisla) ipak valja da se menja i prilagođava karakteristikama svakog tipa publike svaki put kad je to potrebno. Da bi bilo koja vrsta propagande bila efikasna, neophodni su dakle preciznost i kontinuitet, instrumentalizacija koja propagandu hrani stalno novim informacijama, "dokazima", otkrićima, šokantnim formulacijama, što joj daje zamah kad se pojavi neki događaj smatran markantnim.

Oslanjanje na mitove i istoriju

25. Da bi bila potpuno efikasna, propaganda mora da se, uz ostalo, oslanja i polazi od već postojeće podloge ili tla: ona najčešće poseže za mitologijom ili koristi svesna i nesvesna osećanja (omaze, istorijske predrasude) prisutne u psihi naroda - slično nacističkoj propagandi koja je sa poznatim uspehom koristila taj prosede kako bi zaoštala antagonizme između Hrvata i Srba... Propaganda uvek podilazi predubeđenjima, predrasudama i apriornim stavovima i tim je efikasnija što učvršćuje mase u njihovim uverenjima i ubedjuje ih u ispravnost njihovih mišljenja.

GRUPA II

Mediji kao glavno oruđe propagande

28. Mediji su bili korišćeni kao ratno oružje, čas za ostvarenje političkih ciljeva - npr. za lansiranje i odbranu lajtmotiva "Svi Srbi u jednoj državi" - čas za ostvarenje strateških ciljeva - kao što je osvajanje teritorija silom, praksa etničkog čišćenja ili razaranje ciljeva predstavljenih kao simboličkih i prioritetskih... Kako bi se ti ciljevi ostvarili, Miloševićev će režim dakle učiniti sve da bi obezbedio kontrolu nad televizijom, radijom i štampom: nakon preuzimanja glavnih sredstava difuzije informacija uslediće metod koji kombinuje propagandu, delimične (i pristrasne) informacije, lažne vesti, manipulisanje, neinformisanje o određenim činjenicama, itd. Ceo taj arsenal biće mobilisan u funkciji opravdanja stvaranja jedinstvene države svih Srba i, shodno tome,

davanja legitimite nacionalnom političkom programu prikazanom kao borba za slobodu, mera za zaštitu rodne grude srpskog naroda - te, napoljetku, jačanja vlasti i pozicija Miloševićevog režima.

Milošević je tako i sam ponekad izričao vrlo nedvosmislenе pretnje onima koji bi se usprotivili srpskom jedinstvu. Dana 16. marta 1991, obraćajući se predsednicima opština Srbije, on je na primer izjavio: "Mi moramo obezbediti da imamo jedinstvo u Srbiji ako želimo da kao republika koja je najveća, koja je najbrojnija, diktiramo dalji tok događaja. To su pitanja granica, prema tome, suštinska, državna pitanja. A granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikad ne diktiraju slabi. Prema tome, osnovno je da moramo biti jaki. Da bismo bili jaki, moramo biti jedinstveni na ovim našim nacionalnim interesima. (...) Ja sam naredio još juče mobilizaciju rezervnog sastava milicije. Dalje, angažovanje i formiranje novih snaga milicije, a vlasta je dobila zadatku da pripremi odgovarajuće formacije koje će nas učiniti u svakom slučaju bezbednim, odnosno učiniti sposobnim da branimo interese naše republike, a bogati i interese srpskog naroda van Srbije... Ja sam bio na vezi sa našima iz Knina, iz Bosne, ogromni su pritisci. (...) nadam se da neće biti toliko ludi da se sa nama tuku. Jer, ako ne umemo da radimo i privređujemo, bar ćemo znati dobro da se tučemo." Opšte uzev, mediji će se koristiti za to da bi se nesrbi odvratili od ostanka na teritorijama smatrаниma istorijski srpskim - pa i pod cenu primene sile da se one očiste.

Pravilo: zavaditi jugoslovenske zajednice

29. Stalnom upotrebom određenih ključnih reči nastojala se među srpskim građanima pobuditi odbrambena reakcija i podrška projektu države za sve Srbe koji je pokrenula vlast. Možemo navesti na primer izraze kao "ustaške fašiste" i "koljači" upotrebljavani za stigmatizovanje Hrvata, ili "islamske ustaše" i "džihad-ratnici" kojima su pežorativno nazivani bosanski Muslimani... Sistematsko posezanje za takvim ključnim rečima, za terminologijom koju je medijima nametnuo Miloševićev režim, bez sumnje je izazvalo i održavalo reakcije mržnje prema nesrpskim zajednicama.

Korišćenje medija kao oružja u pravom smislu

30. Kako ćemo pokušati pokazati nešto kasnije, instrumentalizacija medija za nacionalističke svrhe bila je mišljena kao ravnopravni element vojne kampanje, u smislu da se zaista može govoriti o "ratnim medijima". Fabrikujući laži, izmišljajući razlike i preuveličavajući suprotnosti između nacionalnih zajedница, televizija, radio i štampa upustili su se u opasnu igru. Sistematska upotreba lažnih informacija, polu-informacija, odsustvo medijskog pokrivanja određenih događaja omogućilo je da se među nacionalne zajednice udahnu i uliju mržnja i strah. Mediji su pripremili psihološki teren za narastanje međunacionalne mržnje, pretvorivši se u oružje kada je izbio rat.

31. To može da se ilustruje sa nekoliko primera na koje ćemo se detaljnije vratiti kasnije. S jedne strane, mistifikovane su istorijske činjenice kako bi mogle da posluže nacionalističkim ciljevima i kako bi se postiglo da srpski narod oseti i ispolji želju za osvetom prema onima koji su mu prikazani kao neprijatelji - Hrvatima i Muslimanima - koji bivaju satanizovani. U kontekstu patriotske euforije, mediji pod kontrolom režima su, s druge strane, naveliko širili laž da su za sve nedaće koje su snašle Srbiju odgovorni politička opozicija i nezavisni mediji. Najzad, pod pritiskom političkih vlasti, mediji su morali pokušati da srpske građane ubede da su oni žrtve međunarodne zavere koja ima za cilj da eliminiše Srbiju i izbriše je sa lica zemlje... Konstruisanje takvih stereotipa punih mržnje od strane medija, a posebno od strane državne televizije, neosporno je položilo emocionalne temelje za vođenje ratne propagande.

GRUPA III

Odgovornost intelektualaca

38. U Srbiji, nacionalno pitanje otvoreno je postavljeno sredinom osamdesetih godina, u kontekstu ekonomske stagnacije i društvene krize. Početkom 1986. godine, pod uticajem srpskog književnika i akademika Dobrice Čosića, *Udruženje književnika Srbije* pretvorilo se u glasnogovornika traženja afirmacije srpskog identiteta, nižući apele i manifestacije za potpisivanje peticije koja je razobličavala "genocid", kojeg je žrtva, kako se govorilo, bilo srpsko stanovništvo na Kosovu.

39. No filijalno planuti i srpsko nacionalno pitanje će biti javno postavljeno tek nekoliko meseci kasnije, kada je objavljuvajem u *Večernjim novostima*, u javnost procurilo nekoliko izvoda iz *Memoranduma o aktuelnim društvenim pitanjima u našoj zemlji* Srpske akademije nauka i umetnosti. U tom tekstu u čijem je pisanju učestvovalo šesnaest članova Akademije, uvelike inspirisanom od strane Dobrice Čosića, ponovno su - kroz analizu krize socijalističkog federalnog sistema - bile izložene sve nacionalističke teze koje će hraniti međunacionalnu mržnju i izazvati rat. *Memorandum* je dakle razobličavao diskriminaciju - političku, društvenu, ekonomsku i kulturnu - od strane drugih republika u okviru Federacije čija je žrtva srpski narod. Antisrpska koalicija je zahvaljujući Ustavu iz 1974. Srbiju i Srbe navodno stavila u inferiorni položaj: polazeći od specifičnih interesa srpskog naroda, šesnaest akademika pozvalo je dakle na vraćanje izgubljenih teritorija i obnavljanje srpske kontrole nad autonomnim pokrajinama Kosovo i Vojvodina. U tom apelu na jedinstvo upućenom Srbima rasutim po celoj Federaciji - koji su ne samo na Kosovu, nego i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, žrtve "kulturnog genocida", "istrebljenja" ili "prisilne asimilacije" - zahtevalo se da Srbi dobiju sopstvenu državu i da njome upravljaju, pa i pod cenu posezanja za silom, i staviti u pitanje granice sa ostalim republikama u Federaciji.

40. Slobodan Milošević je uspeo da postigne da se Centralni komitet Saveza Komunista Srbije ne izjasni o tom eksplozivnom tekstu - nije bilo nikakvih smena ni uklanjanja ljudi. On sâm neće se izjasniti odmah, niti će lično osuditi *Memorandum*. Postoje indicije na osnovu kojih može da se pretpostavi da sve to nije procurilo u *Večernje novosti* bez znanja Miloševića i njegovog kruga: činjenica da se ugledna Srpska akademija bavi odnosima među partnerima u Federaciji i postavlja pitanje o položaju Srbije u sklopu Jugoslavije poslužiće kao legitimacija izlasku antijugoslovenskog nacionalističkog programa u javnost i na političku scenu. Arhitekt Bogdan Bogdanović, koji je 1981. istupio iz Srpske akademije, tako naprimer potvrđuje da je, prema njegovom mišljenju, objavljuvanje tog dokumenta izraz saučesništva određenih političkih krugova i beogradskih intelektualaca te da *Memorandum* predstavlja ohrabrenje i naučno pokriće srpskom nacionalizmu: "*Takov dokument nije mogao da se pojavi bez saradnje akademika - nacionalnih vođa i pojedinih članova partije. Svakako ne Stambolićeve (...) U Beogradu je dočekan kao znak za početak trke: 'naši intelektualci kažu nam da krenemo'. U šta? U Veliku Srbiju, razume se. U ratove za ostvarenje naših velikih idea naše tradicije, itd.*"

Milošević će kasnije taj program preuzeti za svoj račun i iskoristiće ga za osvajanje vlasti, da bi počeo da ga zaista sprovodi, uz direktnu saradnju nekih članova Akademije, nakon što je bio izabran za predsednika Srbije. A u osvajanju vlasti kao i u instrumentalizaciji srpske istorije i mitologije, ispostaviće se da su mu mediji najdragocenija pomoćna sredstva.

Miloševićovo oslanjanje na medije u svrhu osvajanja vlasti

41. U odlučnoj bici protiv reformatorskog krila Komunističke partije Srbije u septembru 1987. u kojoj je pobedu odneo S. Milošević - prvo uperenoj protiv Dragiše Pavlovića, predsednika beogradskih komunista, a zatim protiv Ivana Stambolića, srpskog predsednika - glavni mediji u Srbiji zaista će odigrati ključnu ulogu. A Dušan Mitević, drugi čovek *Televizije Beograd* i Miloševićev intimus, i Živorad Minović, glavni urednik *Politike*, kao i Slobodan Jovanović, direktor *Politike Ekspresa*, podržaće Miloševića u sukobu sa njegovim protivnicima unutar Partije, optuženim za antititoizam i antijugoslovenstvo... Ostvarena u ogorčenoj bitci na jednoj sednici Centralnog komiteta Partije, pobeda Miloševića nad reformatorskim krilom Partije omogućiće izvođenje puča u medijima u organizaciji Dušana Mitevića koji je usledio ubrzo zatim: "osma sednica" Partije bila je prilika za prvi "direktni" televizijski prenos događaja te vrste milionima srpskih tv-gledalaca koji će biti svedoci preuzimanja kontrole nad Komunističkom partijom Srbije od strane Slobodana Miloševića. Borisav Jović, verni Miloševićev saveznik i bivši predsednik jugoslovenske federacije potvrdio je kasnije da je medijatizacija te "osme sednice" bio važan čin davanja legitimite Miloševićevom preuzimanju kontrole nad Partijom.

42. Režija te predstave podseća na jednu drugu, onu od 24. aprila 1987, na kojoj će Milošević, poslat na Kosovo da bi se sastao sa srpskom manjinom koja se žalila na iživljavanja albanskih autonomnih vlasti, izgraditi legendu o sebi kao braniocu kosovskih Srba, a na osnovu unapred smišljenog incidenta i govora. Naime, incident koji je navodno do detalja izrežiran u saradnji sa lokalnom policijom, koji će za njega biti prilika da izgovori ono "Niko ne sme da vas bije" upućeno srpskoj manjini, snimala je *Televizija Srbije* koja se na licu mesta zatekla zaslugom Dušana Mitevića. Emitovane i stalno iznova reprizirane na

televiziji, opširno komentarisane na stupcima štampe, te slike su ovekovečile lik Miloševića kao spasitelja i ujedinitelja srpskog naroda i učvrstile njegovu moć unutar Partije.

GRUPA IV

Napad na medije

50. Zvanična propaganda režima postala je još efikasnija kada je Slobodan Milošević preuzeo kontrolu nad beogradskom televizijom, što se dogodilo neposredno nakon što se "nametnuo" kao čelnik komunističke partije: rukovodstvo je zamenjeno ljudima od poverenja i članovima partije zaduženima da pojačaju ideološki pritisak u korist "srpske nacionalne obnove". Nekoliko stotina novinara koji nisu pristali uz politiku Slobodana Miloševića otpušteni su sa televizije i iz novina u Beogradu, Novom Sadu i Prištini.

51. U julu 1990, nadovezujući se na dekret kojim je okončana autonomija Kosova i raspušteni vlada i parlament, odlučeno je da se ukinu radio- i televizijski programi na albanskem jeziku u pokrajini, čime je više od dva miliona Albanaca lišeno informisanja na maternjem jeziku, a zabranjene su i dnevne novine *Rilindja*. Uporedo s tim, vlasti iz Beograda su uhapsile i zatvorile dvadesetak novinara albanskog govornog područja, a otkaz je dobio oko pet stotina novinara koji su radili na radio-televiziji Kosova....

Televizija, glavna poluga mašinerije

52. Ova takoreći totalna blokada medija omogućije srpskom voždu i njegovoj partiji, Socijalističkoj partiji Srbije da bez problema dobiju prve slobodne izbore u decembru 1990...Pored novinsko-izdavačke grupe *Politika*, pokazaće se da je glavni prenosnik mistifikacije istorije u Srbiji televizija. Kao tradicionalni propagator zvanične ideologije, televizija naime prerasta u najvažniji medijum, i to bez konkurenциje, jer je dugo predstavljala jedini izvor informacija za više od 90% Srba. Dakle, pišući istoriju nanovo, bazirajući se na fragmentima stvarnosti - tj. primenjujući selektivnu memoriju koja se sastoji "*u skidanju odgovornosti sa sebe (za sopstvene) zločine podstičući sećanje na zločine koje su počinili drugi*"- ta će sredstva informisanja doprineti satanizaciji drugih nacionalnih zajednica, naročito kosovskih Albanaca, Hrvata i bosanskih Muslimana.

53. Godine 1990, kako bi se pripremilo i opravdalo Miloševićevu preuzimanju pokrajine Kosovo, srpska televizija je putem niza uopštavajućih komentara pokrenula kampanju protiv kosovskih Albanaca optuživanih "da truju bunare i kolju decu". Štafetu palicu je preuzela *Politika* koja je objavljivala pisma čitalaca - u stvarnosti često lažna - potvrđujući tim pismima činjenicu da Albanci tamo siluju na stotine Srpskih. U *Politici* od 9. februara 1990., iz pera Vojislava K. Stojanovića, predsednika *Udruženja univerzitetskih nastavnika i naučnih radnika Srbije*, možemo pročitati sledeće: "(...) Danas su se bestijalni albanski teroristi razularili na Kosovu i Metohiji, uništavajući i napadajući sve srpsko, upadajući Srbima u kuće i terorišući ono malo što ih je tamo ostalo. Na Kosovu i Metohiji vlada teror terorista naoružanih do zuba (...)" ./prevod sa francuskog/

Slobodan Milošević će lično učestvovati u stigmatizovanju kosovskih Albanaca, nuđenjem krajnje manjevitske predstave o situaciji i zatvarajući vrata za svako ne-nacionalističko rešenje u toj autonomnoj pokrajini. Tako će naprimjer on u jednom govoru koji je prenela *TV Beograd* izjaviti: "Svako dete zna istinu o Kosovu i Srbiji i upravo zato o tome nemam potrebe da govorim, a onima koji misle da ima potrebe odgovorio bih da neću o tome da govorim jer ne bih prihvatio nikome da se pravdamo zašto Republika Srbija ne dopušta da na Kosovu i Metohiji ponovo ubijaju Srbe i Crnogorce i zašto nismo spremni za dijalog o mogućnosti stvaranja albanske države na tlu Srbije. Da ne bude zabune, želim otvoreno da kažem da svako ko na ovim pitanjima traži odstupanje može zato da se izbori samo obaranjem sadašnjeg rukovodstva Srbije ". To zatvaranje vrata za bilo kakav razgovor urođilo je u julu 1990. proglašenjem Republike Kosovo, odmah nakon čega su srpske vlasti raspustile Skupštinu u Prištini, a uvele i privremene mere na *TV Priština* i u novinama na albanskom.

54. Opšte uzev, pre nego što su postupci Srbije doveli do rata, beogradski elektronski mediji emitovali su velik broj emisija posvećenih podsećanju na istorijske događaje, uvek povlačeći paralelu sa progonima kojima su, kako se tvrdilo, bili izloženi Srbi u Hrvatskoj i Bosni.

Dolazak na vlast HDZ-a u Zagrebu nakon izbora u aprilu-maju 1990. u tom će smislu ubrzati razvoj događaja. S opravdanjem da novi ustav izglasan u Hrvatskom saboru Srbe pretvara u nacionalnu manjinu, na signal koji im je Milošević dao u svom govoru u Skupštini Srbije i koji je prenela TV Beograd- Srbi kreću u organizovani otpor na terenu. Na *Televiziji Srbije* tada stasava novi tip "ratnog reportera" - propagandiste, snimaju se i emituju brojni razgovori sa Srbima iz Hrvatske koji svi idu u pravcu zaoštravanja situacije na terenu- pravo građanstva imaju samo najekstremniji stavovi. Uporedo sa takvima reportažama koje postaju udarni deo televizijskih večernjih informativnih emisija, ređaju se specijalne emisije, neke u trajanju i od 90 minuta, čiji je prvenstveni cilj da srpsku javnost okrenu protiv neprijatelja koji joj se markira i da pripreme teren za rat.

Još jedan pokušaj zastrašivanja javnog mnenja bilo je emitovanje potkraj januara 1991. na *Televiziji Srbije* dokumentarca "Šta je istina o naoružavanju terorističkih formacija HDZ-a u Hrvatskoj" koji je sredinom oktobra 1990. napravila kontraobaveštajna služba vojske (KOS), a koji je trebao da bude "dokaz" direktnе odgovornosti rukovodilaca na vlasti u Zagrebu za ilegalno naoružavanje. U tom dokumentarcu snimljenom u crno-beloj tehnici, gledaoci su mogli da vide hrvatskog ministra odbrane, Martina Špegelja, kako, sniman sakrivenom kamerom, iznosi svoj plan akcije protiv kasarni jugoslovenske vojske i obećava likvidacije. Tako barem prenosi *Televizija Srbije* jer su reči koje izgovara Martin Špegelj nerazumljive, a za srpske gledaoce ponavlja ih spiker u off-u: "A ovo, ako do nečega dođe, onda samo daj direktivu svim svojima koje poznaš: ubijati ekstreme. Na licu mjesta. Na ulici, usred kruga kasarnskog, bilo gdje drugdje, samo pištolj, i u stomak. To neće biti rat, nego će biti građanski rat u kome nema milosti ni prema kome, ni prema ženi, ni prema djeci. Stan, jednostavno bombe u stan porodični..." Falsifikat ili istina, taj dokument, emitovan dva puta u toku iste večeri, stvorio je željeni efekt, odnosno delovao kao elektrošok na srpsko javno mnenje za koje je ovo bila potvrda imanentne negativnosti vlasti u Zagrebu...

55. Ikonografija u vezi sa Turcima i njihovom vekovnom vladavinom u Srbiji takođe će se obilato koristiti za ocrnjivanje bosanskih Muslimana, koji su prikazivani kao mostobran prirodnog ekspansionizma Turaka, te dakle kao opasnost obnove nekadašnjeg Osmanlijskog carstva.

56. Ta medijska propaganda bila je posebno uspešna jer je igrala na kartu najdubljih emocija, oslanjajući se na osećanja trajno ukorenjena u svesti srpske zajednice. Nasuprot srpskog naroda, kvalifikovanog kao nevinog i pravednog, sistematski su postavljeni oni koji su uzrok njegovog vekovnog stradalništva i koje valja zaustaviti kako ga ne bi zadesile nove nesreće. U tom smislu, nebrojene i sumnjive "istorijske paralele" su iz dana u dan zaista javno mnenje pripremale za izbijanje sukoba.

57. Uveličavanjem nekih činjenica, simplifikacijama drugih, sva su ta sredstva informisanja postala nosioci srpske nacionalističke ideologije. Stvarajući "jednostavne opozicije, jasno imenujući protivnike, koristeći udarne parole i dobro ciljane reči", ona će milionima ljudi inače kompleksnu i višežnačnu stvarnost prezentirati na redukcionistički i uprošćeni način.

58. Nakon anti-albanske propagande usledila je zatim anti-slovenska, anti-hrvatska, pa onda anti-bosanska - propaganda, sa mnogo lica, ali u službi jednog i istog političkog cilja: stvaranja države u kojoj će živeti svi Srbi.

14

NASTAVNIK/CA	mr Vesna Kovačević, Zvezdana Lakić	
NASTAVNA JEDINICA	Ekonomija Jugoslavije u periodu građanskog rata (1992-2000)	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Jedan školski čas (45 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Istorija	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Nestanak Jugoslavije i građanski rat 90-ih godina	
CILJEVI	<p>Ciljevi – SMART (Specific, Measurable, Attainable, Relevant, Time-based)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Specifični - definišu pojam "inflacija" i daju objašnjenje kako može uticati na životni standard; • Mjerljivi - analiziraju kako različiti ekonomski pristupi ostavljaju posljedice na tok života; • Dostični - čas se može ostvariti u okviru 45 minuta, učenici/e posjeduju određeni nivo znanja na zadatu temu; • Relevantni - da pokažu koliko su primjeri relevantni tokom časa; • Vremenski zasnovani - čas je podijeljen po dijelovima za postizanje cilja. • Cilj uvodne vježbe razumijevanja: • Prepoznavanje i razumijevanje ekonomskih prilika prije građanskog rata u Jugoslaviji. • Cilj vođenog razumijevanja: • Razumijevanje uslova života u ratu. • Cilj završne vježbe razumijevanja: • Izgradnja pravilnog stava i razvijanje svijesti o značaju ekonomije za sveukupan život. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ca moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • opiše ekonomске prilike u Jugoslaviji prije početka, u toku i poslije završetka ratnih dešavanja 90-tih; • objasni pojam inflacije; • uporedi tadašnje i današnje ekonomске prilike; • analizira šta jedno društvo mora da razvija, a kako bi životni standard bio bolji; • procijeni važnost ekonomskog razvijanja i njegov uticaj na standard stanovništva. 	
OBLICI I METODE RADA	<ul style="list-style-type: none"> • Rad u grupi, individualni, frontalni; • Metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, rad na tekstu, pisani rad učenika/ca. 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> • PowerPoint prezentacija, geografska karta, udžbenik, radni listići, fotografije, online linkovi (olovka, papir, web stranice). 	

LITERATURA	Istorische Lektüre, Jugoslawien – Kriege, Konflikte, Integration (1990–2008), CDRSEE, 2010–2017. M. Šćekić, Ž. Andrijašević, V. Vuković, Istorija – Lehrbuch für das vierte Gymnasium, Zavod für Lehrbücher und Schulmaterialien, Podgorica, 2016. https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58629879 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0147596799915779 https://www.investopedia.com/terms/h/hyperinflation.asp https://www.cato.org/commentary/worlds-greatest-unreported-hyperinflation
KORELACIJA	Sociologija – betonen den Wert von sozialen Institutionen, die die Verteilung von Ressourcen bestimmen, Priorisierung des sozialen Interesses; Geografija – Betonung der Rolle von Privatwirtschaft, Tätigkeiten und Sektoren.

PLAN TOKA ČASA

FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatake napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost (vježba razumijevanja, 5 min)	<p><i>Na početku, nastavnik/ca učenike/ce obavještava da se podijele u četiri grupe, prepušta im izbor, uz napomenu da grupe moraju imati po pet učenika/ca, kao i vodu grupe.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca čita rečenicu: "S novcem si zmaj, a bez novca crv. Bolje je da ti zavide, nego da te sažaljevaju"</i></p> <p><i>Pita grupe za tumačenje.</i></p>	<p><i>Učenici/e se dijele u četiri grupe i određuju vođu, zatim tumače misao koja im je pročitana;</i></p>	<p><i>Nastavnik/ca je smjernica koja kanalise čas</i> <i>"S novcem si zmaj, a bez novca crv. Bolje je da ti zavide, nego da te sažaljevaju", Herodot iz Halikarnasa (484.- 425. g.pr.n.e.)</i></p>
Glavni dio časa (vođeno razumijevanje, 30 min) (prezentacija, vođena praksa, procjena)	<p><i>Nastavnik/ca prikazuje PowerPoint prezentaciju, koja prati predavanje.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca upoznaje učenike/ce sa pojmovima inflacija, hiperinflacija, denominacija, postavljajući pitanja:</i></p> <p><i>1. Šta se podrazumijeva pod pojmom ekonomija? 2. Koliko je rat u SFRJ uticao na pad životnog standarda? 3. Na koji način se okončala ekonomska kriza u Crnoj Gori?</i></p>	<p><i>Učenici/e aktivno slušaju predavanje i prate PowerPoint prezentaciju;</i></p> <p><i>Učenici/e nabrajaju ključne pojmove; Jedan učenik/ca čita definicije inflacije, hiperinflacije. (Prilog br. 1);</i></p> <p><i>Učenici/e odgovaraju na pitanja i iznose svoje mišljenje;</i></p>	<p><i>Učenici/e su bili zainteresovani, jer je pitanje ekonomije od ključnog značaja za život i može se povezati sa današnjim načinom života. Znanje iz istorije se može povezati sa sociologijom, geografijom.</i></p>

<p>Završna aktivnost (završne vježbe razumijevanja, 10 min)</p>	<p>Daje zadatke grupama: <i>I grupa govori o ekonomiji prije raspada SFRJ (Prilog br. 2)</i> <i>II grupa govori o inflaciji i hiperinflaciji (Prilog br. 3)</i> <i>III grupa govori o oporavku ratne denominacije (Prilog br. 4)</i> <i>IV grupa govori o izlasku iz krize</i></p> <p>Nastavnik/ca upućuje učenike/ce na rješavanje asocijacija.</p> <p>Navodi neke pojmove - rat 90-ih, siromaštvo, ekomska blokada, a to prati diskusija (analiza rezultata).</p> <p>Domaći zadatak: plakat sa sloganom „Od kad je Fenikije ne zahvaljuj“</p>	<p>Učenici/e iznose svoje mišljenje o ekonomiji prije raspada SFRJ;</p> <p>Učenici/e komentarišu o inflaciji i hiperinflaciji, i kako utiču na dalji tok života;</p> <p>Učenici/e govore o oporavku ratne denominacije;</p> <p>Učenici/e iznose svoje mišljenje o načinima izlaska iz krize u Crnoj Gori.</p> <p>Učenici/e kreiraju asocijaciju;</p> <p>Učenici/e upoređuju ekonomiju prije i poslije ratnih dešavanja 1990-ih;</p> <p>Učenici/e bilježe domaći zadatak.</p>	<p>Očekivani odgovori:</p> <ol style="list-style-type: none"> Ekonomija je naučna disciplina koja proučava osnovna pravila ponašanja i ekomske zakonitosti u privrednim aktivnostima. U svakoj epohi razvoja, ekonomija proučava privredne aktivnosti, korišćenje resursa radi proizvodnje dobara i usluga i vrši njihovu raspodjelu među članovima društva. Ekomske posljedice su bile ogromne. Rat u SFRJ prouzrokovao je sveukupni ekonomski gubitak od najmanje sto milijardi dolara i to se može smatrati jednom od najgorih hiperinflacija u istoriji. Narodna banka Jugoslavije izdala je novčanicu od 10.000.000.000 dinara 1993. godine. Crna Gora je počela sa formiranjem svojih institucija i stvaranjem drugačijeg ekonomskog sistema, a samim tim i finansijskog tržišta. Ključne reforme koje su bile od značaja za prevazilaženje krize: uvođenje njemačke marke kao valute. Kasnije je uslijedila zamjena marke u euro, što je i predstavljalo okončanje ekomske krize, kao i privatizacije i ekomska integracija sa zemljama u okruženju. <p>Neke od asocijacija učenika: Inflacija, zatvaranje fabrika, nezaposlenost, propadanje seoskih domaćinstava.</p>
--	---	--	---

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Učenici/e unose procjenu kvaliteta časa i postignuća u krugu evaluacije, koji je podijeljen na četiri dijela, ocjenjuje se predavanje, tema, atmosfera na času i angažovanost učenika/ca, primjenjena metoda.

Unesite znak X u odgovarajuću kolonu
(pri čemu je 1-loše, 2 - zadovoljavajuće, 3- dobro, 4- vrlo dobro, 5-odlično)

	1	2	3	4	5
Predavanje nastavnika/ce					
Tema					
Atmosfera na času					
Angažovanost učenika					

PRILOZI

• Prilog br. 1

Raspad Jugoslavije, inflacija i dinar

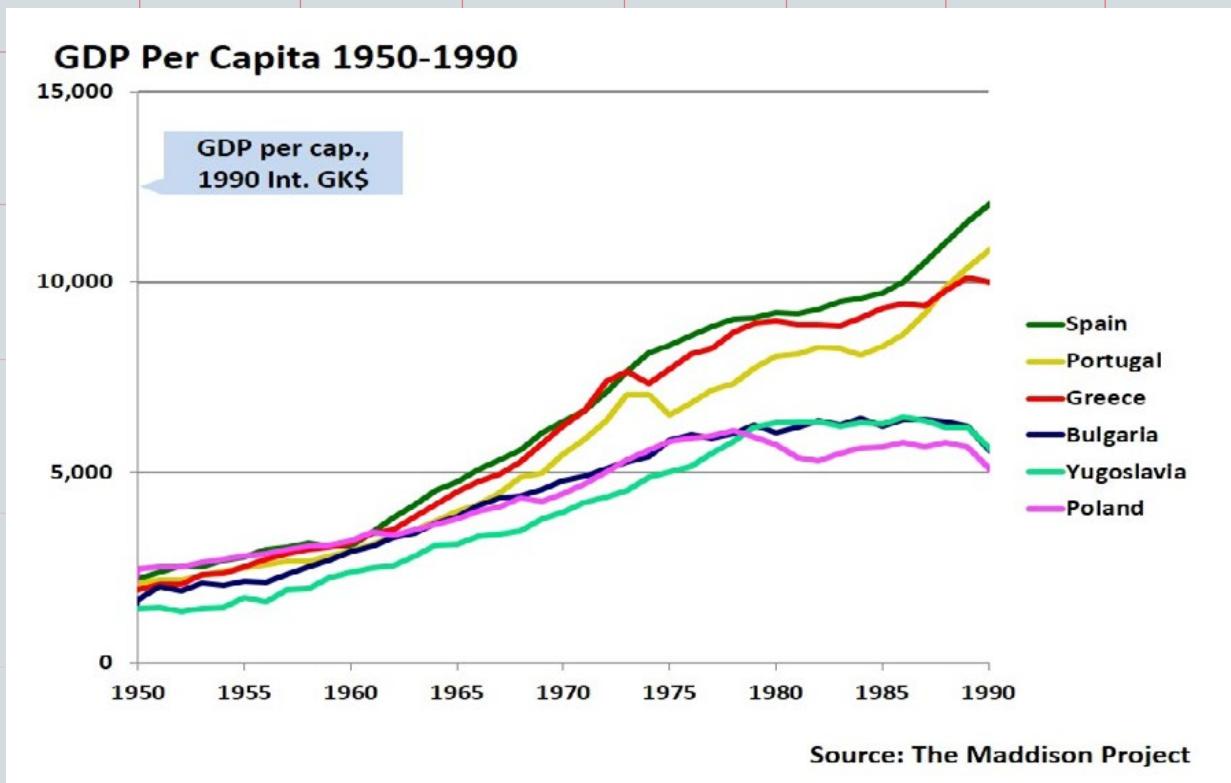
Denominacija predstavlja promjenu nominalne vrijednosti novčanice, najčešće brisanjem nula, a posebno kada je na snazi velika inflacija uslijed koje se novčana jedinica ubrzano obezvrijeduje.

Hiperinflacija je inflacija koja je „potpuno van kontrole“ - stanje kada cijene veoma brzo rastu dok valuta gubi vrijednost.

Dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58629879>

• Prilog br. 2

BDP u Jugoslaviji 1950 – 1990.

Dostupno na: <https://www.liberal.hr/images/v5502.jpg>

• Prilog br. 3

Hiperinflacija

Već početkom 1992. godine, mjesечna stopa inflacije je dostigla 50%, opšteprihvaćeni prag koji se u literaturi tretira kao hiperinflacija, a na kraju 1993. godine inflacija je iznosila 3.508.091.786.746%, što je predstavljalo jednu od najviših i najdužih hiperinflacija u svijetu... Hiperinflacija je zaustavljena stabilizacionim programom iz 1994. godine, ali problem je ostao u tome što budžetski deficit nije stavljen pod kontrolu...

Novčanice tokom hiperinflacije

Dostupno na: https://www.cbcg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/fajlovi_publikacije/nase_knjige/nf_makroekonomski_model_cg.pdf

• **Prilog br. 4**

Denominacija dinara

Oporavak - ratne denominacije

Prva:

-oktobar 1993. ->
"Zakon o promeni
vrednosti dinara"
(Sl. list SRJ, br. 57/93):

-1 000 000 reformiranih
dinara (YUR) => 1
oktobarski dinar (YUO)

Druga:

-1. januar 1994. ->
"Uredba o promeni
vrednosti dinara"
(Sl. list SRJ, br. 83/93):

-1 000 000 000
oktobarskih dinara
(YUO) => 1 dinar (YUG)

Treća:

-24. januar 1994. ->
"Uredba o novom
dinaru"
(Sl. list SRJ, br. 6/94):

-1 njemacka marka
(DEM) => 1 novi dinar
(YUN / Avramov dinar)

Dostupno na: Dva veka razvoja Srbije: statistički pregled, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2008.

• **Prilog br. 5**

Radni listić 1: Ekonomija je naučna disciplina koja proučava osnovna pravila ponašanja i ekonomске zakonitosti u ekonomskim aktivnostima. U svakoj epohi razvoja, ekonomija proučava ekonomске aktivnosti, kako društvo koristi oskudne resurse radi proizvodnje dobara i usluga i vrši njihovu raspodjelu među članovima društva. Ekonomija je povezana i sa drugim naukama: sociologijom, demografijom, politikom i drugim.

Dostupno na <http://www.vps.ns.ac.rs/wp-content/uploads/2021/01/Osnovi-ekonomije-DJuric-Dejan.pdf>

Radni listić 2: Građanski rat je naziv za rat u kome međusobno sukobljene strane okvirno pripadaju jednoj te istoj kulturi, društvu ili političkoj zajednici. Međunarodno pravo takođe nastoji precizirati uslove pod kojima se određeni fenomeni mogu nazvati građanskim ratom, s obzirom da iz toga za njihove sudionike proizlaze određena prava i obaveze po Ženevskim konvencijama.

Dostupno na: https://hr.wikipedia.org/wiki/Građanski_rat

Radni listić 3: Inflacija predstavlja disproportciju novčanih i robnih fondova u jednoj privredi, tj. njenih rashoda i prihoda, pri čemu su novčani fondovi veći od robnih, odnosno, rashodi od prihoda. Te disproportcije se usklađuju, po pravilu, rastom cijena. Inflacija je monetarna pojava kod koje se pokriće većih rashoda vrši iz nove emisije novca, što izaziva porast novčane tražnje koja je bez robnog pokrića, pri čemu najčešće dolazi do porasta cijena (ali ne mora). Inflacija je povećanje mase novca u opticaju po stopi koja je iznad stope rasta proizvodnje.

Dostupno na: <http://ekonomija.fon.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2015/12/2015-Sajt-P12.pdf>

Radni listić 4: Denominacija (engl. denomination) je promjena nominalne vrijednosti novčane jedinice koja se sprovodi zamjenom novca novcem manje ili veće vrijednosti.

Dostupno na: www.rjecnik.com

15

NASTAVNIK/CA	Lazar Aranitović	
NASTAVNA JEDINICA	Fudbal i rat	
VREMENSKA SMJERNICA (TRAJANJE ČASA)	Dva školska časa (90 minuta)	
NASTAVNI PREDMET	Istorijski	RAZRED IV
NASTAVNA TEMA	Nestanak Jugoslavije i građanski rat	
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Razumiju uzroke raspada Jugoslavije; • Spoznaju uspon i domete nacionalizma krajem 80ih i početkom 90ih u bivšoj Jugoslaviji; • Shvate društvene okolnosti u kojima se vrši manipulacija nad mladim ljudima; • Razumiju kakve posljedice izaziva šovinizam kod mlađih ljudi; • Shvate šta donose radikalni stavovi kod mlađih ljudi; • Prepoznaju žrtvu i patnju pojedinca u ratnim okolnostima; • Spoznaju da se i u ratnim okolnostima mogu sačuvati plemenite osobine i pobude. 	
ISHODI UČENJA	<p>Na kraju učenja učenik/ica moći će da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • navede uzroke koji su doveli do raspada Jugoslavije; • objasni uzroke pojave nacionalizma u SFRJ; • uporedi kompleksnost društvenih odnosa u Jugoslaviji u predvečerje rata; • analizira ponašanje navijača na sportskim događajima kao indikator odnosa u društvu; • analizira uticaj navijačkih grupa na ponašanje i stavove kod mlađih ljudi; • analizira ulogu i značaj pojedinca kao nosioca borbe za bolje, ljepše i pravednije društvo; • procijeni strahote ratnih dešavanja i saosjeća sa žrtvama rata. 	
OBLICI I METODERADA	<ul style="list-style-type: none"> • frontalni, individualni, grupni, u paru, dijaloški; • ilustrativno-demonstrativni, rad sa tekstrom, rad sa video i foto materijalom, analiza sadržaja, diskusija... 	
NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA	<ul style="list-style-type: none"> • udžbenik, navedeni prilozi, laptop, projektor. 	
LITERATURA	<p>M. Šćekić, Ž. Andrijašević, V. Vuković, Udžbenik za IV razred gimnazije, ZUNS, Podgorica, 2017.</p> <p>Ž. M. Čalić, Istorijski Jugoslavije u 20. veku, CLIO, Beograd, 2013.</p> <p>Z. Kotri, M. Dragičević, Sociologija, ZUNS, Podgorica, 2014.</p> <p>D. Koković, M. Dragičević, Sociologija kulture, ZUNS, Podgorica, 2012.</p>	

KORELACIJA	Sociologija - zaključuju o publici, navijačima i fanovima kao sociološkim fenomenima; Sociologija kulture - analiziraju neprimjerene aktivnosti na utakmicama (omalovažavanje, vrijeđanje, nasilje...), analiziraju vezu politike i nasilja u sportu.		
PLAN TOKA ČASA			
FAZA/ OKVIRNO VRIJEME	Aktivnosti nastavnika/ca	Aktivnosti učenika/ca	Dodatne napomene/ sugestije
Uvodna aktivnost	<p>“Plakati sa impulsima”</p> <p>Nastavnik/ca učenike/ce upoznaje sa temom i objašnjava im ciljeve i tok časa. Na tabli ili zidu, nastavnik/ca kači plakate na kojima su započete rečenice koje će poslužiti kao uvod za temu.</p> <p>Nastavnik/ca traži od učenika da dopišu započete rečenice ili nacrtaju slike ili skice.</p> <p>Započinjanje rečenice:</p> <p>Ova tema je za mene ... Bojam se da... Moje idealno rješenje... Moja želja je... Nadam se da će kroz ovu temu iskusiti kako... Moje najbolje iskustvo vezano za ovu temu bilo je...</p>	<p>Učenici/e obilaze plakate, dopisuju rečenice ili crtaju slike ili skice, dopuštaju da ih počeci rečenica motivišu i daju im stvaralački impuls.</p>	<p>Od učenika/ce se očekuju različiti i zanimljivi odgovori. Uvodna diskusija i tok će se razvijati u zavisnosti od odgovora učenika/ca.</p> <p>Primjer: Ova tema je za mene nešto što sam želio da istražim. Bojam se da ova tema može da izazove oštru diskusiju u mom odjeljenju. Moje idealno rješenje je povezati uzroke rata sa dešavanjima na fudbalskim utakmicama. Nadam se da će kroz ovu temu iskusiti kako su političke prilike uticale na ponašanje fudbalskih navijača. Moje najbolje iskustvo vezano za ovu temu bilo je kada sam gledao sukobe navijača na fudbalskim stadionima.</p>
Glavni dio časa	<p>Nastavnik/ca predstavlja poglavlje 1 – Maksimir I dio</p> <p>Nastavnik/ca učenicima/cama saopštava informacije o fudbalskoj utakmici NK Dinamo – FK Crvena Zvezda 13. maja 1990. godine.</p> <p>Nastavnik/ca učenike/ce upućuje na video zapis – izvještaj novinara o pomenutom događaju – Prilog br. 1.</p> <p>Pitanja za analizu:</p> <p>Iznesi zaključak šta se dešavalo na stadionu Maksimir 13. maja 1990.</p> <p>Analiziraj ponašanje navijača.</p> <p>Objasni motive navijača.</p> <p>Analiziraj šta je dovelo do takvog ponašanja navijača.</p> <p>Izvedi zaključak da li je ponašanje navijača refleksija društvenih procesa.</p> <p>Zašto se ova utakmica uzima kao početak kraja Jugoslavije?</p>	<p>Učenici/e prate izlaganje nastavnika/ca.</p> <p>Učenici/e gledaju i prate video zapis, bilježe važne činjenice. Nakon toga odgovaraju na pitanja za analizu, iznose stavove i mišljenje i razvijaju diskusiju.</p> <p>Na podsticaj nastavnika/ce učenici/ce aktivno učestvuju u analizi.</p>	

	<p><i>Nakon završene analize nastavnik/ca predstavlja poglavlje 2 – Maksimir II dio</i></p> <p><i>Nastavnik/ca upućuje učenike/ce na sljedeći video zapis – isječak iz dokumentarnog filma “Poslednji jugoslovenski fudbalski tim” i utakmicu od 3. juna 1990. na zagrebačkom stadionu Maksimir između Jugoslavije i Holandije – Prilog br. 2 (od 35:11 do 36:38)</i></p> <p><i>Pitanja za analizu:</i></p> <p><i>Na osnovu video materijala zaključi u kakvoj atmosferi je dočekana reprezentacija Jugoslavije.</i></p> <p><i>Analiziraj značaj fudbalske reprezentacije u Jugoslaviji.</i></p> <p><i>Prokomentariši činjenicu da domaća publika ne navija za svoj nacionalni tim.</i></p> <p><i>Analiziraj riječi fudbalera Faruka Hadžibegića: “Ima nas 11 protiv 20 000”.</i></p> <p><i>Procijeni da li su događaji od 13. maja 1990. uticali na ponašanje gledalaca na ovoj fudbalskoj utakmici.</i></p> <p><i>Analiziraj političko-društvene okolnosti koje su dovele do ovakvog stava navijača.</i></p> <p><i>Prepoznaj društvene probleme na osnovu ovakve reakcije gledalaca...</i></p> <p><i>Nakon što učenici/e odgovore na postavljena pitanja, nastavnik dijeli učenike/ce na 4 grupe.</i></p> <p><i>Zadatak svake grupe je da napravi novinarski izvještaj.</i></p>	<p><i>Učenici/e prate izlaganje nastavnika/ca.</i></p> <p><i>Učenici/e gledaju i prate video zapis. Zatim, odgovaraju na pitanja za analizu, iznose stavove i mišljenje.</i></p> <p><i>I grupa pravi izvještaj iz ugla holandskog novinara, II grupa iz ugla beogradskog novinara koji će kritikovati ponašanje navijača, III grupa iz ugla novinara iz Zagreba koji će pokušati da opravda ponašanje navijača, IV grupa iz ugla neutralnog jugoslovenskog novinara.</i></p> <p><i>Grupe predstavljaju svoje izvještaje i nakon toga se izvještaji porede.</i></p> <p><i>Kroz analizu izvještaja učenici/e shvataju kompleksnost i suprotstavljenost političkih odnosa u predvečerje rata u Jugoslaviji.</i></p>
--	--	--

	<p>Nakon završene aktivnosti nastavnik predstavlja poglavlje 3 – Simbolika</p> <p><i>Nastavnik pravi prelaz na temu Simbolika tako što ukratko upoznaje učenike/ce sa tokom rata i da su teške scene iz prethodna dva poglavlja sada prerasle u ratne sukobe.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca učenike/ce upoznaje sa grobljem koje je tokom rata nastalo na pomoćnim terenima stadiona Koševo u Sarajevu.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca učenicima/cama predstavlja fotografije – Prilog br. 3.</i></p> <p>Pitanja za analizu:</p> <p><i>Koja je namjena pomoćnih fudbalskih terena?</i></p> <p><i>Šta mislite zbog čega su pomoći fudbalski tereni korišteni kao groblje?</i></p> <p><i>Uporedi izgled i dešavanja na pomoćnim fudbalskim terenima prije i tokom rata.</i></p> <p><i>Šta zaključuješ na osnovu poređenja?</i></p> <p>Nakon završene analize nastavnik predstavlja poglavlje 4 – Fudbal kao jedini spas</p> <p><i>Nastavnik/ca učenike/ce upoznaje sa biografijom nekadašnjeg fudbalera Predraga Pašića i njegovom djelatnošću tokom opsade Sarajeva. Naime, u toku opsade Sarajeva, fudbaler Prerag Pašić je pokrenuo školu fudbala za djecu Sarajeva sa željom da im na taj način olakša teške dane.</i></p> <p><i>Nastavnik/ca upućuje učenike/ce na video zapis – isječak iz filma “Football rebels – Predrag Pasić and the siege of Sarajevo” (od 8:16 do 13:00, od 15:35 do 17:35) – Prilog br. 4</i></p> <p>Pitanja za analizu:</p> <p><i>O čemu govori isječak koji ste ispratili?</i></p>	<p><i>Učenici/e prate izlaganje nastavnika.</i></p> <p><i>Učenici/e gledaju i analiziraju fotografije.</i></p> <p><i>Nakon toga odgovaraju na pitanja za analizu, iznose stavove i mišljenje i razvijaju diskusiju.</i></p> <p><i>Učenici/e razumiju kako su teške scene iz prethodna dva poglavlja sada prerasle u strahovite ratne scene.</i></p> <p><i>Učenici/e prate izlaganje nastavnika/ca.</i></p> <p><i>Učenici/e gledaju i prate video zapis.</i></p> <p><i>Nakon toga odgovaraju na pitanja za analizu, iznose stavove i mišljenje i razvijaju diskusiju.</i></p>
--	---	--

	<p><i>Koji motivi su pokrenuli Preraga Pašića da pokrene školu fudbala za dječake?</i></p> <p><i>Komentariši njegovu odluku da ostane u gradu iako je imao šansu da ode.</i></p> <p><i>Analiziraj sve rizike sa kojima su se susretali dječaci koji su trenirali fudbal.</i></p> <p><i>Koji motivi pokreću dječake?</i></p> <p><i>U čemu je veličina djela Predraga Pašića?</i></p> <p><i>Razmislite da li biste bili spremni da podnesete istu žrtvu....</i></p>	<p><i>Po završetku analize i diskusije učenici/e se opet dijele u 4 grupe na isti način kao tokom obrade poglavlja br. 2.</i></p> <p><i>Zadatak svake grupe je da osmisli i formuliše tri pitanja koja bi postavili Predragu Pašiću.</i></p> <p><i>Kada grupe postave pitanja onda grupe osmišljavaju odgovore; druga grupa odgovara na pitanja prve grupe, treća na pitanja druge, četvrta odgovara na pitanja treće grupe i prva grupa odgovara na pitanja četvrte.</i></p>
Završna aktivnost	<p>“Nasilje na tribinama danas”</p> <p>Nastavnik/ca razvija završnu diskusiju.</p> <p><i>Početna pitanja:</i></p> <p><i>Na osnovu navedenih primjera usvojenog znanja odgovorite da li slične elemente ponašanja prepoznajete na sportskim dešavanjima danas?</i></p> <p><i>Šta vam govore takvi događaji?</i></p> <p><i>Iznesi stavove o vezi politike i ponašanja sportskih navijača.</i></p> <p><i>Na kraju nastavnik/ca učenicima/cama zadaje domaći zadatak.</i></p> <p><i>Instrukcije za izradu domaćeg zadatka se nalaze u polju VREDNOVANJE POSTIGNUĆA</i></p>	<p>Učenici/e odgovaraju na pitanja i učestvuju u diskusiji.</p>

VREDNOVANJE POSTIGNUĆA:

Učenici/e će u grupama napraviti prezentacije sa različitim isjećcima iz štampe, informativnih portalova i dijelova sa utakmica u kojima se dešavaju nasilne scene, uz komentarisanje i diskusiju o uzrocima istih. Nastavnik može podjeliti učenike/ce na četiri grupe na isti način kao što su bili podijeljeni tokom časa.

PRILOZI

• Prilog br. 1

Kadrovi

<https://www.youtube.com/watch?v=En6wViD1jtY>, pristupljeno 07. 12. 2021.

• Prilog br. 2

Poslednji jugoslovenski fudbalski tim, Vuk Janić, Pieter van Huystee, MFilm Montenegro, 2000.

Kadar sa citatom:

<https://www.youtube.com/watch?v=8CwDQcrgkQ&t=3872s>, pristupljeno 05. 12. 2021.

Fotografija pruzeta sa: <https://mondo.rs/Sport/Fudbal/a1331882/Jugoslavija-Holandija-Maksimir-navijaci-zvizdali-himni-Hej-Sloveni-na-danasjni-dan.html?gallery=1&image=2>, pristupljeno 09. 12. 2021.

• Prilog br. 3

Fotografije za učenike su kadrovi iz gore navedenog filma *Poslednji jugoslovenski fudbalski tim*

• Prilog br. 4

Kadrovi: Oslobođenje kroz fudbal – fudbalski pobunjenici

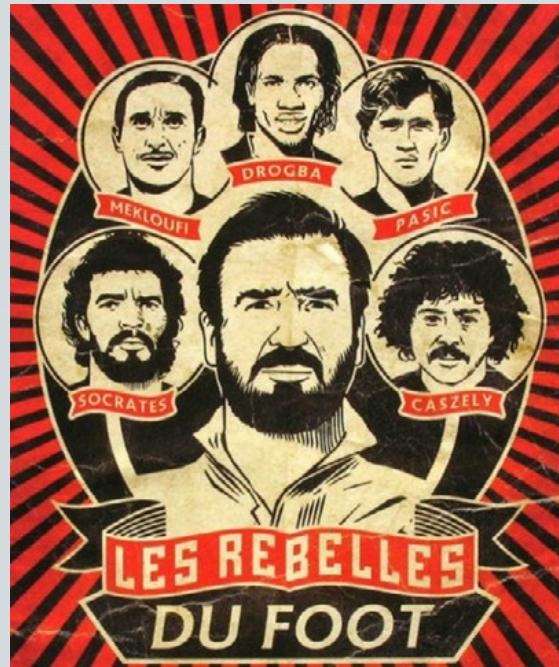

Les Rebelles du Foot, Gilles Rof, Gilles Perez, Arte France, 13 Production, Canto Bros, Al Jazeera documentary channel, 2012.

https://www.youtube.com/watch?v=QCDoPIM_ZBQ&t=116s, pristupljeno 07.12.2021.

Predrag Pašić

Les Rebelles du Foot

Preuzeto sa: <https://www.kicker.de/predrag-pasic/spieler/europa-league/1980-81/fk-sarajevo>
<https://www.imdb.com/title/tt2229708/>, pristupljeno 06.12.2021.

